

Nødvendige hensyn i krisetid?

Debatten om gifte kvinner i Oslo kommunes tjeneste med hovedvekt på gifte lærerinner 1928-1937

Trine Berg

Masteroppgave i historie ved Institutt for Arkeologi, Konservering og
Historiske studier

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2006

Forord

Jeg vil først og fremst rette en stor takk til min veileder Gro Hagemann ved Institutt for Arkeologi, Konservering og Historiske studier, Universitetet i Oslo, for gode innspill og konstruktive tilbakemeldinger. Våre samtaler har vært veldig inspirerende og til stor hjelp for meg underveis i skriveprosessen. Jeg vil også takke stipendiater og studenter som er eller har vært tilknyttet prosjektet "Husarbeid som ideologi og praksis" for nyttige diskusjoner og gjennomlesing av tekster.

Videre vil jeg rette en stor takk til Osloforskning for å ha støttet mitt prosjekt gjennom tildeling av stipend. Dette gav meg muligheten til å jobbe mer konsentrert i slutfasen. Jeg skylder også de ansatte på Oslo byarkivs lesesal en takk for å ha gitt meg vennlig og meget kvalifisert hjelp til å finne frem i skoleetatens arkiv, noe som viste seg å være en utfordring.

Det er også viktig for meg å takke mine flotte medstudenter på historie. Dere har alle bidratt til å skape en utrolig fin og minnerik tid som jeg ikke ville ha vært foruten. Takket være dere har også den siste innspurten vært (stort sett) en fornøyelse! Her vil jeg særlig takke Anders, Inger Hilde og Gerd Irene som har lest og kommentert utkast til denne oppgaven.

Sist, men ikke minst, går en spesiell takk til Øivind som har gitt meg oppmuntring og støtte underveis på en måte som ingen andre kunne ha gjort. Tusen takk for gode og velfunderte tilbakemeldinger, og for all hjelp med å strukturere oppgaven der hvor undertegnede tilsynelatende har hatt for mange tanker i hodet på en gang.

Blindern 1. mai 2006

Trine Berg

Innhold

KAPITTEL 1	1
Innledning	1
Introduksjon til problemstilling.....	1
Problemstilling	2
Bakgrunn for problemstilling	3
Den mannlige forsørgernormen.....	5
Avgrensning av oppgaven	7
Tidligere forskning og teori.....	9
Kilder og metodisk tilnærming	14
Oppgavens struktur	17
KAPITTEL 2	19
En endret forståelse av spørsmålet	19
Ekteskap og lønnsarbeid.....	20
Debatten skifter tyngdepunkt	24
Mellom familiehensyn og likestilling	27
Innskrenkningspolitikken til Høyesterett	33
Avslutning	36
KAPITTEL 3	39
Debatten om gifte kvinner i Oslo kommunes tjeneste	39
Formannskapsvedtaket 2. juli 1928.....	40
Wigaards interpellasjon i bystyret.....	43
Hensyn til familie, klasse og individ.....	46
Ny debatt i formannskapet	51
Vendepunktet 1933	54
Stortingsdebatt om dobbeltstillinger	58
Avslutning	61
KAPITTEL 4	63
Debatten om gifte lærerinner i Oslo folkeskole	63
Oslo skolestyres vedtak	64
Myndighet og vilkårighet.....	67
Oslo lærerinnelags motsvar	71

Ansettelse i Oslo folkeskole etter 1928	75
Protester mot vilkårlighet	80
Avslutning	82
KAPITTEL 5	85
Konklusjon	85
LITTERATUR	89
KILDER	95
Aviser og tidsskrifter	95
Andre trykte kilder	99
Utrykte kilder	99

KAPITTEL 1

Innledning

- 1) Utvalg og fagchefer pålegges ikke å ansette i kommunens tjeneste gifte kvinner der har forsørger. Bestemmelsen gjelder såvel fast som midlertidig ansettelse, selv for korte tidsrum såsom sygdoms- og ferievikariater.
- 2) ved enhver omordning eller innskrenkning av administrasjonene der medfører opsigelser av personale skal de gifte kvinner med forsørger opsies først, uten hensyn til anciennitet eller stilling, idet der i tilfelle foretas fornøden omgruppering av personalet innen vedkommende administrasjon.¹

Dette vedtaket, som omhandlet gifte kvinner i kommunens tjeneste, ble fattet i Oslo formannskap 2. juli 1928. På daværende tidspunkt var 172 gifte kvinner ansatt i Oslo kommune, hvorav 77 var gifte lærerinner. Vedtaket fikk et knapt flertall av stemmene i formannskapet, noe som viser at politikken var omdiskutert fra første dag.² Likevel ble det ikke opphevet før 29. mars 1933 da formannskapet besluttet at ansettelsesmyndighetene hadde anledning til å bedømme praktiske hensyn og billighetsbetraktninger i hvert enkelt tilfelle.³

Introduksjon til problemstilling

I tidligere forskning på striden om gifte kvinners yrkesarbeid i mellomkrigstiden ligger hovedvekten på debatten og ulike vedtak som ble fattet, mens mindre er gjort i forhold til hvilke konsekvenser vedtakene fikk. Da jeg med denne oppgaven har villet ta for meg både debatten, vedtaket og konsekvensene, har jeg konsentrert meg om Oslo kommune og om én konkret yrkesgruppe: gifte lærerinner. I utgangspunktet var mitt inntrykk at vedtaket i Oslo formannskap 2. juli 1928 gjaldt samtlige gifte kvinner i kommunens tjeneste, inkludert gifte lærerinner i Oslo folkeskole. Denne antakelsen hadde jeg fordi rådmann Sverre Iversen under formannskapsmøtet presenterte en oversikt over kvinnelige tjenestemenn i kommunen der

¹ Aktstykker vedkommende Oslo kommune i året 1928-1929. 1b Forhandlinger. Beretning fra formannskapet. Møte 2. juli 1928. Sak f. Gifte kvinner i kommunens tjeneste (sak nr. 1450/1928), s. 2-3.

² Forslaget ble vedtatt med henholdsvis 12 mot 9 stemmer for punkt 1, og 11 mot 10 stemmer for punkt 2. Aktstykker 1928-1929. 1b Beretning fra formannskapet. Møte 2. juli 1928 (sak nr. 1450/1928), s. 2-3.

³ Aktstykker 1932-1933. 1b Beretning fra formannskapet. Møte 29. mars 1933 (sak nr. 352/1933), s. 101. Gifte personer skulle imidlertid ikke inntas til sesongarbeid hvis deres forsørger hadde fast eller regelmessig arbeid i kommunen. Denne bestemmelsen ble opphevet først i 1937. Aktstykker 1937-1938. 1b Beretning fra formannskapet. Møte 7. juli 1937 (sak nr. 1777/1937), s. 6.

gifte lærerinner var medregnet. Lærerinner har imidlertid ikke blitt skilt ut som en egen gruppe i forhold til dette vedtaket tidligere, noe som indikerer at de fleste har regnet med at vedtaket også gjaldt dem. Ved nærmere ettersyn har jeg funnet at skolestyret stod i en særstilling i forhold til formannskapet, noe som betydde at styret hadde selvstendig ansettelsesmyndighet i forhold til lærere og lærerinner i folkeskolen.⁴ Det sentrale spørsmålet er derfor ikke hvorvidt gifte lærerinner ble rammet av Oslo formannskaps vedtak, men hvorvidt Oslo skolestyre fulgte opp intensjonene i formannskapets vedtak. Dette forholdet gjør spørsmålet om gifte lærerinneres stilling mer sammensatt, samtidig som det bidrar til å forklare mine til dels motstridende funn.

Rådmannen kom frem til at 172 gifte kvinner var ansatt i Oslo kommune per juli 1928. Når vi vet at 77 gifte lærerinner, som opprinnelig var medregnet, ikke kunne bli berørt av vedtaket, gir det desto større grunn til å stille spørsmål ved formannskapets motiver fordi det betyr at bestemmelsene bare gjaldt cirka 100 gifte kvinner i kommunen. Riktignok presiserte formannskapet senere at vedtaket bare gjaldt nyansettelser utenfra.⁵ Det lave antallet gifte kvinner i kommunens tjeneste tyder likevel på at dette var en problemstilling som hadde begrenset aktualitet, og at vedtaket på ingen måte kunne løse spørsmålene knyttet til arbeidsledigheten selv om formannskapet hevdet dette. Hva var det da som lå til grunn for vedtaket?

Problemstilling

Formannskapsvedtaket av 2. juli 1928 var det første i rekken av flere vedtak som gjaldt gifte kvinner i Oslo kommunes tjeneste. Hvilke hensyn var det som stod mot hverandre, og som bidro til å forme den generelle debatten om gifte kvinners yrkesarbeid? Var opphevelsen i 1933 et resultat av at forståelsen av spørsmålet hadde endret seg underveis? Vedtaket førte til en omfattende prinsippdebatt både i og utenfor kommunen, men for gifte lærerinner fikk vedtaket ingen juridiske implikasjoner ettersom det var skolestyret som hadde ansettelsesmyndighet. Ble intensjonene i formannskapets vedtak likevel fulgt opp av Oslo skolestyre? Hvilke reaksjoner møtte innskrenkningspolitikken blant medlemmene av Oslo Lærerinnelag og Norges Lærerinneforbund?

⁴ Skolestyrets særstilling omtales for eksempel i *Skolebladet*, 29/1928, s. 458.

⁵ Aktstykker 1928-1929. 1b Beretning fra formannskapet. Møte 23. januar 1929 (sak nr. 119/1929), s. 86.

Bakgrunn for problemstilling

I debatten om gifte kvinners yrkesarbeid refereres det ofte til *dobbeltstillinger*, et begrep som i realiteten hadde to ulike betydninger. For det første var dobbeltstillinger en betegnelse som ble brukt om enkeltpersoner som hadde en eller flere bistillinger ved siden av sin hovedstilling. Dette kan illustreres med et eksempel fra folkeskolen der en lærer eller lærerinne kunne ha bistilling som sekretær, språklærer eller lærer i aftenskolen ved siden av sin vanlige post. For det andre kunne begrepet dobbeltstillinger vise til en familie der begge ektefeller hadde fast eller oppsigelig stilling i statens eller kommunens tjeneste. Edvard Bull d.y. har forklart at begrepet ble utvidet ”slik at heller ikke *kona* skulle kunne ha et yrke, hvis mannen var i stand til å forsørge familien ved sitt arbeid”.⁶ Det er viktig å understreke at debatten i Oslo kommune i mellomkrigsårene dreide seg om dobbeltstillinger i begge betydninger av ordet.

Striden om gifte kvinners yrkesarbeid var ingen ny debatt i mellomkrigstiden. Tidligere hadde for eksempel telegrafvesenet hatt bestemmelser som tilsa at gifte kvinner ikke kunne ansettes. På 1890-tallet var det tilløp til debatt blant telegrafistinnene om den såkalte *cølibattvangen*, men ledelsen forsvarte særbestemmelsen med at kvinnens ansvar i hjemmet ikke var forenelig med en funksjonærstilling.⁷ Debatten tiltok i 1905 da det danske telegrafvesenet opphevet sine restriksjoner mot gifte kvinner, noe som førte til at tidsskriftet *Nylænde* tok fatt i sakens prinsipielle sider.⁸ I 1906 ble bestemmelsen opphevet, men gifte kvinner måtte fremdeles søke telegrafstyret om å beholde sitt arbeid samtidig som de mistet enkelte sosiale rettigheter på arbeidsplassen, for eksempel retten til å få dekket vikar ved sykdom. At dette ikke var et større stridsspørsmål på daværende tidspunkt hadde en sammenheng med at det var naturlig for mange kvinner å gå ut av yrkesarbeid når de giftet seg. Også i mellomkrigsårene gikk mange kvinner ut av heltidsarbeid etter ekteskapsinngåelse, men dette mønsteret var i ferd med å endre seg, og telegrafverket møtte derfor sterkere reaksjoner da ledelsen forsøkte å si opp alle gifte kvinner i 1921. Protester fra kvinnene og departementets inngripen resulterte i at telegrafverket måtte la allerede fast ansatte kvinner fortsette som fast ansatte. Ledelsen forbeholdt seg imidlertid retten til å gjøre om reservefunksjonærer til ”irregulære reserver” når de giftet seg.⁹

⁶ Bull, Edvard 1955. *Norsk Fagbevegelse. Oversikt over fagorganisasjonens utvikling* (Oslo), s. 132.

⁷ Hagemann, Gro 1994. *Kjønn og industrialisering* (Oslo), s. 207-208.

⁸ Hagemann 1994, s. 256. *Nylænde* ble utgitt av Norsk Kvinnesaksforening, og utkom i perioden 1887-1927.

⁹ Lønnå, Elisabeth 1975. *LO, DNA og striden om gifte kvinner i lønnet arbeid i mellomkrigstida*. (Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo), s. 27-28. Det ble også iverksatt andre lokale rasjoneringsiltak. Typografisk forening fattet vedtak om gifte kvinner i 1914, og Papiindustriarbeiderforbundet innarbeidet et punkt om gifte kvinner i tariffavtalen i 1925.

På 1920-tallet fikk den såkalte innskrenkningspolitikken fotfeste i arbeiderbevegelsen som begrunnet sitt ståsted med behovet for rasjonering av lønnsarbeid i krisetid. Den mannlige forsørgernormen, som også var en medvirkende faktor, ble ikke problematisert i Arbeiderpartiet på dette tidspunktet. Kvinnene i partiet var likevel noe mer avventende enn Landsorganisasjonen (LO) som fattet sitt første vedtak om dobbeltstillinger i 1925, etterfulgt av Oslo Arbeiderpartis representantskap.¹⁰ I 1928 ble gifte kvinners yrkesarbeid et åpent stridsspørsmål i Oslo kommune. Formannskapsvedtaket om ikke å ansette gifte kvinner i kommunens tjeneste, samt å si opp gifte kvinner først ved omordning eller innskrenkning, fikk i hovedsak støtte fra Arbeiderpartiet, og ble hevdet å være et konjunkturbetinget vedtak og et nødvendig tiltak på grunn av den økende arbeidsledigheten.

På landsbasis gikk hver fjerde fagorganiserte arbeidsledig på begynnelsen av 1920-tallet, og tallet steg gjennom hele tiåret, også under den kortvarige oppgangstiden i 1928-1930 da paripolitikken var gjennomført.¹¹ I Oslo viste tallene fra Arbeidskontoret at arbeidsledigheten var på sitt høyeste i 1926.¹² Den internasjonale økonomiske krisen på begynnelsen av 1930-tallet sørget for en ny krisetid også her hjemme, og på det meste var hele 40 % av de fagorganiserte uten lønnsinntekt. En årsak til at ledigheten økte var at store ungdomskull skulle ut i arbeid på 1920-tallet, men selv om yrkesbefolkningen dermed utgjorde en høyere andel av befolkningen enn tidligere, påpeker Knut Kjeldstadli at ledigheten i hovedsak hadde sammenheng med økonomiske forhold.¹³ Det er imidlertid vanskelig å tallfeste ledigheten. Flertallet av de arbeidsledige ikke var fagorganisert, og vi må dessuten ta høyde for at arbeidskontorenes tall var ufullstendige da særlig ungdom unnlot å registrere seg.¹⁴ Det må også tas forbehold i forhold til kvinner som ofte ikke ble registrert som arbeidsledige.¹⁵

¹⁰ Sigrid Syvertsen gjorde rede for dette under Landskvinnekonferansen i 1933: "Det som er vedtatt i kommunen [Oslo] er vedtatt av Oslo Arbeiderpartis representantskap, og vi som satt i formannskapet, hadde da intet annet å gjøre enn å følge representantskapets beslutning." Arbeiderpartiets Landskvinnekonferanse. Protokoll 1933, s. 32

¹¹ Furre, Berge 1996. *Norsk historie 1905-1990*. (Oslo), s. 80-81. Arbeidsledigheten var høy også på 1930-tallet. Ved krigsutbruddet gikk fremdeles nærmere 20 % av de fagorganiserte ledige. Mellomkrigstiden var en sosial krisetid, men kan ikke kalles en økonomisk krisetid ifølge Furre. Selv om produksjonen gikk ned i perioder, økte bruttonasjonalproduktet samlet sett i årene 1920-1940. Furre 1996, s. 89.

¹² I Oslo var ledigheten verre i 1926 enn den var i 1932-1935 som ble de verste kriseårene i øvrige deler av landet. Kjeldstadli, Knut 1990. *Den delte byen: fra 1900-1948*, i Langholm, Benum og Helle (red.), *Oslo bys historie*, bind 4, s. 178.

¹³ Kjeldstadli 1990, s. 179.

¹⁴ Kjeldstadli, Knut 1994. *Et splittet samfunn 1905-1935*, i Knut Helle m.fl. (red.) *Aschehougs Norgeshistorie*, bind 10, s. 200.

¹⁵ Se for eksempel Roll-Hansen, Hege 2005. "Categories Negotiated: gender struggle over the Norwegian census", i Hagemann og Roll-Hansen (red.), *Twentieth-century housewives. Meanings and implications of unpaid work*. (Oslo: Unipub). Jeg vil ikke gå nærmere inn på problemer knyttet til tallfesting av arbeidsledigheten da dette ligger utenfor oppgavens problemstilling.

Krisetiden rammet også kommunene, og med kroneoppskrivingen ble kommunekrisen ytterligere forsterket. I denne situasjonen måtte mange kommuner foreta nedjusteringer av lønninger eller i verste fall gå til oppsigelser av ansatte.¹⁶ Vedtakene om dobbelstillinger og striden om gifte kvinner i kommunens tjeneste på 1920-tallet og 1930-tallet må forklares på bakgrunn av disse forholdene. Både i Oslo kommune og på Stortinget ble det understreket at eventuelle bestemmelser i forhold til gifte yrkeskvinner måtte tilskrives de vanskelige økonomiske forholdene.

Frem mot midten av 1920-tallet var arbeidsledigheten tiltakende også blant lærere og lærerinner i folkeskolen. Kombinasjonen av vekst i barnetall, skoleutbygging og avgang fra læreryrket hadde ført til lærermangel på landsbasis omkring 1920. Som et resultat ble det utdannet flere lærere enn tidligere, men etter noen år ble lærermangel til overproduksjon av lærere. Barnetallet var på vei ned igjen, og konjunkturomslaget førte til kutt i bevilgningene til skolen. Dermed stanset en rekke reformprosesser opp samtidig som antall klasser og lærerposter måtte reduseres. I byskolen førte dette til at antall lærerposter ble redusert med 20 prosent i perioden 1925 til 1935. For å motvirke økt ledighet ble det blant annet innført inntaksstopp ved lærerskolene i årene mellom 1927 og 1931.¹⁷ Som vi skal se i denne fremstillingen, førte situasjonen også til at skolestyrer i flere kommuner tok sikte på å redusere antallet gifte lærerinner for dermed å begrense skadevirkningene.

Den mannlige forsørgernormen

Det finnes ulike begreper som beskriver forholdet mellom kjønn og arbeid i min periode, og i denne fremstillingen har jeg valgt å bruke begrepet *mannlig forsørgernorm* som korresponderer med begrepene *male breadwinner model* og *male breadwinner ideal*.¹⁸ Disse begrepene refererer til et familieideal der mannen var eneforsørger, mens kvinnen hadde ansvaret for omsorgs- og vedlikeholdsoppgaver i hjemmet.¹⁹ Elisabeth Lønnå konsentrerer seg om synet på kvinner som *reservearbeidskraft*, og har derfor ikke et tilsvarende begrep som omfatter familieideologien.²⁰ Alice Kessler-Harris bruker begrepet *female domesticity*

¹⁶ Furre 1996, s. 86.

¹⁷ Hagemann, Gro 1992. *Skolefolk. Lærernes historie i Norge*. (Oslo), s. 159-160.

¹⁸ De engelske begrepene brukes av blant andre Lewis (2000), Neunsinger (2001a), Hagemann (2002), Neunsinger (2005) og Roll-Hansen (2005).

¹⁹ "In its ideal form, the male-breadwinner model prescribed breadwinning for men and caring / homemaking for women." Lewis, Jane 2000. "Women and social citizenship in Twentieth century welfare states", i Sølvi Sogner og Gro Hagemann (red.) *Women's politics and Women in politics: In honour of Ida Blom* (Oslo), s. 223.

²⁰ Se for eksempel Lønnå 1975, s. 197.

som henviser til en forbindelse mellom kvinnelighet og den hjemlige sfæren.²¹ Et mer dekkende begrep finner jeg hos Ida Blom som refererer til *forsørgerlønnsprinsippet*.²² Blom finner at lovendringer i forhold til barnarbeid og kvinnearbeid vitnet om en holdningsendring i forhold til det gamle familielønnsprinsippet omkring 1900, og hun mener en av årsakene var økt bevissthet i forhold til at kvinnens forsørgerarbeid gikk utover hennes ansvarsoppgaver i hjemmet. Dette førte til en økt interesse av at mannen var eneforsørger, mens kvinnen ivaretok oppgaver i hjemmet, og Blom hevder at for eksempel vedtaket i Oslo formannskap kan sees som et utslag av disse holdningene.²³

Den mannlige forsørgernormen kom til uttrykk både i lovgivning, debatt og statistikk. Ett eksempel er debatten om likelønn kontra forsørgerlønn frem mot 1920 der spørsmålet var om lønn skulle være betaling for utført arbeid, eller om lønn skulle stå i forhold til lønnstakerens forsørgerbyrde. Debatten synliggjorde motsetninger mellom menn og kvinner på den måten at kvinner ble definert som ikke å ha forsørgerbyrde, mens menn ble tillagt en forsørgerrolle i kraft av sitt kjønn.²⁴ Norges Lærerinneforbund (NLF) var blant de som fremmet krav om likelønn samtidig som de godtok at det ble tatt hensyn til forsørgeres økonomiske behov. Forbundet ville imidlertid ikke godta en automatisk kobling mellom mannlighet og forsørgelse når det også fantes kvinner som hadde forsørgeransvar.²⁵

Et annet eksempel er Ektefelleloven av 1927 som påla ektefeller gjensidig underholdsplikt. I henhold til loven skulle naturalforsørgelse betraktes som likeverdig med pengeforsørgelse, men selv om loven representerte viktige fremskritt for gifte kvinner, hadde den også sine begrensninger. Ektefeller ble formelt likestilt, men kvinner hadde ikke lik råderett som menn fordi de ikke brakte like mye inn til felleseiet.²⁶ Dermed opprettholdt loven et skille mellom kvinnens arbeid i hjemmet og mannens arbeid utenfor hjemmet, og bekreftet således den mannlige forsørgernormen. Herunder kan jeg også nevne innføringen av samskatten i 1921 som gjorde at det ble mindre lønnsomt for gifte kvinner å arbeide utenfor hjemmet.²⁷

²¹ Kessler-Harris, Alice 1990. *A Woman's Wage. Historical Meanings and Social Consequences* (Lexington, Kentucky), s. 64.

²² Blom, Ida 1994. *Det er forskjell på folk – nå som før*. (Oslo), s. 128.

²³ Blom 1994, s 128-130.

²⁴ Melby, Kari 1999. "Husmorens epoke 1900-1950" i Ida Blom og Sølvi Sogner (red.). *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*. (Oslo), s. 264-265.

²⁵ Melby, Kari 1997. *Kvinnelighetens strategier. Norges Husmorforbund 1915-1940 og Norges Lærerinneforbund 1912-1940* (Trondheim), s. 226. Likelønnsprinsippet for lærere og lærerinner ble for øvrig vedtatt av Stortinget i 1918.

²⁶ Melby, Kari 1995. *Kjønsforholdets politikk. Ekteskapsloven av 1918 og Ektefelleloven av 1927*, s. 11.

²⁷ Se Olsen, Trude Grini 2004. *S(k)amskatten. Kvinnelege strategiar i debatten om likning av ektefellar 1945-59*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo.

Det har også blitt hevdet at den mannlige forsørgernormen dannet grunnlag for mye av statistikken som ble produsert i Norge i mellomkrigsårene. Statistikken ble ført på en slik måte at verken kvinner som arbeidet i familiebedrifter, oftest på gård, eller kvinner som hadde deltidsarbeid, ble registrert som yrkesaktive. Hege Roll-Hansen mener derfor at den mannlige forsørgernormen kan sies å ha påvirket norsk statistikk langt inn på 1900-tallet.²⁸ Silke Neunsinger hevder at det samme var tilfellet i Sverige og Tyskland. Statistikken ble formet av en mannlig forsørgernorm samtidig som den bidro til å styrke normen som et familieideal.²⁹ Neunsinger ser også en forbindelse til spørsmålet om gifte kvinners yrkesarbeid, og mener at statistikken kunne legges til grunn for argumenter mot kvinner på arbeidsmarkedet fordi ledigheten blant kvinner ble usynliggjort, mens ledigheten blant menn var desto mer fremtredende.³⁰

Avgrensning av oppgaven

Min oppgave er i hovedsak avgrenset i tid til perioden 1928 til 1937, og det er Oslo formannskaps vedtak av 2. juli 1928 som danner utgangspunkt for min problemstilling. Vedtaket fikk ingen juridiske implikasjoner for lærerinner i folkeskolen, men bidro likevel til å forsterke debatten om gifte kvinners yrkesarbeid, en debatt som også angikk gifte lærerinner. Ettersom jeg ser at spørsmålet var aktuelt før vedtaket i Oslo kommune, vil jeg også trekke linjer tilbake i tid. Med dette vil jeg vise at debatten var konjunkturbetinget ved siden av å være nært forbundet med den mannlige forsørgernormen. Hovedvekten vil likevel ligge på årene mellom 1928 og 1933 da formannskapsvedtaket i Oslo kommune hadde gyldighet.

Selv om formannskapet opphevet sitt vedtak i 1933, har jeg valgt å la min fremstilling gå frem til 1937. Dette har en sammenheng med at Arbeiderpartiet, som hadde vært fremste pådriver for innskrenkningspolitikken både i Oslo og på landsbasis, forlot politikken i 1937 etter stadig sterkere press fra kvinnene i partiet. Trolig ble det også vanskelig å holde fast ved en politikk som fikk mye kritikk, og som hadde mange og profilerte motstandere. I 1937 var situasjonen på arbeidsmarkedet i ferd med å endre seg, noe som partiet la avgjørende vekt på i sitt vedtak: "Da arbeidsmulighetene nå er atskillig bedret, er det ikke lenger grunn til å fravike

²⁸ Roll-Hansen i Hagemann og Roll-Hansen (red.) 2005, s. 251.

²⁹ Neunsinger har følgende tese: "That gender-biased official statistics in both Germany and Sweden made it difficult for women to defeat the prevailing discourse". Neunsinger, Silke 2005. "Challenging statistics: Married women's right to work in Germany and Sweden 1919-1939" i Gro Hagemann og Hege Roll-Hansen (red.), *Twentieth-century housewives. Meanings and implications of unpaid work.* (Oslo), s. 67.

³⁰ Neunsinger i Hagemann og Roll-Hansen (red.) 2005, s. 79.

prinsippet om åpen adgang for alle, menn og kvinner, gifte som ugifte – til å søke og få arbeide.”³¹ Det var også i 1937 at Oslo kommune opphevet sine bestemmelser overfor gifte kvinnelige sesongarbeidere etter krav fra Norsk Kommuneforbund.

Blant de 172 gifte kvinnene i kommunens tjeneste var 77 lærerinner og omkring 60 kontorfunksjonærer, mens de øvrige var fordelt på mindre yrker. Jeg har konsentrert meg om den største av yrkesgruppene: de gifte lærerinnene. I mine kilder ser jeg at folkeskolen ofte trekkes frem som eksempel på en institusjon der dobbeltstillinger forekom hyppig, både i Oslo og ellers i landet. Da Oslo formannskap drøftet spørsmålet om dobbeltstillinger i 1928, var det flere som viste til lærerstanden som eksempel.³² Protokollen fra Arbeiderpartiets Landskvinnekonferanse i 1930 viser at gifte lærerinner ble drøftet spesielt også blant arbeiderpartikvinnene.³³ Dessuten var det flere stortingsrepresentanter som viste til folkeskolen og gifte lærerinneres stilling under debatten om dobbeltstillinger i mai 1934.³⁴

Lærerinnene pekte seg ut både i forhold til antall og sosial bakgrunn. Sammenliknet med andre grupper av yrkeskvinner var lærerinnene tallrike, og statsråd Gunnar Jahn påviste at også andelen gifte lærerinner steg.³⁵ De fleste gifte lærerinner var imidlertid ansatt i landsskolen, og for eksempel viser tallene fra 1930 at hver femte landslærerinne var gift, mens bare hver tiende lærerinne i byene var gift.³⁶ En økt andel gifte lærerinner kan ha hatt betydning for debatten om deres stilling i folkeskolen. Den danske historikeren Hanne Rimmen Nielsen har lansert en liknende teori om situasjonen for gifte lærerinner i Danmark. Der fantes ingen formelle restriksjoner mot gifte kvinners yrkesarbeid, men likevel økte kritikken mot gifte lærerinner på 1930-tallet. Nielsen mener dette kan ha en sammenheng med at tallet på gifte lærerinner økte kraftig samtidig som flere mannlige familieforsørgere gikk ledige nettopp i disse årene.³⁷

På slutten av 1800-tallet hadde allmueskolelærerinnene i Kristiania en sosial status som tilsa at de stod nærmere de høyere sosiale lag, storborgerskapet og embetsstanden, enn

³¹ Lønna 1975, s. 166. Sitat hentet fra Sigrid Syvertsen og Thina Thorleifsen 1960. *Kvinner i strid. Historien om Arbeiderpartiets kvinnebevegelse* (Oslo), s. 211.

³² Aktstykker 1928-1929. 1b Beretning fra formannskapet. Møte 8. august 1928. (sak nr. 1606/1928), s. 12-13.

³³ Arbeiderpartiets Landskvinnekonferanse. Protokoll 1930, s. 11.

³⁴ *Stortingstidende* 1934. Forhandlinger i Stortinget B, s. 1631-1654. Jeg vil komme tilbake til de ulike begivenhetene som nevnes her.

³⁵ Andelen gifte lærerinner i Norge steg fra 3,6 prosent i 1891, via 9,1 prosent i 1910 til 15 prosent i 1930. Jahn, Gunnar 1934. ”Kvinner i erhvervslivet før og nu”. *Samtiden* 1934, s. 641.

³⁶ Hagemann 1992, s. 173. Tabell. Lærerinner etter sivilstatus 1890-1930. Kilde: NOS. Folketellingene.

³⁷ Andelen gifte lærerinner i Danmark økte fra 9 prosent i 1911, via 12 prosent i 1930 til 24 prosent i 1940. Nielsen, Hanne Rimmen 2004. ”Gender, Class and Culture. Danish Female Teachers, their Cultural Influence and Integration in the Local Community 1900-1950”, i Ericsson, Fink og Myhre (red.) *The Scandinavian Middle Classes 1840-1940*. (Oslo), s. 274.

den nye middelklassen eller funksjonærstanden.³⁸ De sosiale forskjellene mellom lærere og lærerinner ble dempet etter at lærerseminarene ble åpnet for kvinner i 1890, og økt likestilling innen lærerutdanningen førte også til at lærerinnene ble en mer heterogen gruppe.³⁹ I mellomkrigsårene, da middelklassens unge kvinner oftere tok utdanning, hadde lærerinnene i Oslo folkeskole et klart middelklassepreg.⁴⁰ I disse årene ble kritikken av gifte lærerinner ansettelse i noen tilfeller satt i sammenheng med klassetilhørighet. Forfatter og lektor Mimi Sverdrup Lunden skriver følgende om gifte lærerinner i boken *Den lange arbeidsdagen*:

Hver gang striden her hjemme er blusset opp, er det først og fremst den gifte lærerinne som er blitt angrepet. Det er som om all motvilje og reaksjon spørsmålet kan mobilisere, blir konsentrert rundt dem. Det kommer kanskje av at hun ofte er gift med en lærer, slik at de begge er "offentlige personer", og med uforskammet tydelighet "tjener for godt".⁴¹

Kritikken som Sverdrup Lunden refererer til, rammet nok særlig gifte lærerinner i byene der lønningene jevnt over var høyere enn de var i landsskolen.⁴² Det ser derfor ut til at bylærerinnenenes sosiale og økonomiske stilling, og kanskje også deres forgjengeres sosiale status, gjorde dem utsatt for denne formen for kritikk.

Tidligere forskning og teori

Den mest omfattende undersøkelsen gjort i forhold til striden om gifte kvinners yrkesarbeid i Norge til nå, er Elisabeth Lønnås hovedoppgave fra 1975.⁴³ Lønnå har benyttet protokoller fra Arbeiderpartiets landsmøter, AUFs landsmøter, Arbeiderpartiets Landskvinnekonferanser og LOs fagkongresser for å finne svar på hvorfor arbeiderbevegelsen gikk inn for innskrenkningspolitikken i mellomkrigsårene. Videre har hun sett på arbeiderpressen og ulike tidsskrifter og fagblader for å kartlegge forsvar for og motstand mot politikken, med vekt på motstand fra kvinnehold. Lønnå gjør også rede for formannskapsvedtaket i Oslo, men konsentrerer seg om motivene fremfor hvilke konsekvenser vedtaket fikk. I den grad hun

³⁸ Hagen, Anne-Beate 1999. *Overgangskvinner. Allmueskolelærerinner i Christiania 1860-1890 – levestandard og sosial status*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo, s. 147.

³⁹ Hagemann 1992, s. 138.

⁴⁰ Kjeldstadli 1990, s. 173.

⁴¹ Lunden, Mimi Sverdrup 1948. *Den lange arbeidsdagen*. (Oslo), s. 106.

⁴² Jevnt over hadde lærere i byene høyere lønn enn landslærere, men lønssystemet var lite enhetlig. Lærere i storbyene tjente bedre enn lærere i småbyene. Dessuten var det ulike betingelser i ulike landsdeler. For eksempel var lønna høyere i Aker enn på Sunnmøre fordi lønnsnivået i Aker ble påvirket av markedsforholdene i Kristiania/Oslo. Hagemann 1992, s. 138-141.

⁴³ Lønnå, Elisabeth 1975. *LO, DNA og striden om gifte kvinner i lønnet arbeid i mellomkrigstida*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo.

omtaler gifte lærerinner, regner hun derfor med at formannskapsvedtaket gjaldt for lærerinner på lik linje med andre kvinner i kommunens tjeneste.⁴⁴

Lønnå fremhever innskrenkningspolitikkenes krisepolitiske motivering, men vektlegger i første rekke synet på kvinner som reservearbeidskraft. Hun skriver: ”Uten vurderingen av de gifte kvinnene som fremmede i produksjonen ville ikke innskrenkningspolitikken hatt noen mening som arbeidsledighetspolitikk.”⁴⁵ Lønnå stiller også spørsmål om hvorfor vedtakene ble rettet mot gifte kvinner, og ikke mot sønner og døtre ansatt i ”familiekontorene” eller mot menn som opptok plass gjennom dobbelstillinger.⁴⁶ Selv har jeg ikke funnet nevneverdig omtale av voksne sønner og døtre som var forsørget av familien, men som likevel hadde lønnsinntekt. Jeg ser imidlertid at dobbeltstillinger blant tjenestemenn, uansett kjønn, var et vel så viktig tema som spørsmålet om gifte kvinners yrkesarbeid, både i Oslo kommune og på landsbasis. Dette taler til fordel for at innskrenkningspolitikken ikke kan forklares ut fra kjønn alene, men at det også var andre medvirkende årsaker til at politikken fikk gjennomslag.

Selv om den mannlige forsørgernormen utvilsomt var en faktor, mener jeg likevel at Lønnås perspektiv bør revideres sett i lys av senere forskning og mine egne funn. Den amerikanske historikeren Alice Kessler-Harris mener at flere historikere før henne har vært for knyttet til ideen om separate sfærer, og at man i for stor grad har tolket fortidige hendelser med utgangspunkt i eksisterende analytiske begreper. Derfor hevder hun at striden om gifte kvinners yrkesarbeid i USA handlet om mer enn kjønn.⁴⁷ Riktignok ser hun at forestillinger om kvinnens tilhørighet til hjemmet manifesterte seg i en rekke brev som ble skrevet til amerikanske myndigheter. Men samtidig som brevene bekrefter denne forestillingen, hevder hun at brevene avdekker en moralkodeks som overskrider dette mønsteret:

While the felt injustice of married women working cannot be read as other than hostility, it takes on a different cast when seen from the perspective of work rather than that of separate spheres. In the light of domesticity it is a conservative plea for a return to traditional roles. In the light of workplace concerns it becomes a demand for justice: for cooperation and sharing, and arguably, for a different kind of market system.⁴⁸

⁴⁴ ”Det var imidlertid flere som ikke kunne sies opp, det gjaldt alle fast ansatte og det vil blant annet si ganske mange av lærerinnene.” Lønnå 1975, s. 67.

⁴⁵ Lønnå 1975, s. 8-9.

⁴⁶ Lønnå 1975, s. 82.

⁴⁷ I USA ble det vedtatt i 1932 at personer med ektefelle ansatt i staten skulle sies opp først ved innskrenkninger. Arbeidsgivere var under sterkt press på grunn av krav om oppsigelser, og flere amerikanske delstater vedtok lover som diskriminerte gifte lærerinner. Kessler-Harris 1990, s. 68.

⁴⁸ Kessler-Harris 1990, s. 79.

Kessler-Harris vil derfor opprettholde det hun kaller *female domesticity* som en viktig kategori samtidig som hun vil inkludere et annet perspektiv som hun kaller *workplace concerns*. Den økende arbeidsledigheten på 1930-tallet førte til debatt om hvem som hadde rett til lønnet arbeid. I henhold til forestillinger om rettferdig fordeling av arbeid skulle de tilgjengelige arbeidsplassene være forbeholdt de som trengte lønnsinntekt for å forsørge seg selv og andre. Det var som oftest menn som hadde forsørgeransvar, men prinsippet gjaldt i like stor grad for enker, ugifte kvinner og gifte kvinner med ektefelle som var arbeidsledig eller ufør. Dette betyr at kjønn i prinsippet var sekundært, og at kritikken også rammet menn dersom de hadde alternative inntektskilder, for eksempel hvis en bonde samtidig tok lønnet arbeid som fabrikkarbeider. I den forbindelse introduserer Kessler-Harris skillet mellom nødvendig lønn (*necessity wages*) og unødvendig lønn (*luxury wages*):

Distinctions about what the wage was likely to buy constituted the easiest way of determining what was fair. A wage ought not to be frittered away on luxuries while its absence prevented others from sustaining the provider role.⁴⁹

Kessler-Harris kommer frem til at det fantes et kjønnsspesifikt hierarki på arbeidsmarkedet, men at det samtidig eksisterte oppfatninger om rettferdig fordeling av arbeid. Likevel holder hun fast ved at kjønn er en viktig kategori når man skal tolke handling eller holdning. Hun vil imidlertid ikke legge ensidig vekt på det hun kaller *female domesticity* som forklaring på striden om gifte kvinners yrkesarbeid. Her ser jeg en sentral forskjell mellom Lønnå og Kessler-Harris, ettersom Lønnå ser kjønn som det primære hensynet i den norske debatten.

Gro Hagemanns bok *Skolefolk* gir en grundig gjennomgang av lærernes historie fra utviklingen av en felles standsbevissthet i siste halvdel av 1800-tallet til utbygging av enhetsskolen i etterkrigstiden. For meg er særlig del 2 om folkeskolens lærere og lærerinner sentral. Her beskrives opprettelsen av Norges Lærerinneforbund og mange av organisasjonens kjernesaker, deriblant striden om likelønn og spørsmålet om gifte lærerinner stilling. Hagemann viser hvordan en gammel tankegang om oppsigelse av gifte lærerinner ble aktuell på nytt da nedskjæringer på skolebudsjettene tok til på 1920-tallet. Selv om forbundene argumenterte mot oppsigelse av gifte lærerinner, var det lite å gjøre med politikken når det viste seg at Kirke – og Undervisningsdepartementet støttet oppsigelser, og opinionen i så stor grad gikk *mot* gifte kvinners ansettelse i krisetiden.⁵⁰

⁴⁹ Kessler-Harris 1990, s. 77.

⁵⁰ Hagemann 1992, s. 175.

Om lærerinner i Norge har også Kari Melby levert et viktig bidrag med sin doktoravhandling om Norges Lærerinnforbund og Norges Husmorforbund. Ifølge Melby illustrerer de to organisasjonene spenningen mellom det tradisjonelle og det moderne. Hos lærerinnene kom denne spenningen til uttrykk ved at de forsvarte kvinnelighet, moderlighet og pikenes utdanning til å bli husmødre parallelt med at de forsvarte kvinners yrkesarbeid og likestilling med menn. Melby viser med dette hvordan to ulike diskurser om kjønnsforhold eksisterte samtidig i organisasjonen; forestillinger om kjønnskomplementaritet eksisterte side om side med forestillinger om likestilling mellom kjønnene.⁵¹ Når det gjelder striden om gifte lærerinneres stilling, skriver Melby at spørsmålet grep inn i kvinnesakens kjerne. I likhet med Hagemann peker hun på at loven ikke gav grunnlag for forskjellsbehandling, men at departementet likevel uttalte seg kritisk om gifte lærerinner ved flere anledninger. Videre viser hun hvordan argumentene også her løp langs to linjer, enten med vekt på likerettsperspektivet eller med vekt på kvinners særegne kompetanse.⁵²

I sitt bidrag til *Norsk kommuneforbund 75 år* stiller Inger Bjørnhaug spørsmål om hvordan ulike grupper av kvinnelige funksjonærer i Oslo kommunes tjeneste ble berørt av formannskapsvedtaket 2. juli 1928.⁵³ Hennes fremstilling skiller seg dermed fra andre som vektlegger debatten fremfor utfallet. Lærerinner nevnes som en viktig gruppe, men uten at Bjørnhaug går nærmere inn på deres situasjon i Oslo. Hun påpeker at det er vanskelig å si hvorvidt kvinnelige kontorfunksjonærer ble oppsagt som følge av vedtaket. Det var bare et fåtall av disse som var medlemmer av Norsk Kommuneforbund (NKF), og det er ikke nedfelt noe i forbundets materiale som indikerer at oppsigelser ble foretatt. Heller ikke organisasjonshistorien til Oslo Kommunale Kontorfunksjonærers Forening inneholder informasjon om dette spørsmålet.⁵⁴

Bjørnhaug nevner også andre yrkesgrupper, for eksempel kvinnelige funksjonærer i Oslo Trygdekasse som ble forsøkt oppsagt, og rengjøringskvinnene som ikke ble medregnet av Oslo formannskap. Dette hadde trolig en sammenheng med at de fleste av dem ble regnet som forsørgere. Rengjøringskvinnene kunne heller ikke erstattes av menn, men det kunne kvinnelige kirkegårdsarbeidere, noe som førte til at fattigvesenets inspektør i Oslo reiste spørsmål om gifte kvinners berettigelse som sesongarbeidere ved kirkegårdene og parkvesenet i 1932. Som et resultat av dette ble innskrenkninger innført overfor

⁵¹ Melby 1997, s. 405-406.

⁵² Melby 1997, s. 279-282.

⁵³ Bjørnhaug, Inger 1994. *Et mangfoldig fellesskap 1920-1945*, i *Norsk Kommuneforbund 75 år* (Oslo: Tiden)

⁵⁴ Bjørnhaug 1994, s. 195.

sesongarbeidende gifte kvinner som hadde ektemenn ansatt i kommunen. Internt i NKF hevder Bjørnhaug at stemningen var blandet, men at forslag om å motarbeide at begge ektefeller hadde lønnsarbeid ble forkastet under forbundets landsmøte i 1932.⁵⁵

Debatten om gifte kvinners yrkesarbeid var ingen særnorsk debatt. Ved siden av Kessler-Harris, som tar for seg debatten om gifte kvinners yrkesarbeid i USA, har jeg også sett på omtale av den tilsvarende debatten i Sverige, Tyskland og Danmark. Renée Frangeur har skrevet om striden om yrkesrett for gifte kvinner i mellomkrigstidens Sverige der spørsmålet ble behandlet første gang i Riksdagen i 1925.⁵⁶ I 1939 ble en lov vedtatt som anerkjente kvinners rett til lønnsarbeid, og slo fast at kvinner ikke kunne sies opp på grunn av ekteskap eller barnefødsel. Frangeur tar utgangspunkt i begrepene *genusordning* eller *genusmönster* som er hentet fra den svenske historikeren Yvonne Hirdmann.⁵⁷ Men til forskjell fra Hirdmann hevder hun at den tradisjonelle kjønnsordenen ble undergravet i løpet av mellomkrigsårene, og ble erstattet av toforsørgerfamilien.⁵⁸ Derfor var klasseargumentene faktisk mer fremtredende enn kjønnsargumentene under den avsluttende debatten i 1939. Frangeur nevner både forbedrede økonomiske forhold, allianser mellom ulike kvinneorganisasjoner og endret syn på yrkeskvinner som viktige forklaringer på denne utviklingen. Hun gjør også rede for sentrale argumenter som kom til uttrykk i Riksdagen, noe som viser likhetstrekk mellom den svenske og den norske debatten til tross for at partifordelingen var en annen.

Silke Neunsinger utvider dette perspektivet, og sammenlikner striden om gifte kvinners yrkesarbeid i Sverige og Tyskland.⁵⁹ Mens Sverige lovfestet retten til yrkesarbeid for gifte kvinner i 1939, vedtok den tyske Riksdagen i 1932 at kvinner kunne sies opp når de giftet seg. Mellomkrigstiden var en tid preget av motsetninger, og Neunsinger viser hvordan hennes undersøkelse behandler et konkret motsetningsforhold som illustrerer at den tradisjonelle kjønnsordenen var i ferd med å utvikle seg i en ny retning. I likhet med Frangeur vektlegger hun kvinnebevegelsens rolle, og hvordan alliansebyggingen i den svenske kvinnebevegelsen var avgjørende for at de fikk gjennomslag for sitt syn. Tilsvarende allianse

⁵⁵ Bjørnhaug 1994, s. 196. Hentet fra protokoll NKFs landsmøte 1932, s. 82; s. 98.

⁵⁶ Frangeur, Renée 1998. *Yrkeskvinna eller makens tjänarinna? Striden om yrkesrätten för gifta kvinnor i mellankrigstidens Sverige*. (Lund)

⁵⁷ Se for eksempel Hirdmann 1988. "Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning". *Kvinnovetenskaplig tidsskrift* 3/1988.

⁵⁸ Frangeur 1998, s. 15. "Den dominerande genusordningen levde på ett metafysisk, symboliskt plan vidare ännu några decennier, men den undergrävdes sakta av att tvåforsörjarfamiljen i realiteten redan existerade, hade fått politiskt och juridiskt stöd 1939 och fortsatte att expandera under 1930-talet och decennierna därefter." Frangeur 1998, s. 367.

⁵⁹ Neunsinger, Silke 2001a. *Die Arbeit der Frauen – die Krise der Männer. Die Erwerbstätigkeit verheirateter Frauen in Deutschland und Schweden 1919-1939* (Uppsala).

på kvinnesiden oppstod ikke i Tyskland der de ideologiske forskjellene var for store.⁶⁰ Et hovedmoment i Neunsingers undersøkelse er dessuten hennes påstand om at debatten om gifte kvinners yrkesarbeid utløste en krise for maskuliniteten. Hun påpeker at maskulinitet var nært forbundet med yrkesarbeid og evnen til å forsørge andre. Yrkesarbeidende kvinner utgjorde dermed en trussel mot den tradisjonelle kjønnsarbeidsdelingen, noe som igjen truet maskulinitetens hegemoni. Neunsingers tese er derfor at angrepene på kvinners nye stilling i samfunnet ble sterkere parallelt med at maskulinitetens krise ble dypere.⁶¹ Hun er særlig opptatt av spørsmålet om gifte lærerinner, og viser hvordan disse ble utsatt for kritikk både i Sverige og i Tyskland. Lærerinnene var ofte profilerte kvinnesakskvinner, og Neunsinger mener at kritikken viser forbindelsen mellom striden om gifte kvinners yrkesarbeid og striden om den nye likestillingen.⁶²

I Danmark fantes ingen nasjonale restriksjoner mot gifte kvinners yrkesarbeid, men på samme måte som i Sverige og Tyskland, kunne lokale variasjoner likevel forekomme. Den danske historikeren Hanne Rimmen Nielsen har skrevet om lærerinneres ekteskapsinngåelse som et middel for å oppnå integrering i det danske lokalsamfunnet i perioden 1900 til 1940. Hun finner at gifte lærerinner kunne bli oppfattet som mer stabil arbeidskraft fordi de var etablerte, og at mange mente at gifte lærerinner var bedre egnet til arbeid i skolen enn andre. Men på den annen side kunne opinionen være en avgjørende faktor dersom motstanden mot gifte lærerinneres ansettelse ble for stor.⁶³ Nielsen kommer også inn på forholdet mellom lønnsarbeid og husarbeid. Gifte lærerinner måtte kunne ivareta begge deler, og det finnes eksempler der lærerinner ble kritisert på grunn av vanskjøtsel av hjemmet. Blant lærerinnene var det mange som løste problemet ved å ha en hushjelp. Likevel ble det i Danmark, som i Norge, diskutert hvorvidt gifte kvinner primært skulle ivareta sine oppgaver i hjemmet, eller om de skulle ha rett til lønnet arbeid hvis de ønsket det.⁶⁴

Kilder og metodisk tilnærming

I min fremstilling har jeg benyttet meg av både trykte og utrykte kilder. Mine viktigste kilder til kommunale vedtak og debatt har vært *Oslo kommunes aktstykker*. Disse trykte bøkene ble

⁶⁰ Neunsinger 2001b 2001. "I nationens interesse: Svenska och tyska kvinnors strid för rätten att arbeta", i Christina Florin og Lars Kvarnström (red.), *Kvinnor på gränsen till medborgarskap*. (Stockholm) , s. 202.

⁶¹ "Meine These ist, dass je tiefer die Krise der Männlichkeit war, desto stärker waren die Angriffe auf die neuen Positionen der Frauen." Neunsinger 2001a, s. 39.

⁶² Neunsinger 2001a, s. 258.

⁶³ Nielsen 2004, s. 275.

⁶⁴ Nielsen 2004, s. 277-278. Nielsen omtaler blant annet en debatt i 1913 mellom to lærerinner, Rigmor Vigild og Lilly Plet, som har mange fellestrekk med debatten i norske skoletidsskrifter omkring 1920.

utgitt fra og med 1870, og inneholder bystyrets forhandlinger, dokumenter og stenografiske referater. Fra 1903 ble det også trykket beretninger fra formannskapet som viser ulike fremsatte forslag og vedtak. For Stortingets behandling av spørsmålet om dobbeltstillinger har jeg brukt *Stortingstidende* som inneholder stenografisk referat av debatten.

Ved siden av aktstykkene har jeg benyttet meg av aviser som kilder til kommunale vedtak. Jeg har ikke foretatt noen systematisk gjennomgang av avisene da dette ville ha vært for tidkrevende i denne sammenheng. Derimot har jeg konsentrert meg om å finne omtale av konkrete møter og debatter, både i formannskapet og på Stortinget. Jeg har også anvendt aviser som kilde til Oslo skolestyres behandling av spørsmålet om ansettelse av gifte lærerinner. Skolestyremøtene ble imidlertid ofte omtalt i kortere notiser, noe som gjør at det finnes lite informasjon om hva som faktisk ble diskutert på møtene. Selv om jeg ikke systematisk har undersøkt artikler, leserinnlegg og redaksjonelt stoff, har jeg likevel merket meg at leserinnlegg knyttet til denne debatten ble trykket jevnlig, og særlig i tiden rundt sentrale begivenheter. Jeg har i første rekke sett på *Aftenposten* og *Arbeiderbladet* da disse utkom i Oslo. Avisene hadde også ulik leserkrets, og jeg har på denne måten fått med meg omtale og synspunkter både fra høyresiden og venstresiden. Når det gjelder formannskapets innstilling og bystyrets debatt i Trondheim i 1933, er omtalen hentet fra *Adresseavisa*.

Mine viktigste kilder i forhold til debatten om gifte lærerinneres stilling har vært tidsskriftene *Vår skole (Lærerindenes Blad* frem til 1918) og *Skolebladet (Norsk skuleblad* etter 1934). Begge utkom i Oslo, og var tidsskrifter for henholdsvis Norges Lærerinneforbund og Norges Lærerlag. Selv om forbundene ikke var nøytrale parter, bruker jeg likevel tidsskriftene både som levning fordi de gir et godt innblikk i opphavsmiljøet og partenes ståsted, og som beretning fordi de gir utfyllende informasjon om viktige begivenheter. Både i aviser og tidsskrifter er det viktig å huske på at ulike saker vektlegges i ulik grad. Som et eksempel kan jeg nevne at vedtaket om oppsigelse av gifte lærerinner i Tinn kommune fikk betraktelig mer omtale i *Vår skole* enn det gjorde i *Skolebladet*, noe som har en sammenheng med at saken angikk lærerinnene spesielt.

Debatten i skoletidsskriftene kunne omhandle både pedagogiske og skolepolitiske spørsmål. Ved siden av redaksjonelt stoff og leserinnlegg, inneholder tidsskriftene referat fra landsmøter og konferanser, noe som gir et innblikk i hvordan Lærerinneforbundet og lokale organisasjoner forholdt seg til spørsmålet om gifte lærerinneres stilling. I mellomkrigsårene var bare halvparten av folkeskolens lærerinner medlemmer av Lærerinneforbundet.⁶⁵ Det var

⁶⁵ Melby 1997, s. 318-319.

storbylærerinnene som preget forbundets profil, og derfor må forbundets standpunkter i hovedsak tilskrives bylærerinnene. Forbundet hadde dessuten en nær forbindelse til Oslo, noe som kan forklares med at Anna Rogstad og Anna Sethne, som begge var lærerinner i Oslo, hadde formannsvervet i mellomkrigsårene.⁶⁶

Videre inneholder skoletidsskriftene en rekke departementsskrivelser som blant annet viser hvordan et skolestyre skulle behandle spørsmålet om gifte lærerinneres ansettelse i henhold til skoleloven. Skrivelserne omhandler også andre problemstillinger, for eksempel gifte lærerinneres rett til å motta husleiebidrag.⁶⁷ Dette var imidlertid normative skrivelser, og de sier derfor ikke noe om graden av samsvar mellom forskrifter og hvordan disse ble praktisert. For å kunne si noe om hvordan offentlige myndigheter forholdt seg til spørsmålet om gifte lærerinner, har jeg også undersøkt deler av arkivet etter Kirke- og Undervisningsdepartementets tredje skolekontor som ble opprettet i 1914.

Når det gjelder debatten om gifte lærerinner i Oslo folkeskole har Oslo skolestyres arkiv vært sentralt ettersom skolestyret hadde ansettelsesmyndighet. Derfor har jeg regnet med at saker som angikk ansettelse og oppsigelse av lærere og lærerinner i folkeskolen finnes i dette arkivet. Jeg har gjennomført skolestyrets beretninger, møtebøker og deler av journalsakene, men finner lite som tilsier at gifte lærerinner formelt sett ble tilsidesatt i ansettelsesprosessen i tiden etter formannskapsvedtaket. Det er imidlertid vanskelig å uttale seg om hvordan generell praksis stod i forhold til vedtak og retningslinjer. Gifte lærerinner kan ha blitt forbigått ved ansettelse uten at styret hadde fattet generelle vedtak.

Et problem jeg har støtet på underveis er at store deler av arkivmaterialet etter Oslo skolestyre per i dag er usortert.⁶⁸ Sorteringen er påbegynt, men er i hovedsak gjort i forhold til materiale som går lengre tilbake i tid. Ved siden av det som allerede er sortert, har jeg gjennomført 30 pakker med usortert materiale som inneholder diverse journalsaker for

⁶⁶ Anna Rogstad var formann for Norges Lærerinneforbund fra 1912 til 1919, etterfulgt av Anna Sethne som var formann frem til 1938. Melby 1997, s. 323.

⁶⁷ En gift lærerinne kunne ikke kreve husleiegodtgjørelse som lærer ”med familie” hvis mannen var i arbeid. Uttrykket ”med familie” betydde personer som læreren hadde forsørgelsesplikt overfor. Hvis mannen arbeidet, var det han som hadde forsørgelsesplikt. (*Skolebladet*, 4/1928, s. 51). Hvis begge ektefeller arbeidet som lærere, hadde ikke lærerinnen krav på selvstendig husleiebidrag. (*Skolebladet*, 46/1929, s. 558). Men hvis likningsnemnda betraktet lærerinnen som familieforsørger, fordi mannen av en eller annen grunn ikke hadde inntektsgivende arbeid, hadde lærerinnen krav på husleiebidrag som var beregnet for lærer ”med familie”. (*Skolebladet*, 2/1931, s. 24).

⁶⁸ Pakkene med usortert arkivmateriale etter skolestyret og skolerådmannen inneholder alt fra budsjetter og regnskap for folkeskolen og den kommunale middelskolen, til saker som angår leie av lokaler, bespisning, søknader om vikar, sykemelding, pensjon og undervisningsmateriale. Ekteskap omtales først og fremst i forbindelse med meldinger om giftermål som skulle sendes til skolestyret, Oslo kommunerevisjon og Statens pensjonskasse. Som oftest gjaldt dette navneendring eller tillegg i husleiebidrag. Oslo skolestyres arkiv. Arkivskaper: skolestyret og skolerådmannen. Journalsaker 1913-1931 (usortert). Pakke 125.

perioden 1913-1931. Selv om jeg må ta høyde for at det finnes dokumenter som jeg ikke har hatt tilgang på, antar jeg at eventuelle bestemmelser ville ha kommet til syne i det gjennomførte materialet, og jeg anser det derfor som sannsynlig at skolestyrets eneste vedtak som kan knyttes til formannskapsvedtaket ble fattet i september 1928 da man besluttet å *ikke* stryke gifte lærerinner fra vikarlistene.

Ved siden av skolestyrets arkiv har jeg sett på deler av Oslo lærerinnelags arkiv for å kartlegge reaksjoner på innskrenkningspolitikken blant lærerinnene i Oslo. Også her antar jeg at eventuelle vedtak i Oslo skolestyre ville ha blitt omtalt, men lærerinnene forholder seg kun til formannskapets vedtak i det som er referert fra møtene. Min hensikt med å undersøke lærerinnelags arkiv har vært å belyse lærerinnenenes deltakelse i, og eventuelle mulighet til å påvirke, debatten om gifte kvinners yrkesarbeid. På den annen side må man være klar over at et slikt aktørperspektiv har sine begrensninger ettersom det finnes strukturer som begrenser valgmulighetene, og fører til at kjønnsforhold har en tendens til å bli reproduisert.⁶⁹ Det var dette mønsteret flere lærerinner ønsket å endre ved å utfordre den mannlige forsørgernormen, og selv om normen stod sterkt, forhindret ikke dette at lærerinnene kunne være deltakere i debatten. Mange av lærerinnene i Oslo var aktive innenfor organisasjonsarbeid, og jeg har derfor også undersøkt deler av arkivene etter Oslo Kvinneparti, Oslo Yrkeskvinnens klubb og Norske Kvinnelige Akademikeres Landsforbund. Også her er det viktig å huske på at lærerinner i byene var overrepresentert. På den annen side har funnene i disse arkivene vært svært begrenset.

Oppgavens struktur

Jeg vil disponere oppgaven slik at jeg tar for meg debatten om gifte kvinners yrkesarbeid i en generell forstand før jeg avgrenser til Oslo kommune. Deretter forlater jeg den kommunalpolitiske debatten, og konsentrerer meg om implikasjoner for én konkret yrkesgruppe: gifte lærerinner. Mens oppgavens ulike kapitler er tematiske, har hvert enkelt kapittel en kronologisk oppbygning, og jeg vil med dette belyse utviklingen i debatten over tid, og samspillet mellom debatten og den samfunnsmessige utvikling.

I kapittel 2 vil jeg drøfte generelle forestillinger, holdninger og realiteter som dannet grunnlag for striden om gifte kvinners yrkesarbeid i Oslo kommune. Jeg vil vise hvordan debatten var betinget av en mannlige forsørgernorm, samtidig som den må sees i lys av

⁶⁹ Hagemann, Gro 2003a. "Moderne og postmoderne", i Gro Hagemann, *Feminisme og historieskriving. Inntrykk fra en reise* (Oslo), s. 76.

skiftende konjunkturer som skapte nye argumenter mot ansettelse av gifte kvinner. Ettersom Arbeiderpartiet hadde en sentral pådriverrolle, vil store deler av kapittelet dreie seg om debatten internt i arbeiderbevegelsen, og hvordan forståelsen av spørsmålet endret seg i løpet av mellomkrigsårene.

På bakgrunn av de generelle tendensene jeg drøfter i kapittel 2, vil neste kapittel omhandle striden om gifte kvinner i Oslo kommunes tjeneste. Her vektlegger jeg hvordan utvalg, formannskap og bystyre forholdt seg til spørsmålet, hvilke vedtak som ble fattet, og hvordan de ulike politiske partiene posisjonerte seg. Med dette ønsker jeg å vise hvordan ulike hensyn stod mot hverandre, og bidro til å forme debatten om gifte yrkeskvinner i kommunen. Jeg vil også hente inn utdrag fra den tilsvarende debatten i Trondheim (1933) og i Bergen (1935) til sammenlikning, samtidig som jeg mener det er relevant å inkludere stortingsdebatten om dobbeltstillinger i mai 1934 fordi den resulterte i kartlegging av dobbeltstillinger i Oslo folkeskole. Det er dermed en direkte forbindelseslinje mellom stortingsdebatten og mine undersøkelser om gifte lærerinner.

I kapittel 4 går jeg fra debatten i ulike deler av Oslo kommunes administrasjon til debatten om gifte lærerinner i Oslo folkeskole. Lærerinnene var kommunalt ansatt, men forholdt seg i første rekke til skolestyret som hadde selvstendig ansettelsesmyndighet. Formanskapets vedtak fikk derfor ingen juridiske implikasjoner for lærerinnene, men førte likevel til debatt i skoleadministrasjonen. Jeg vil derfor se på hvorvidt Oslo skolestyre fulgte opp intensjonene i formanskapets vedtak. Videre vil jeg undersøke hvordan departementet forholdt seg til spørsmål om ansettelse av gifte lærerinner, og jeg vil trekke inn eksempler på korrespondanse mellom departementet og skoledirektører i andre kommuner fordi dette kan si oss noe om hvor fritt skolestyret stod til å foreta egne vurderinger. I kapittel 4 vil jeg også se på hvilke reaksjoner innskrenkningspolitikken møtte blant medlemmene i Oslo lærerinnelag og Norges Lærerinneforbund (NLF).

I konklusjonen vil jeg sammenfatte hva som kom ut av debatten og vedtakene i Oslo kommune, samtidig som jeg vil vise hvordan eksempelet fra Oslo kan bidra til å forklare hvorfor debatten om gifte kvinners yrkesarbeid i mellomkrigstiden ble såpass vidtrekkende. Jeg vil vise at innskrenkningspolitikken på mange måter dreide seg om symboler fremfor realiteter, og at den bidro til en bevisstgjøring, særlig blant arbeiderpartikvinnene, i forhold til spørsmål som angikk kvinners rettigheter.

KAPITTEL 2

En endret forståelse av spørsmålet

I biografien om Helga Eng, tidligere professor i pedagogikk ved Universitetet i Oslo, viser Elisabeth Lønnå hvordan det å bli lærerinne til en viss grad også var et valg av sivilstatus omkring århundreskiftet. I Helga Engs artiumskull fra 1903 ble 29 kvinner lærerinner, men bare åtte av disse giftet seg. I hennes egen familie ble både de fire brødrene og de fire søstrene lærere. Mens samtlige av brødrene giftet seg, var det bare en av søstrene som giftet seg. Juridisk sett hadde gifte kvinner som oftest mulighet til å fortsette i sitt yrke, men for mange var ikke dette aktuelt. Det skyldtes enten at de ikke fikk arbeid, at det ikke lot seg gjøre å kombinere ekteskap, barn og yrke, eller at den sosiale motstanden mot en slik kombinasjon var så sterk at de ikke syntes de kunne fortsette.¹

Hvilke generelle holdninger, forestillinger og realiteter var det som dannet grunnlag for striden om gifte kvinners yrkesarbeid i mellomkrigstiden, og på hvilken måte førte kontekstuelle forhold til at debatten skiftet tyngdepunkt? Striden om gifte kvinners yrkesarbeid har blitt regnet som del av husmopolitikken og som "et politisk initiativ som styrket kjønnskomplementariteten".² Den mannlige forsørgernormen var dominerende, men kan likevel ikke tjene som eneste forklaring på at debatten ble så omfattende. Mellomkrigsårene var preget av sosial og økonomisk usikkerhet, noe som blant annet gav seg utslag i kommunekrise og økt arbeidsledighet. Denne utviklingen påvirket oppfatninger om hvem som hadde rett til lønnsarbeid. Dette betyr ikke at det ene argumentet erstattet det andre, men jeg vil i dette kapitlet vise at debatten skiftet tyngdepunkt.

Fordi Arbeiderpartiet hadde en sentral pådriverrolle i forhold til gjennomføringen av innskrenkningspolitikken, vil jeg i dette kapitlet også legge vekt på hvordan debatten om gifte kvinners yrkesarbeid utviklet seg internt i arbeiderbevegelsen. Som et av landets største partier sørget Arbeiderpartiet for at politikken hadde solid oppslutning helt frem mot slutten av 1930-tallet, og det er derfor viktig å belyse hvordan forståelsen av spørsmålet endret seg underveis innenfor arbeiderbevegelsen. Det var først når politikken støtet mot, og ble

¹ Lønnå, Elisabeth 2001. *Helga Eng. Psykolog og pedagog i barnets århundre*. (Bergen), s. 120-121.

² Melby i Blom og Sogner (red.) 1999, s. 263.

utfordret av, andre prinsipper at forholdet mellom mannlig forsørgernorm, rasjonering av lønnsarbeid og spørsmålet om kvinners rettigheter ble problematisert i partiet. Som vi skal se i dette kapittelet, skjedde dette i første rekke blant arbeiderpartikvinnene.

Ekteskap og lønnsarbeid

Allerede i 1906 slo Høyesterett fast at inngåelse av ekteskap ikke var tilstrekkelig grunn for oppsigelse av en lærerinne. Dommen ble avsagt i forbindelse med Stavanger skolestyres oppsigelse av den gifte lærerinnen Nilia Sæveraas i 1896. I skoleloven av 1889 het det:

De fast ansatte Lærere og Lærerinder kan, naar de viser Udugeligt Forhold i Tjeneste eller Liv, eller naar deres Forhold for øvrig gjør dem uskikkede til forsvarlig at røgte sin Lærergjerning, afskediges af skolestyret, naar dette og Overtilsynet, efterat vedkommende er givet Anledning til at udtale sig, deri er enige.³

Det var denne paragrafen som dannet grunnlag for oppsigelsen av Sæveraas. Hun hadde valgt å fortsette i sin stilling etter at hun og hennes ektefelle stiftet familie, men skolestyret fant det ikke ”stemmende med Skolens Tarv at have i sin Tjeneste gift Lærerinde, der ved Svangerskab og Barselseng i længere Tid [...] er hindret fra at varetage sin Gjerning”.⁴ Samtidig fikk to andre gifte småbarnsmødre beholde sin post ved Stavanger folkeskole, men disse hadde råd til hushjelp slik at de selv kunne vie mer av sin tid til skolearbeidet. Dette viser at oppsigelsen av Sæveraas var begrunnet med forholdet mellom lønnsarbeid og kvinnens forpliktelser i hjemmet. Videre vakte det oppsikt at Sæveraas arbeidet som lærerinne da hun var synlig gravid, og sakføreren presiserte at ”en meget frugtsommelig Lærerinde kan være mindre heldig paa Skolen”.⁵ Dette hadde en sammenheng med forventninger om en kvinnes bluferdighet, og viser at oppsigelsen også var moralsk begrunnet. Byretten kom frem til at Sæveraas ikke var skikket til å bli værende i sin stilling, men hun fikk medhold i Høyesterett fordi fire av sju dommere mente at oppsigelsen ikke var tilstrekkelig begrunnet.⁶

Sverdrup Lunden omtaler Sæveraas-saken som ”det første virkelig angrepet på gifte kvinners arbeidsrett her hjemme”.⁷ Hun påpeker også den viktige forskjellen mellom denne konkrete saken og debatten om gifte lærerinnens stilling i mellomkrigsårene:

³ Sætre, Rigmor 1994. *Bergen folkeskolelærerinneforening. En kvinnelig yrkesorganisasjon 1918-1940*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen, s. 113.

⁴ Seland, Bjørg 1997. ”Ikke saadan som en kone bør være...” *Kvinneliv og kvinneroller i 1800-tallets samfunn* (Oslo), s. 120.

⁵ Seland 1997, s. 124.

⁶ Seland 1997, s. 131.

⁷ Sverdrup Lunden 1948, s. 106.

Når vi går så pass utførlig inn på denne saken, så er det fordi vi her finner omtrent alle de argumentene som senere skal dukke opp igjen hver gang denne diskusjonen bryter løs. Her mangler bare ett: at hun opptar plassen for en annen. Det var nemlig ikke brødnød den gangen, og derfor ikke brødnid.⁸

Argumentet som manglet under rettssaken i 1906 kom med konjunkturomslaget på 1920-tallet. Omkring århundreskiftet var debatten om gifte yrkeskvinner nært forbundet med en mannlig forsørgernorm, og man var opptatt av forholdet mellom lønnsarbeid og kvinnens forpliktelser i hjemmet. I mellomkrigstiden var søkelyset fremdeles rettet mot dette forholdet, men kritikken av gifte kvinners yrkesarbeid ble i økende grad forbundet med den høye arbeidsledigheten som nødvendiggjorde en omfordeling av lønnsarbeidet ut fra hvem som hadde forsørgeransvar. Det ene argumentet erstattet ikke det andre, men jeg vil likevel hevde at debatten skiftet tyngdepunkt.

I et innlegg i *Vår skole* i februar 1927 hevdet skoledirektør i Agder og Stavanger bispedømmer Johan Gjøstein at Sæveraas-dommen var ”det rettsgrunnlag som våre dagers gifte lærerinner står på”.⁹ Han mente derfor at dommen burde forhindre enhver oppsigelse av gifte lærerinner basert på ekteskapsinngåelse, enten lærerinnen var ansatt i fast eller i oppsigelig post.¹⁰ Likevel var det fremdeles de som mente at en gift kvinnes viktigste oppgaver var knyttet til omsorg og vedlikehold i hjemmet. Dertil kom kravet om at gifte kvinner skulle vike plassen for de arbeidsledige. Disse argumentene ble møtt med krav om likestilling og ansettelse på bakgrunn av ansiennitet og kvalifikasjoner uansett kjønn og sivilstand. Med dette ser vi at hensynet til individet på mange måter ble veid opp mot hensynet til kollektivet.

I 1922 ble søkelyset rettet mot to tilfeller der gifte lærerinner ble forbigått ved ansettelse. I Sarpsborg hadde man nektet å ansette en lærerinne fordi hun var gift, selv om formannen i skolestyret mente at hun var best kvalifisert til stillingen.¹¹ Det samme skjedde i Larvik der skolestyret nektet å ansette en gift lærerinne selv om hun var best kvalifisert, og i tillegg hadde vikariert ved Larvik folkeskole i flere år.¹² Omtalen av disse sakene kom parallelt med at debatten om gifte lærerinnens stilling var i ferd med å blusse opp i skoletidsskriftene, og av leserinnleggene ser jeg at flere innsendere var opptatt av forholdet mellom lønnsarbeid og kvinnens forpliktelser i hjemmet. En innsender skrev: ”Er det så at det

⁸ Sverdrup Lunden 1948, s. 107-108.

⁹ *Vår skole*, 8/1927, s. 64. Espeland, Arne (red.) 1934. *Norske skulefolk* (Stavanger), s. 433.

¹⁰ I folkeskolen var lærere og lærerinner ansatt enten i *fast post* eller i *oppsigelig post* med 3 måneders oppsigelse. Gifte lærerinner kunne ikke sies opp dersom de var ansatt i fast post.

¹¹ *Skolebladet*, 37/1922, s. 571.

¹² *Skolebladet*, 39/1922, s. 606.

å være hustru og mor krever en normal kvinnes hele kraft, så må dette arbeide dårlig kunne forenes med en stilling utenfor hjemmet. I det en kvinne gifter sig, velger hun det arbeide å være hustru og mor.”¹³ To unntak ble nevnt; for det første kunne en gift kvinne klare skolearbeidet dersom hun var barnløs, og for det andre kunne det være nødvendig for familiens underhold at begge ektefeller arbeidet. Men regelen var at gifte kvinner fremfor alt hadde ansvar for husholdningen. En annen innsender, som selv var gift, fulgte opp det nevnte innlegget med følgende spørsmål: ”Kan husmori i lengdi ha krefter til å ta seg av sin heim og sine barn som ho burde og skulde, og, på same tid ein full skulepost?” Innsenderen slo deretter fast at: ”Me kann rekna som me vil, mori høyrer til i heimen og er sjæli der.”¹⁴ I noen tilfeller kan det nærmest se ut til at hensikten var å beskytte lærerinnene fra å påta seg for mange arbeidsoppgaver, men argumentene hadde nok heller en sammenheng med datidens normer og verdier.

Her kan vi trekke en parallell til debatten om gifte lærerinner i Danmark der Nielsen viser at forholdet mellom husarbeid og lønnsarbeid var av vesentlig betydning. Kvinner kunne fortsette i sin stilling etter ekteskapsinngåelse, men betingelsen var at de var i stand til å kombinere yrkesarbeid med øvrige oppgaver uten at noe ble nedprioritert. Lærerinnene ble derfor også vurdert på bakgrunn av sin evne til å ta hånd om egne barn og husholdning, og ifølge Nielsen hendte det at gifte lærerinner ble kritisert fordi de ikke lyktes med å ivareta denne balansen.¹⁵

Forestillinger om kvinnens egenskaper og tilhørighet til hjemmet var imidlertid ikke ensbetydende med at hun skulle være hjemmeværende. Mange hevdet at evner og egenskaper forbundet med kvinnelighet og moderlighet gjorde gifte lærerinner spesielt godt egnet til sin post. Anna Sethne var blant de som forsvarte et slikt standpunkt. Som redaktør i *Vår skole* skrev hun:

Kvinner og barn hører sammen. Barn i alle aldre og av begge kjønn kaller på mødrene og de moderlige instinktene som finnes hos alle normale kvinner. Derfor skal skolen næst hjemmet og ved siden av hjemmet stå som den arbeidsmark kvinnene drages til, pløier dypt i, og legger under kultur.¹⁶

¹³ *Vår skole*, 46/1922, s. 424.

¹⁴ *Vår skole*, 8/1923, s. 82.

¹⁵ Nielsen 2004, s. 278.

¹⁶ *Vår skole*, 43/1922, s. 393. Dette skrev Anna Sethne da Helene Ruus ble ansatt som skolebestyrer ved Stavanger folkeskole i 1921. Hun var blant de første kvinner som hadde ledende stilling i skolen. Tidligere hadde to kvinnelige overlærere blitt ansatt i Kristiania folkeskole, Pauline Bjørnstad i 1913 og Anna Sethne i 1919, mens Iduna Thygesen ble ansatt som første kvinnelige overlærer i Bergen i 1920. Mørck (red.) 1925, s. 56-57.

Sethne forsvarte gifte lærerinnens ansettelse parallelt med at hun understreket verdien av kvinnens arbeid i hjemmet, og flere med henne hevdet at kvinners omsorgsevne og kunnskaper om barn var verdifulle for skolen.¹⁷ Dette er i samsvar med Melbys påstand om at forestillinger om kjønnskomplementaritet var mest vanlig blant lærerinner i mellomkrigsårene, og at det var først mot slutten av perioden at yngre lærerinner i byene tenderte mot å avvise en slik tankegang.¹⁸ Dette betyr at når lærerinnene fremmet krav om likestilling i forhold til lønn, pensjon, utdanning og lønnsarbeid, la de vekt på kvinners forskjellighet og særegenhet fremfor likhet. Lærerinnene ville fremheve at den kvinnelige arbeidskraften var forskjellig fra den mannlige, men at dette likevel ikke skulle gi seg utslag i ulike rettigheter.¹⁹

Ettersom *Vår skole* var tidsskrift for Norges Lærerinneforbund, er det ikke uventet at de fleste innleggene ble skrevet til forsvar for gifte lærerinnens stilling. Lærerinnen Sigrid Østvik hevdet for eksempel: "Det er ikke nogen livsgjerning å være hustru og mor, likeså litt som det er det å være far og ektemann," mens en annen innsender skrev: "Når en kvinne velger å være lærer, og hun er godt utrustet til dette, da har skolen bruk for hennes dyktighet. Hennes giftermål må bli hennes private sak, det vedkommer ikke et skolestyre."²⁰ Man skulle kanskje tro at alle kvinner tok gifte lærerinner i forsvar, men slik var det ikke ifølge en tredje innsender: "Når andre stender står samlet, da splitter lærerinnene sig og "stener" sin egen vei."²¹ Dette var på mange måter symptomatisk for striden om gifte kvinners yrkesarbeid i Norge. Mens kvinnene i Sverige dannet en tverrpolitisk opposisjon for å motarbeide innskrenkningspolitikken, ble det ikke dannet noen tilsvarende allianse på kvinnesiden i Norge. Mange lærerinner registrerte likevel at debatten var i ferd med å endre karakter, og at et nytt argument ble lansert: "Fyrr hev vi høyr't segja, at den gifte lærarinna skal passa huset sitt. No får vi eit nytt argument: Den gifte lærarinna har sin "forsyrgjar", og skal ikkje ta livebrødet frå ungdommen."²² Dette skulle utvikle seg til å bli et hovedargument mot ansettelse av gifte lærerinner, og tilsvarende mot gifte kvinner som arbeidet innenfor andre yrkesgrener.

¹⁷ Se for eksempel *Vår skole*, 13/1923, s. 129; *Vår skole*, 12/1926, s. 75

¹⁸ Melby 1997, s. 361.

¹⁹ Melby 1997, s. 389.

²⁰ *Vår skole*, 11/1923, s. 113; *Vår skole*, 48/1922, s. 445.

²¹ *Vår skole*, 31/1923, s. 301.

²² *Vår skole*, 7/1923, s. 70.

Debatten skifter tyngdepunkt

I 1926 sørget lærerinnen Ulrikka Gjønnes for at det oppstod debatt om gifte lærerinner også i *Skolebladet*, som var tidsskrift for Norges Lærerlag. Gjønnes var gift, men hadde sagt opp sin stilling fordi hun mente at den gifte kvinnens viktigste gjerning var å være hustru og mor. I likhet med andre kritikere mente hun at gifte lærerinner vanskelig kunne samle sine tanker om skolearbeidet hvis de hadde egne barn hjemme: ”Enten må skolen lide eller også hjemmet, rimeligvis begge forresten.”²³ Hun bekymret seg også for ektemannen som ville komme hjem til en hustru som var like trett og sulten som han selv. Innlegget til Gjønnes skapte reaksjoner, og flere lærerinner motsatte seg påstanden om at kvinnens omsorgsoppgaver i hjemmet krevde all hennes tid og oppmerksomhet. En gift lærerinne stilte spørsmål om ikke ektemenn kunne la seg distrahere av å ha syke barn hjemme. Måtte ikke de samme regler gjelde for gifte lærere? Da gjenstod de ugifte lærerinnene, men kunne ikke også ugifte kvinner ha slektninger som trengte omsorg og pleie?²⁴ En annen gift lærerinne var opptatt av kvinnens rolle som medforsørger; hvis mannen var arbeider, småbruker eller lærer på knapp gasje, kunne familien ha behov for to inntekter.²⁵ Dette var for øvrig et tilbakevendende tema i debatten; hvordan utforme generelle retningslinjer når hver enkelt familie hadde ulike økonomiske forutsetninger?

Gjønnes holdt fast ved at mødre var mer involvert i barnas hverdag, og at de lot seg påvirke av barnas sykdom på en annen måte enn fedre. Dessuten var det kvinnen som hadde ansvaret for hovedtyngden av arbeidet i hjemmet, og hun tilføyde: ”Lærerne har jeg ikke tatt med her, da jeg anser en lærer som tar sig av matstell, opvask, rengjøring, klæsvask o.s.v. for en severdighet.”²⁶ Derfor holdt hun fast ved sin påstand om at gifte lærerinner ikke kunne ha mulighet til å ha lønnsarbeid samtidig som de tok seg av omsorgs- og vedlikeholdsoppgaver i hjemmet. Avslutningsvis kom Gjønnes med noen betraktninger knyttet til sine egne erfaringer:

Til slutt vil jeg bare få opplyse at jeg er gift f.h.v. lærerinne og misunner altså ingen at de har post, hverken de gifte eller ugifte. Jeg har nemlig også *full* post. Men at ikke de gifte lærerinner som har en forsørger, slik som tidene er, trekker sig tilbake, er mig en gåte.²⁷

²³ *Skolebladet*, 11/1926, s. 127.

²⁴ *Skolebladet*, 12/1926, s. 135.

²⁵ *Skolebladet*, 14/1926, s. 157.

²⁶ *Skolebladet*, 16/1926, s. 179.

²⁷ *Skolebladet*, 16/1926, s. 179.

Med dette ser vi at Gjønnnes ikke bare var opptatt av forholdet mellom lønnsarbeid og kvinnens forpliktelser i hjemmet. Hun uttalte seg i hovedsak om hvem som var best skikket til å jobbe i folkeskolen, men mente samtidig at familieforsørgere skulle ha fortrinnsrett på grunn av de vanskelige arbeidsforholdene. For henne var spørsmålet om gifte lærerinner derfor todelt; det dreide seg om kvinnens forpliktelser i hjemmet, og om plikter overfor samfunnet. Her ser vi dermed et eksempel på at det ene argumentet ikke utelukket det andre, men at de eksisterte side om side.

I *Skolebladet* høsten 1926 ble det også skrevet et redaksjonelt bidrag som omhandlet den høye arbeidsledigheten blant unge, nyutdannede lærere. Opphavsmannen, som ser ut til å uttale seg på vegne av Norges Lærerlag, hadde stor forståelse for misnøyen som spredte seg blant de mange som utdannet seg til arbeidsledighet, og skrev: ”Vi har liggende foran oss mange inserater som gir uttrykk for deres følelser, og de søker å peke på utveier, så et større antall kan skaffes lærerpost.”²⁸ Forslagene som til da hadde kommet til uttrykk, dreide seg om nedsatt aldersgrense, oppsigelse av gifte lærerinner, forbud mot dobbeltstillinger og oppsigelse av lærere som ikke hadde fullstendig utdanning. I redaksjonen mente man imidlertid at ingen av forslagene var til nevneverdig hjelp for de arbeidsløse. Når det gjaldt oppsigelse av gifte lærerinner, ville det ha begrenset innvirkning fordi bare et lite mindretall av de gifte lærerinnene var ansatt i oppsigelig post. Likevel kunne det være til hjelp om man i størst mulig grad benyttet arbeidsledige, ugifte kvinner som vikarer fremfor gifte lærerinner. I redaksjonen mente man likevel at lærerinnene hadde overreagert på de signalene som hadde kommet: ”Man må være nokså naiv og ukjent med forholdene hvis man tror at en enkelt, visstnok ondartet, men forbigående krise skal være avgjørende for de gifte kvinners stilling i skolen. De har fått en rotfestet stilling i skolen, som det ikke nytter å rokke.”²⁹

Den mannlige forsørgernormen og forestillinger om kvinners tilhørighet til hjemmet eksisterte fremdeles omkring midten av 1920-tallet, men debatten om gifte kvinners yrkesarbeid ble i økende grad påvirket av samfunnsmessige forhold. Dette gav seg utslag i nye argumenter om at gifte kvinner skulle vike plassen for andre som trengte lønnsinntekt. Til sammenlikning ser jeg at utviklingen i den svenske riksdagsdebatten har visse likhetstrekk med den norske debatten. Ifølge Frangeur fremstod argumentene omkring midten av 1920-tallet som forsvar av den mannlige forsørgerens rettigheter, og forestillinger om den gifte kvinnens naturlige plikter støttet mot kvinnesakens agitasjon for likestilling.³⁰ På 1930-tallet

²⁸ *Skolebladet*, 45/1926, s. 512.

²⁹ *Skolebladet*, 45/1926, s. 512.

³⁰ Frangeur 1998, s. 89.

var oppmerksomheten rettet mot den høye arbeidsledigheten blant ungdom. Dette var et reelt problem, men i denne sammenhengen bidro forholdet til økt kritikk av gifte kvinners yrkesarbeid ettersom kvinners rettigheter ble satt opp mot ungdommers rettigheter.³¹ Et tilsvarende motsetningsforhold ble skapt i den norske debatten, og enkelte kritikere mente at det var gifte kvinners plikt å overlate sin arbeidsplass til ungdom som gikk ledige. Både innenfor fagforbund, kommuner og skolevesen finnes eksempler på at behovet for nedskjæringer kombinert med tanker om riktig og rettferdig fordeling av lønnsarbeid lå til grunn for oppsigelse av gifte kvinner. To eksempler på dette er vedtakene i Tinn kommune og Oslo samvirkelag.³²

I 1927 kunne skoledirektør Gjømstein opplyse om at det var blitt reist en opinion mot gifte lærerinner i Telemark. Det ble hevdet at gifte lærerinner ikke hadde den samme arbeidsintensitet og interesse for skolen som ugifte lærerinner, og man ønsket derfor å si opp gifte lærerinner for å skape plass til andre.³³ Omkring årsskiftet 1926-1927 hadde ordføreren i Tinn fremsatt et forslag om at denne avgjørelsen skulle overlates til skolestyret i henhold til skoleloven. Likevel fattet formannskapet vedtak om at skolestyret skulle si opp alle gifte lærerinner som var ansatt på oppsigelse. Denne henstillingen til skolestyret ble imidlertid forkastet av herredsstyret som i stedet fattet følgende vedtak med 26 mot 17 stemmer: ”Herredsstyret henstiller til skolestyret å opsi lærerinner, ansatt på oppsigelse, etterhvert som de gifter seg. Dette vedtak rammer således ikke de gifte lærerinner som nu har ansettelse i kommunen.”³⁴ Noen år senere gjorde formannen i skolestyret rede for hva som hadde ligget til grunn for vedtaket. Han understreket at det ikke var selve giftermålet som var begrunnelsen, men det at lærerinnene ”ved giftermålet er kommet i den økonomiske stilling at det er forsvarlig at fravike anciennitetsprinsippet”.³⁵ Formannen hevdet at tilsvarende fremgangsmåte ville bli fulgt overfor mannlige lærere som var i samme stilling. Jeg har imidlertid ikke funnet eksempler på at dette ble gjort, noe som kan ha en sammenheng med at formannens forklaring kom i forbindelse med at Tinn kommune hadde mottatt søksmål på grunn av en oppsigelse. Han hadde derfor til hensikt å forsvare vedtaket.

³¹ Frangeur 1998, s. 165-167. Frangeur finner svært få argumenter som eksplisitt dreide seg om kjønn i 1939 da debatten ble avsluttet. Frangeur 1998, s. 340.

³² Eksemplene er valgt fordi begge vedtakene endte opp i Høyesterett. Tinn kommune er dessuten et nærliggende eksempel fordi departementet på bakgrunn av vedtaket i Tinn tok stilling til spørsmålet om oppsigelse av gifte lærerinner. Tinn er også det eksempelet som fikk desidert mest omtale i *Vår skole* på grunn av sakens omstridte karakter. Se for øvrig kapittel 4 for mer om dette eksempelet.

³³ *Skolebladet*, 3/1927, s. 27. Han var ikke enig med opinionen, men mente at ansiennitet skulle legges til grunn.

³⁴ *Skolebladet*, 8/1927, s. 99.

³⁵ *Norsk Retstidende*, 1934, s. 1110.

Det var ikke bare innenfor skolevesenet at konjunkturomslaget resulterte i debatt om oppsigelse av gifte kvinner. I 1926 fattet Oslo Samvirkelag vedtak om at kvinner ikke kunne beholde sin stilling i laget etter ekteskapsinngåelse. Beslutningen kom etter at laget hadde mottatt negative reaksjoner fra sine medlemmer, og særlig fra kvinnehold, fordi gifte kvinner hadde anledning til å beholde sin stilling: ”Man krevet at de gode stillinger i Samvirkelaget ikke skulde være besatt av kvinner som hadde en forsørger, mens familieforsørgere blant lagets medlemmer gikk arbeidsledige.”³⁶

Eksempelene viser at både Tinn skolestyre og Oslo samvirkelag besluttet å si opp gifte kvinner fordi dette ville frigi arbeidsplasser for de mange arbeidsledige som trengte lønnsinntekt for å forsørge seg selv og andre. Formannskapsvedtaket i Oslo kommune i 1928 føyde seg også inn i rekken av konjunkturbetingede vedtak som ble forklart med behovet for å rasjonere lønnsarbeidet i krisetid, noe jeg vil komme tilbake til i neste kapittel.

Mellom familiehensyn og likestilling

Prinsippet om rasjonering av arbeid hadde stor gjennomslagskraft i arbeiderbevegelsen i mellomkrigsårene.³⁷ Etter forslag fra *Drammen og distrikt faglige samorganisasjon* i 1925 fattet Landsorganisasjonen (LO) vedtak om at det skulle motarbeides at begge ektefeller var yrkesaktive hvis ikke familien var avhengig av to inntekter.³⁸ I begrunnelsen til forslaget het det at man ønsket å fordele arbeid blant de mange arbeidsledige. Hensikten var derfor å utvise solidaritet for å oppnå sosial rettferdighet, og samorganisasjonen mente det var viktig at fagbevegelsen deltok i arbeidet med å påvirke opinionen. Det var også andre premisser som lå til grunn for politikken. Selv om forslaget var kjønnsnøytralt i formen, var det ensbetydende med at gifte kvinner skulle gå ut av arbeid til fordel for mannlige forsørgere og ugifte kvinner som forsørget seg selv. Unntaket var der hvor mannen var arbeidsledig eller arbeidsufør da dette medførte at kvinnen ble regnet som familieforsørger. Videre ser det ut til at klasseinteresser spilte en vesentlig rolle når samorganisasjonens representant på fagkongressen hevdet at: ”Det er ikke nød som gjør at mann og hustru tar arbeide på en gang – det er for at man vil ha begge beina opp i grøtfatet.”³⁹

Kvinnene utgjorde et mindretall i LO, og det var først utover 1930-tallet at de styrket sin stilling i fagbevegelsen gjennom opprettelsen av ulike kvinnegrupper, og etableringen av

³⁶ *Norsk Retstidende*, 1939, s. 54.

³⁷ Bull 1950, s. 132.

³⁸ Lønnå 1975, s. 6.

³⁹ Lønnå 1975, s. 8. Sitat hentet fra Fagkongressprotokollen 1925, s. 239.

LOs kvinnenemnd.⁴⁰ At kvinnene var i undertall var nok en medvirkende årsak til at forslaget fikk gjennomslag på fagkongressen. LO var under sterkt press, og var nødt til å ta hensyn til flertallet av de fagorganiserte i en tid preget av generell misnøye som følge av høy ledighet. Perioden 1920-1935 hadde for eksempel samlet sett flere og større lockouter enn noen annen periode dersom omfanget måles i tapte arbeidsdager, og organisasjonen måtte derfor håndtere en rekke arbeidskonflikter.⁴¹ Likevel må man i LO ha vært klar over at oppsigelse av gifte kvinner ikke ville utgjøre betydelig forskjell på arbeidsmarkedet, til det var andelen gifte kvinner alt for lav. Dette tyder på at signaleffekten var like viktig som den reelle effekten. For øvrig påpeker Kjeldstadli at dette også må stå som en viktig forklaring på det senere vedtaket i Oslo formannskap.⁴²

I en tid preget av usikkerhet var det viktig både for LO og for kommunene å vise evne til å håndtere de nye utfordringene som omslaget brakte med seg. Noen hensyn ble derfor oppfattet som mer overordnet enn andre, og i dette tilfellet ser det ut til at likestillingshensyn måtte vike for familiehensyn.⁴³ Lønnå forklarer LOs politikk primært med synet på kvinner som reservearbeidskraft og som fremmede i arbeidet, men det var også andre hensyn som spilte inn. Innskrenkningspolitikkenes uttalte begrunnelse var behovet for rasjonering av arbeid, noe som igjen var forbundet med familiehensyn og prinsippet om fordeling av arbeid blant de som trengte lønnsinntekt for å forsørge seg selv og andre. Som Kessler-Harris skriver: "In the code of honor of working people, jobs belonged to providers."⁴⁴ Men tanken om riktig og rettferdig fordeling av arbeid gav rom for et nytt spørsmål: rettferdig for hvem? Mange regnet rettferdighet i forhold til hvem som hadde størst behov for lønnsinntekt på grunn av forsørgeransvar. Med familien som den typiske forbruksenheten var det nærliggende å fordele lønnsarbeidet med utgangspunkt i familien som inntektsenhet.⁴⁵ På den annen side ble denne fordelingspolitikken oppfattet som urettferdig av gifte kvinner som måtte gå ut av lønnsarbeid selv om de hadde kvalifikasjoner og betydelig ansiennitet. Vi ser dermed at det eksisterte to ulike måter å tenke rettferdighet på; den ene var konsentrert om individets rettigheter, mens den andre dreide seg om hensyn til kollektivet.

⁴⁰ Etableringen av Kvinnenemnda i 1940 skjedde etter krav om representasjon fra kvinnene, men hadde også en sammenheng med frykten for tvangsorganisering som følge av okkupasjonen. Balas m.fl. 1982, s. 31.

⁴¹ Furre 1996, s. 105.

⁴² Kjeldstadli 1990, s. 173. Dette vil jeg komme tilbake til i kapittel 3.

⁴³ Arbeiderpartiet var for eksempel mer familieorientert enn sosialdemokratene i Sverige. For øvrig var også polariseringen mellom sosialdemokratene og de liberale mer distinkt i Norge enn den var i Sverige. Hagemann, Gro 2002. "Citizenship and Social Order: gender politics in twentieth-century Norway and Sweden. *Women's History Review* Årgang 11, nummer 3, s. 422-423.

⁴⁴ Kessler-Harris 1990, s. 71.

⁴⁵ Maurseth, Per 1987. *Gjennom kriser til makt (1920-1935)*, i Arne Kokkvold og Jakob Sverdrup (red.), *Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, bind 3, s. 551.

Hvordan innskrenkningspolitikken stod i forhold til kvinners rettigheter ble i liten grad tematisert innenfor arbeiderbevegelsen før på 1930-tallet, og heller ikke kvinnene markerte seg spesielt i kjønnsrelaterte spørsmål. Dette ser vi for eksempel av debatten om ny arbeidervernlov i 1909, der det ble foreslått særbestemmelser for kvinner i form av innskrenkning av arbeidstiden og forbud mot nattarbeid. Mens kvinnesakskvinnene arbeidet iherdig mot særbestemmelser, fikk forslaget støtte fra kvinnelige sosialdemokrater, og Hagemann har hevdet at ingen annen enkeltsak bidro med så stor tydelighet til å skille sosialistiske kvinner fra ”borgerlige feminister” i Norge.⁴⁶ Til sammenlikning hadde liberale og sosialdemokratiske kvinner i Sverige etablert en samlet kvinneopposisjon som arbeidet nettopp med disse spørsmålene.⁴⁷ Dette mønsteret gjentok seg da kvinnene skulle ta stilling til spørsmålet om gifte kvinners yrkesarbeid. Lars Langengen hevder at likestilling ikke stod fremst på dagsordenen blant kvinnene i Arbeiderpartiet på denne tiden, men at klassekampen var viktigere enn kjønnskampen.⁴⁸ I likhet med Hagemann vektlegger han også familieideologien som hadde etablert seg innenfor arbeiderbevegelsen, og mener at vedtaket på LOs fagkongress i 1925 er illustrerende for disse holdningene.⁴⁹ Den mannlige forsørgernormen fungerte som et gitt premiss, noe som sannsynligvis bidro til at politikken fortonet seg som uproblematisk både for LO og Arbeiderpartiet. Først når innskrenkningspolitikken støtet mot, og ble utfordret av, andre prinsipper, ble forholdet mellom mannlige forsørgernorm, familiehensyn og kvinners rettigheter problematisert, og dette skjedde i første rekke blant kvinnene i partiet.

Arbeiderpartikvinnene diskuterte spørsmålet om gifte kvinners yrkesarbeid første gang under Landskvinnekonferansen i 1925. Dette skjedde etter at *Trondhjems Arbeiderpartis Kvinneutvalg* hadde kommet med spørsmål om hvordan man kunne forhindre ”at gifte kvinner tar plass til fortrenghet for de ugifte som er henvist til å forsørge sig selv”.⁵⁰ I likhet med samorganisasjonens forslag til LO, var også dette forslaget motivert av hensynet til de mange arbeidsledige. I en uttalelse bekreftet Kvinnesekretariatet at det var kjent med problemstillingen, men at spørsmålet ikke var uproblematisk ettersom også gifte kvinner kunne være familieforsørgere. For disse ville et generelt vedtak rettet mot gifte kvinners yrkesarbeid virke urettferdig. Sekretariatets uttalelse ble enstemmig vedtatt, og man besluttet

⁴⁶ Hagemann, Gro 2003b. ”Av hensyn til ”slegtens sundhet”: Særbeskyttelse av kvinner?”, i Gro Hagemann, *Feminisme og historieskriving*. (Oslo), s. 102.

⁴⁷ Hagemann 2002, s. 422.

⁴⁸ Langengen, Lars 2001. ””Mannfolk i skjørt” - Om kvinnerepresentasjon i Det norske Arbeiderparti”, i Knut Einar Eriksen m.fl. (red.), *Arbeiderhistorie 2001. Tema: Kvinner i arbeid og politikk* (Oslo), s. 219.

⁴⁹ Langengen 2001, s. 219

⁵⁰ Arbeiderpartiets Landskvinnekonferanse. Protokoll 1925, s. 45.

at saken skulle drøftes nærmere i kvinneavdelingene og på kvinnekongressen.⁵¹ Lønnå skriver at kvinnene med denne uttalelsen godtok ”tanken om at de gifte kvinnenes lønnsarbeid var mindre viktig enn andre gruppers arbeid, fordi de gifte kvinnene var forsørget”.⁵² På den annen side viser innstillingen at kvinnene allerede på dette tidspunktet hadde betenkeligheter i forhold til et generelt vedtak. En alternativ tolkning kan derfor være at familiehensyn ble regnet som viktigere på dette tidspunktet. Dette betyr imidlertid ikke at man faktisk vurderte gifte kvinners yrkesarbeid som mindre verdifullt.

Formannskapsvedtaket i Oslo i 1928 førte til at innskrenkningspolitikken ble drøftet på nytt under Landskvinnekonferansen i 1930. Denne gangen resulterte debatten i en mer konkret henstilling til partiets landsmøte om ”å arbeide for opphevelse av dobbeltstillinger i kommunens tjeneste”.⁵³ I 1932 lanserte Arbeiderpartiet et kriseprogram ved navn *Det arbeidende folks krisekrav*, og stadfestet med dette også sin pådriverrolle i forhold til innskrenkningspolitikken: ”Under den nuværende krisesituasjon bør det også søkes undgått at ektefeller begge innehar fullstendige stillinger i Statens tjeneste.”⁵⁴ Debatten fortsatte under Landskvinnekonferansen i 1933, men denne gangen hadde flere deltakere større vanskeligheter enn tidligere med å forsvare oppsigelse av gifte kvinner. Stadig flere mente at politikken var i strid med kvinners grunnleggende rettigheter, og det viste seg at begreper som sosialisme og solidaritet ble gitt ulikt innhold i denne sammenheng. På den ene siden uttalte Annie Antonsen, en av deltakerne på konferansen, at: ”Som socialister skal vi dele samfundsgodene. Skal da ikke vi kvinner også vise solidaritet?” På den annen side hevdet Johanne Reutz, som var leder av LOs statistiske kontor, at: ”denne familiepolitikk henger sammen med den chauvinisme og imperialisme som er den direkte motsetning til all arbeiderbevegelse og sosialisme”.⁵⁵

Tre ulike forslag ble fremsatt på konferansen i 1933, og de illustrerer på mange måter kvinnenens dilemma. Først kom et forslag fra arbeiderpartikvinner i Trøndelag som mente at gifte kvinner skulle overlate sin stilling til andre dersom deres ektefeller tjente over en fastsatt sum. Dette ville gi en mer rettferdig fordeling av lønnsarbeidet samtidig som man ville ivareta klasseinteresser, og en av kvinnene bak forslaget, Borghild Nordgaard, gjorde dette poenget

⁵¹ Arbeiderpartiets Landskvinnekonferanse. Protokoll 1925, s. 46.

⁵² Lønnå 1975, s. 17.

⁵³ Arbeiderpartiets Landskvinnekonferanse. Protokoll 1930, s. 11-12. I likhet med Lønnå forstår jeg henstillingen slik at den gjaldt både ektefellers arbeid og dobbeltstillinger blant tjenestemenn. Lønnå 1975, s. 88.

⁵⁴ Aas, Randi 2001. *Mellom frontene. Johanne Reutz – pioner og yrkeskvinne i norsk arbeiderbevegelse* (Oslo), s. 77. Hentet fra *Det Arbeidende Folks Krisekrav 1932*, s. 24.

⁵⁵ Arbeiderpartiets Landskvinnekonferanse. Protokoll 1933. Annie Anthonsens kommentar s. 31. Johanne Reutz' kommentar s. 21.

eksplisitt: ”Det må arbeides i den retning at kvinner som sitter i utmerkede stillinger og gifter sig med menn som har god inntekt, skal tre tilbake. Arbeiderklassen bør ta hensyn til sin egen klasse.”⁵⁶ Deretter lanserte Johanne Reutz og Gitta Jønsson forslag om at partiet skulle oppheve alle tidligere vedtak om gifte kvinners yrkesarbeid. Reutz påviste at politikken frigjorde færre arbeidsplasser enn tidligere antatt, og vissheten om dette forholdet lå til grunn for forslaget.⁵⁷ Forslaget sprang også ut av en økt bevissthet om at kvinners rettigheter ikke ble ivaretatt med innskrenkningspolitikken. Tredje og siste forslag kom fra redaksjonskomiteen, og etter en lengre debatt var det dette forslaget som ble vedtatt:

Det socialistiske prinsipp er at retten til arbeide er lik for alle, kvinner så vel som menn. Beslutningen om fravikelse fra dette prinsipp hadde til hensikt å bidra til avhjelp av den herskende arbeidsløshet. Erfaring har imidlertid vist, at beslutningen om å utelukke gifte kvinner fra lønnet erhverv ikke har ført til et resultat som forutsatt. Det norske Arbeiderpartis landskvinnekonferanse finner derfor å måtte henstille til partiets landsstyre å opta spørsmålet til fornyet behandling.⁵⁸

Denne nøytrale oppfordringen om fornyet behandling viser at arbeiderpartikvinnene ikke gikk inn for opphevelse, men at de beveget seg i retningen av et slikt krav. Utviklingen var viktig tatt i betraktning at kvinnene tilhørte et parti der flertallet fremdeles var tilhengere av politikken. Partiet hadde til og med sendt ut en intern skrivelse om at kvinner som var ansatt i partiets virksomhet måtte gå av ved ekteskapsinngåelse.⁵⁹ Senere hevdet imidlertid Thina Thorleifsen (A) at denne beslutningen ble fattet fordi kvinnene ikke kunne komme til enighet. Derfor hadde de løst uenighetene ved å anmode partiet om fornyet behandling.⁶⁰

I 1933 ser vi at flere arbeiderpartikvinner argumenterte til forsvar for gifte kvinners yrkesarbeid på prinsipielt grunnlag. Bevissheten i forhold til kvinnespørsmål var økende, det samme var bevissheten om at politikken ikke hadde gitt resultater som forventet. Kritikken av gifte kvinners yrkesarbeid var derimot ikke av prinsipiell art, men skyldtes de begrensede arbeidsmulighetene som gav høy ledighet blant ungdom. Tanken var at noen måtte ofre seg for å fremskaffe arbeidsplasser til ungdommer og egne barn. Signe Quist, en av deltakerne på konferansen, hevdet for eksempel: ”Jeg ser dette som en kriseforanstaltning. Vi bør la

⁵⁶ Arbeiderpartiets Landskvinnekonferanse. Protokoll 1933, s. 30.

⁵⁷ Aas 2001, s. 76.

⁵⁸ Arbeiderpartiets Landskvinnekonferanse. Protokoll 1933, s. 44.

⁵⁹ Gitta Jønsson viste til partiets skrivelse under konferansen. Arbeiderpartiets Landskvinnekonferanse. Protokoll 1933, s. 29.

⁶⁰ Arbeiderpartiets Landskvinnekonferanse. Protokoll 1936, s. 104.

ungdommen slippe til og vi organiserte kvinner bør være de første til å hjelpe dem til å slippe til.”⁶¹ I fortsettelsen av dette bemerket Thina Thorleifsen:

Jeg er enig i Johanne Reutz prinsipielle syn, men vi kan ikke glemme arbeidsløsheten. Det er lett å holde på de socialistiske prinsipper når man ikke har vært ute i nød. Man skal være oppmerksom på at det er fare for at ungdommen kan gli over til fascismen, hvis man lar den seile sin egen sjø som hittil.⁶²

Det var altså krav om rettferdig og nødvendig fordeling av arbeid i krisetid, kombinert med hensynet til familien som inntektsenhet, som lå til grunn for motstand mot gifte kvinners yrkesarbeid blant kvinner i Arbeiderpartiet. Prinsipielt sett var det likevel enighet om at retten til lønnsarbeid skulle være lik for kvinner som for menn, og Sigrd Syvertsen understreket at man *ikke* hadde gått inn for innskrenkningspolitikken på prinsipielt grunnlag.⁶³

Under Landskvinnekonferansen i 1936 kom mange av de samme synspunktene til uttrykk. På den ene siden ble det argumentert for gifte kvinners rett til lønnet arbeid på lik linje med menn, og Rakel Solberg kom med en erkjennelse av at kvinnespørsmål ikke hadde fått tilstrekkelig oppmerksomhet: ”La oss innrømme at vi har kommet i en uholdbar situasjon. Vi er oppe i en situasjon som, hvis vi ikke erkjenner den og prøver å løse vanskelighetene og forene kreftene, vil føre til at den borgerlige kvinnesaksbevegelses seier, og til nederlag for socialismen.”⁶⁴ Solberg ville fremheve at dette var en samfunnssak, og ikke en kvinnesak, og hun oppfordret kvinnene i partiet til å samle seg. Økt motstand mot innskrenkningspolitikken skyldtes også at kriseforanstaltningen ikke hadde hatt effekt som forventet. Det ble dessuten gitt flere referanser til den utenrikspolitiske situasjonen i Italia og Tyskland, og både Reutz og Solberg hevdet at kvinners rett til deltakelse på lik linje med menn representerte et viktig skille mellom fascismen og sosialismen.⁶⁵ Med dette ble striden om gifte kvinners yrkesarbeid satt inn i en ny og internasjonal kontekst.

På den annen side var det fremdeles de som mente at gifte kvinner måtte vike for de arbeidsledige, og det interessante er hvordan begge parter hevdet at deres synspunkter var uttrykk for solidaritet og sosialistiske prinsipper. Kritikere begrunnet i første rekke sitt syn med begrensede arbeidsmuligheter, men det var også et mindretall som argumenterte på

⁶¹ Arbeiderpartiets Landskvinnekonferanse. Protokoll 1933, s. 28.

⁶² Arbeiderpartiets Landskvinnekonferanse. Protokoll 1933, s. 31.

⁶³ Arbeiderpartiets Landskvinnekonferanse. Protokoll 1933, s. 31.

⁶⁴ Arbeiderpartiets Landskvinnekonferanse. Protokoll 1936, s. 87. Rakel Solberg (senere Seweriin) var vararepresentant i AUF fra 1934 før hun ble valgt til AUFs første kvinnelige nestleder i 1937. Halvorsen, Terje 2003. *Partiets salt. AUFs historie*. (Oslo), s. 205.

⁶⁵ Arbeiderpartiets Landskvinnekonferanse. Protokoll 1936, s. 84-86.

bakgrunn av den mannlige forsørgernormen. Et eksempel er Marie Skau som bemerket: ”Er det noget jeg tar avstand fra så er det kvinnesak. Jeg tror på det arbeide hvor mann og kvinne arbeider sammen. Jeg mener at kona skal være hjemme og stelle for barna og mannen.”⁶⁶ Anna Johansen gav uttrykk for en liknende holdning: ”Det forbauser mig at de gifte kvinner påberoper sig retten til arbeide utenfor hjemmet. Har ikke husmødrene nok å gjøre allikevel?”⁶⁷ Disse representerte imidlertid unntaket fremfor regelen, og det var ellers ingen deltakere på konferansen i 1936 som hevdet at det var kvinnens oppgaver i hjemmet som skulle forhindre henne fra å ha lønnsarbeid.

Resultatet av voteringen i 1936 viste at 76 stemmer ble avgitt til fordel for at landsstyrevedtaket fra 1935 skulle oppheves.⁶⁸ I det endelige vedtaket het det: ”Adgangen til å søke og til å få arbeide må være lik for kvinner og menn. Gifte som ugifte. I henhold hertil henstiller konferansen at landsstyrets siste vedtak i spørsmålet oppheves.”⁶⁹ Forslaget til vedtak fikk imidlertid ikke rent flertall; det var 57 representanter som stemte for å beholde landsstyrevedtaket, og hele 41 representanter som unnlot å stemme. På den annen side viste konferansen i 1936 et tydelig skifte i forhold til hvordan spørsmålet om gifte kvinners yrkesarbeid ble oppfattet. Vedtaket ledet dermed frem mot et nytt partivedtak der man forlot innskrenkningspolitikken, og heller oppfordret til fortsatt innsats for å begrense omfanget av dobbeltstillinger blant tjenestemenn.

Innskrenkningspolitikken til Høyesterett

Hva skjedde med de konjunkturbetingede vedtakene i Tinn kommune og Oslo samvirkelag?⁷⁰ I begge tilfeller endte vedtakene opp i Høyesterett fordi gifte kvinner hevdet at de ble sagt opp på mangelfullt grunnlag. Skolestyret i Tinn besluttet i august 1932 å si opp fire lærerinner, alle med minimum 10 års tjenestetid, på grunn av innskrenkninger ved folkeskolen.⁷¹ Året etter kom spørsmålet om oppsigelse av gifte lærerinner opp i Tinn herredsrett da en av de fire gifte lærerinnene, Dina Olsrud, saksøkte Tinn kommune. Hun anså oppsigelsen som ulovlig, og mente at skolestyret hadde misbrukt sin oppsigelsesrett fordi det hadde tatt utenforliggende

⁶⁶ Arbeiderpartiets Landskvinnekonferanse. Protokoll 1936, s. 93.

⁶⁷ Arbeiderpartiets Landskvinnekonferanse. Protokoll 1936, s. 102.

⁶⁸ På partiets landsmøte 13. mars 1935 ble følgende beslutning fattet: ”Av hensyn til den store arbeidsløshet bør ikke begge ektefeller ha lønnet beskjeftigelse når den ene av dem oppbeærer full og forsvarlig lønn”. Syvertsen og Thorleifsen 1960, s. 202.

⁶⁹ Arbeiderpartiets Landskvinnekonferanse. Protokoll 1936, s. 83.

⁷⁰ Vedtakene i Tinn og i Oslo samvirkelag omtales også på side 26-27.

⁷¹ *Vår skole*, 39/1932, s. 333.

og personlige hensyn.⁷² Selv mente hun at ansiennitetsprinsippet ville være mest rettferdig når man måtte foreta et utvalg blant godt kvalifiserte lærere og lærerinner. Tinn skolestyre på sin side fastholdt at lærerinner med forsørger burde sies opp før lærerinner uten forsørger. Det var en vurdering av de gifte lærerinnenenes økonomiske stilling som lå til grunn for beslutningen, og som gjorde det forsvarlig å fravike ansiennitetsprinsippet etter skolestyrets mening.⁷³

Tinn skolestyre fikk medhold både i herredsretten og i Høyesterett. I henhold til en skrivelse fra Kirkedepartementet, datert 18. august 1933, var ikke skolestyret bundet til ansiennitetsprinsippet ved oppsigelse av en folkeskolelærer.⁷⁴ Herredsretten mente derfor at skolestyret hadde foretatt oppsigelse på bakgrunn av et fullt forsvarlig hensyn: ”Det er en skjønnsmessig avgjørelse der som saadan unddrar sig dommstolenes bedømmelse, og der er i intet fall ved avgjørelsen vist saadan grov uaktsomhet eller uforstand at den som følge derav skulde kunne karakteriseres som misbruk av myndighet.”⁷⁵ Det var heller ikke gitt at denne praksisen utelukkende ville ramme gifte lærerinner. Tvert imot ble det anført i herredsrettens dom at forholdet ville ha vært det samme dersom en ugift lærerinne hadde egen formue. Likevel bemerket herredsretten i redegjørelsen for dommen at prinsippet hadde sine betenkeligheter, og at det kunne ”tenkes misbrukt som enhver myndighet”.⁷⁶ Etter at Tinn kommune ble frikjent i herredsretten 13. desember 1933, ble saken anket til Høyesterett som kom frem til at:

Det ansees ikke ulovlig at et skolestyre, naar det maa gaa til innskrenkninger av lærertallet, blant de opsigelige lærerinner fortrinnsvis opsier dem, som bl.a. paa grunn av giftermaal hadde de beste økonomiske kaar.⁷⁷

Det var, slik skolestyret også hadde hevdet, ikke selve ekteskapsinngåelsen som var avgjørende, men det at lærerinnene var forsørget i ekteskapet, og dermed hadde trygget sin økonomiske situasjon uavhengig av egen inntekt. Samtlige dommere kom frem til at foranledningen til oppsigelsene var nedgang i barnetall og reduserte antall klasser og skoletimer. Utvalget måtte derfor gjøres ut fra skjønn.⁷⁸ Striden om gifte lærerinner i Tinn kommune viser at både skolestyret og domstolen fattet sine beslutninger av hensyn til behovet

⁷² *Norsk Retstidende*, 1934, s. 1111. Se også omtale av saken i *Vår skole*, 2/1935, s. 12-15.

⁷³ Skolestyrets formann skrev dette i brev til skoledirektøren i Agder (8. september 1932) og til skoleinspektøren (29. september 1932). *Norsk Retstidende*, 1934, s. 1110.

⁷⁴ Det ble referert til Kirkedepartementets skrivelse i herredsrettens dom. *Norsk Retstidende*, 1934, s. 1111.

⁷⁵ Av herredsrettens dom. *Norsk Retstidende*, 1934, s. 1112.

⁷⁶ Av herredsrettens dom. *Norsk Retstidende*, 1934, s. 1113.

⁷⁷ Høyesteretts dom. *Norsk Retstidende*, 1934, s. 1109.

⁷⁸ Høyesteretts dom. *Norsk Retstidende*, 1939, s. 1110. Med dette stadfestet Høyesterett herredsrettens dom.

for nedskjæringer i kommunen. Den mannlige forsørgernormen var likevel en bakenforliggende årsak i og med at utvalget var basert på skjønn. Hensynet til forsørgeransvar gjorde at det oftest var gifte kvinner som ble oppsagt fordi mannen kunne regnes som eneforsørger. Dessuten var også lønnsforholdene slik at menn tjente mer enn kvinner. Selv om hensikten var en mest mulig rettferdig fordeling av lønnsinntektene, ser vi likevel i eksempelet fra Tinn kommune at rettferdighet for noen ble oppfattet som urettferdighet av andre.

Tidligere i kapittelet så vi også at Oslo samvirkelag fattet vedtak om oppsigelse av gifte kvinner i 1926. I 1937 mottok laget søksmål fra Karin Johansen, en gift kvinne som hadde blitt oppsagt, og som mente at oppsigelsen var i strid med den nye arbeidervernloven. Loven trådte i kraft 1. januar 1937, og skulle blant annet forhindre oppsigelse basert på utenforliggende hensyn.⁷⁹ Byretten bemerket i dom av 31. mars 1938 at den ikke hadde noe å si på at samvirkelaget hadde innført bestemmelser om gifte kvinners ansettelse på et tidligere tidspunkt. Det ble heller ikke kritisert at laget hadde praktisert sine regler den gang. I 1938 var det imidlertid ”meget delte meninger over berettigelsen av en slik praksis” på grunn av økte arbeidsmuligheter og de nye bestemmelsene i loven om arbeidervern.⁸⁰ Av rettsdokumentene går det frem at Oslo Samvirkelag hadde vist til dommen mot Dina Olsrud, der Tinn kommune fikk medhold, som et eksempel på gjeldende rettspraksis. Men byretten anførte at: ”Retten finner ikke at den av saksøkte påberopte dom i Rt. 1934 s.1109, gir synderlig veiledning da de forhold som er omhandlet i dommen ikke direkte kan sammenlignes med denne sak.”⁸¹

Disse to eksemplene viser at nødvendige hensyn i krisetid dannet grunnlag for oppsigelse av gifte kvinner, og at Høyesterett godkjente en slik begrunnelse så lenge arbeidsmulighetene var begrenset slik de hadde vært på 1920-tallet og i første halvdel av 1930-tallet. Byretten mente imidlertid at situasjonen per 31. mars 1938 var tilstrekkelig forbedret, og at Oslo Samvirkelags begrunnelse derfor var ugyldig. Dertil hadde nye bestemmelser kommet i Arbeidervernloven. Dette ble stadfestet av Høyesterett ved dom 8. februar 1939.

⁷⁹ ”Blir en arbeider som etter sitt fylte 21 år har minst 3 års sammenhengende ansettelse ved samme bedrift, oppsagt fra denne stilling uten at oppsigelsen har saklig grunn i bedriftsinnehaverens, arbeiderens eller bedriftens forhold, men skyldes helt utenforliggende grunner, kan han kreve erstatning av arbeidsgiveren.” Lønnå 1975, s. 170-171. Sitat fra Arbeidervernloven av juni, 1936, § 33, 3a.

⁸⁰ Av byrettens dom. *Norsk Retstidende*, 1939, s. 55.

⁸¹ Av byrettens dom. *Norsk Retstidende*, 1939, s. 55.

Avslutning

Ifølge Sverdrup Lunden inneholdt Sæveraas-saken, som ble avgjort ved dom i Høyesterett i 1906, alle argumenter som skulle komme frem i den senere striden om gifte lærerinner, foruten ett. Det nye argumentet i mellomkrigsårene var at gifte kvinner, herunder også gifte lærerinner, opptok plassen for andre som hadde større behov for lønnsinntekt. På 1920-tallet førte konjunkturomslaget derfor til at debatten om gifte kvinners yrkesarbeid skiftet tyngdepunkt. Tidligere hadde kritikken fremfor alt vært forbundet med den mannlige forsørgernormen, og søkelyset hadde for eksempel blitt rettet mot forholdet mellom lønnsarbeid og kvinnens forpliktelser i hjemmet. Med krisetiden kom argumenter om fortrinnsrett for familieforsørgere og de som forsørget seg selv. Innenfor arbeiderbevegelsen stod familieideologien sterkt, og Arbeiderpartiet forsvarte innskrenkningspolitikken med at det var nødvendig rasjonering av lønnsarbeidet. Problemet var, som vi har sett i dette kapittelet, at rettferdighet for noen ble oppfattet som urettferdighet av andre.

Debatten om likelønn kontra forsørgerlønn i 1915 viser med tydelighet hvordan kritikken av gifte lærerinner på et tidlig tidspunkt var forbundet med den mannlige forsørgernormen eller det som Kessler-Harris kaller *female domesticity*. Departementet ville fastsette lønn etter forsørgelsesbyrde, og foreslo derfor at der hvor begge ektefeller var ansatt i skolen, skulle bare den ene motta alderstillegg. Hvis begge ektefeller fikk tillegg, ville det få omfattende konsekvenser: "En saadan ordning vil friste til egteskap mellem mandlige og kvindelige lærere ved samme skole, og i alt for høi grad friste til at hustruen i tilfælde blir staaende i sin lærerstilling ogsaa efter at hun er gift. Men dette er i sin almindelighet neppe til gavn hverken for skolen eller familien (og saaledes heller ikke for samfundet)."⁸² Utdraget viser en forestilling om at det beste for familien og for samfunnet var at den gifte kvinnen arbeidet i hjemmet. I departementet ble det sagt å være en ulempe hvis lærerinner var gift og dertil hadde barn.

Med en sterkt presset kommuneøkonomi og økende arbeidsledighet på 1920-tallet ser vi en endret, og mer konjunkturbasert kritikk av ansettelse av gifte kvinner. Mange mente at de som forsørget seg selv og andre hadde et mer rettmessig krav på arbeid, noe som korresponderer med det som Kessler-Harris kaller *workplace concerns*. Dette var et viktig prinsipp innenfor arbeiderbevegelsen der rasjonering av lønnsarbeid ble sett i sammenheng med familiehensyn. I tråd med den mannlige forsørgernormen var bare cirka 4 prosent av

⁸² *Lærerindernes blad*, 7/1916, s. 77-78.

gifte kvinner registrert som yrkesaktive på 1930-tallet.⁸³ Det betyr at argumenter basert på fortrinnsrett for forsørgere oftest var argumenter til fordel for mannlige arbeidstakere.

Det er viktig å understreke at de ulike hensynene ikke kan forstås hver for seg, men må sees i en sammenheng. Som vi så innledningsvis, var det ikke slik at det ene argumentet erstattet det andre. Det var kombinasjonen av en dominerende mannlige forsørgernorm og behovet for tiltak som skulle begrense arbeidsledigheten som dannet grunnlag for innskrenkningspolitikken. Likevel vil jeg hevde at debatten om gifte kvinners yrkesarbeid skiftet tyngdepunkt. Den økonomiske situasjonen gjorde arbeidsledigheten til et mer akutt problem, og oppsigelse av gifte kvinner ble derfor forklart som et nødvendig krisetiltak både i Tinn kommune og i Oslo samvirkeforbund. Neste kapittel vil derfor omhandle Oslo kommune der formannskapet fattet et liknende vedtak med tilsvarende begrunnelse.

⁸³ Blom og Sogner (red.) 1999, s. 345. Tabell over yrkesprosenter for kvinner og menn i alderen 15 år og over. 1875-1970. Hentet fra Ljones 1979, s. 29.

KAPITTEL 3

Debatten om gifte kvinner i Oslo kommunes tjeneste

Da Oslo formannskap skulle drøfte ansettelsesforholdene for gifte kvinner i kommunens tjeneste, hadde LO og Arbeiderpartiet allerede tatt stilling til spørsmålet. Innskrenkningspolitikken hadde fått gjennomslag i arbeiderbevegelsen til tross for at begrunnelsene var omdiskutert. I Arbeiderpartiet ble rasjonering av arbeid regnet som et nødvendig krisetiltak. Dessuten lå den mannlige forsørgernormen til grunn for politikken, men hvordan normen stod i forhold til kvinners rettigheter hadde ikke blitt problematisert i særlig grad innenfor arbeiderbevegelsen. Arbeiderpartiet møtte derfor motstand både fra de som hevdet at oppsigelse av gifte kvinner ville ha svært begrenset innvirkning på arbeidsmarkedssituasjonen, og fra de som mente at politikken var et brudd på prinsippet om lik rett til arbeid.

Kritikken kom i første rekke fra konstellasjonen av Høyre og Frisinnede Venstre (H&F).¹ Et flertall av de konservative inntok et liberalt standpunkt til forsvar for gifte kvinners yrkesarbeid, og la avgjørende vekt på kvinners rettigheter og spørsmålet om likestilling. Flere hevdet også at ekteskap var et privat anliggende som derfor ikke burde være bestemmende for ansettelsesforhold. Lønnå har hevdet at avisenes omtale av debatten kan antyde partienes linje i saken, og kommer frem til at Høyre, i likhet med *Aftenposten*, ikke tok stilling til spørsmålet.² Det er riktig at Høyres representanter ikke forholdt seg til et generelt partivedtak, men flertallet argumenterte likevel til forsvar for gifte yrkeskvinner. Det var i hovedsak Høyres representanter som lanserte de mer moderate forslagene i formannskapet, og dessuten var høyrekvinnene tydelige i sin motstand mot vedtaket, både i Oslo bystyre og i de ulike kvinneorganisasjonene.³

I løpet av 1928 ble spørsmålet om gifte kvinner i kommunens tjeneste behandlet først av rådmann Sverre Iversen, deretter av det kommunale finansutvalget og lønnsutvalget, og til slutt i Oslo formannskap og i Oslo bystyre. Derfor vil jeg i dette kapittelet konsentrere meg

¹ Høyre og Frisinnede Venstre, som var den konservative delen av Venstre, hadde felles liste i Oslo både i perioden 1926-1928 og i 1929-1931. *Beretning om Oslo kommune for årene 1912-1947*, bind 1, s. 21; s. 23.

² Lønnå 1975, s. 62.

³ Lønnå peker også på høyrekvinnenes markerte posisjon. Lønnå 1975, s. 63.

om hvilke ulike hensyn som stod mot hverandre, og som bidro til å forme debatten i ulike deler av administrasjonen.⁴ Kapittelet er kronologisk oppbygget, og hovedtyngden ligger på årene mellom 1928 og 1933, perioden da vedtaket hadde gyldighet. Det vil også være sentralt å undersøke hva som lå til grunn for opphevelsen av vedtaket i 1933. I forrige kapittel så vi at særlig arbeiderpartikvinnene var i ferd med å skifte syn på dette tidspunktet. Betyr dette at opphevelsen kom som et resultat av at forståelsen av spørsmålet hadde endret seg? Selv om vedtaket i Oslo viste seg å være kontroversielt, og førte til en omfattende prinsippdebatt, ble tilsvarende forslag fremsatt også i andre bykommuner. Jeg vil derfor kort gå inn på hvordan forslagene ble møtt i Trondheim og Bergen kommune.

Formannskapsvedtaket 2. juli 1928

I januar 1928 anmodet formannskapet rådmannen for VII avdeling, Sverre Iversen, om å kartlegge opplysninger om gifte kvinnelige funksjonærer, med unntak av enker, fraskilte og separerte kvinner, ved samtlige kommunale administrasjoner.⁵ På bakgrunn av de innsendte svarene utarbeidet rådmannen en oversikt over de 172 gifte kvinnene som var ansatt i kommunen på daværende tidspunkt.⁶ Oversikten inneholdt opplysninger om hva slags yrke de gifte kvinnene hadde, deres lønn og tidspunkt for ansettelse i kommunen, samt deres ektefellers yrke og inntekt. Rådmannen fant at 77 kvinner var gifte lærerinner, mens ca. 60 var gifte kvinnelige kontorfunksjonærer. De øvrige var fordelt på mindre yrker, for eksempel skoletannleger, badekoner og kvinnelige konstabler. Rengjøringskonene var ikke medregnet i rådmannens oversikt.⁷ Om ektefellenes yrke fant rådmannen at 64 kvinner var gift med kommunale tjenestemenn, hvorav 38 var lærerinner. Nær sagt alle av disse var gift med lærere.

⁴ Finansutvalget behandlet budsjett og regnskap, men hadde også, sammen med vedkommende fagsjef, ansvar for ansettelse og oppsigelse av funksjonærer ved de kontorer som ikke hadde et eget utvalg (f.eks. folkeregisteret og liknings sjefens kontor), samt ved borgermesterens og rådmennenes kontor. *Lommebok for Oslo bystyres medlemmer 1926-1928*, s. 27. Lønnsutvalget behandlet spørsmål knyttet til lønn, f.eks. beregning av ansiennitet, understøtte til arbeidsudyktige og lønn under sykdomsfravær. *Kommunal håndbok for 1932-1934*, s. 195.

⁵ Oslo skolestyres arkiv. Arkivskaper: Skolestyret og skolerådmannen. Journalsaker 1913-1931 (usortert). Pakke 125. (Mappe over innkomne sirkulærer.)

⁶ Den VII avdeling hadde ansvar for saker som gjaldt kommunale funksjonærer og arbeidere, blant annet ansettelsesvilkår, lønn, dyrtidstillegg, spørsmål om ansiennitet, permisjon og pensjon. Rådmann Iversen var tidligere bystyremedlem for Det Sosialdemokratiske Arbeiderparti. *Lommebok for Oslo bystyres medlemmer 1926-1928*, s. 19-27.

⁷ Årsaken kunne være at det var uaktuelt å erstatte rengjøringskoner med menn, men gifte kvinner kunne også sies opp til fordel for ugifte kvinner. En annen årsak kan være at rengjøringskonene hadde deltidsstillinger, og at man derfor ikke prioriterte disse. Viktigst var nok likevel at rengjøringskonene i organisasjonssammenheng ble regnet som forsørgere av NKF, mens andre kvinner ble regnet som forsørget. Dette kom av at de fleste rengjøringskonene var gift. Bjørnhaug 1994, s. 195.

Rådmannen hadde også innhentet opplysninger om familiesituasjonen til de gifte kvinnene. Av totalt 172 kvinner ble 20 regnet som familieforsørgere fordi deres ektefeller var arbeidsledige. Om forsørgelsesbyrde kunne rådmannen opplyse om at 63 familier var barnløse, 38 familier hadde 1 barn, 35 familier hadde 2 barn mens bare 13 familier hadde mer enn 2 barn.⁸ Rådmannens undersøkelser viser dermed at svært mange av familiene var barnløse, noe som kan ha gjort det enklere for kommunen å forsvare et vedtak ettersom hensynet til forsørgerrollen i mange tilfeller falt bort.⁹ Med utgangspunkt i disse opplysningene fremsatte rådmannen følgende forslag under formannskapsmøtet:

1. Utvalg og fagchefer pålegges ikke å ansette i kommunens tjeneste gifte kvinner der har forsørger. Bestemmelsen gjelder såvel fast som midlertidig ansettelse, selv for korte tidsrum såsom sydoms- og ferievikariater.
2. ved enhver omordning eller innskrenkning av administrasjonene der medfører opsigelser av personale skal de gifte kvinner med forsørger opsies først, uten hensyn til ansiennitet eller stilling, idet der i tilfelle foretas fornøden omgruppering av personalet innen vedkommende administrasjon.¹⁰

Ved ansettelse skulle det ikke gjøres forskjell på faste eller midlertidige ansatte, og gifte kvinner skulle derfor heller ikke ha anledning til å ta vikariater. Ved oppsigelse skulle det verken tas hensyn til ansiennitet eller stilling. Med dette ser vi at rådmannens forslag var kategorisk utformet, og det var dermed ikke rom for vurdering av enkelttilfeller. Ved siden av dette forslaget skulle formannskapet også votere over tre alternative forslag fra henholdsvis lønnsutvalget, finansutvalget og Høyres representant Augusta Stang.

Lønnsutvalget sluttet seg enstemmig til punkt 1 i rådmannens innstilling, men flertallet ønsket å omskrive punkt 2 slik at saker *kunne* behandles individuelt av hensyn til at hver enkelt sak hadde ulike forutsetninger. Utvalget nevnte spesielt hensynet til økonomiske forutsetninger. Flertallet bestod av to representanter fra Høyre og Frisinnede Venstre, og en representant fra Arbeiderpartiet. Mindretallet bestod dermed av en representant fra hvert av partiene, men disse ”fant ikke grunn til i nogen form å stemme for innstillingens punkt 2”.¹¹ Dette kan enten bety at de var uenige i forslaget, eller at de mente punkt 1 var tilstrekkelig. Vi

⁸ Aktstykker vedkommende Oslo kommune i året 1928-1929. 1b Forhandlinger. Beretning fra formannskapet. Møte 2. juli 1928. Sak f. Gifte kvinner i kommunens tjeneste (sak nr. 1450/1928), s. 2.

⁹ Barnetallet var svært lavt for funksjonærer inntil et visst inntektsnivå, og fruktbarheten sank i Oslo helt frem til 1934. Kjeldstadli 1990, s. 158-161.

¹⁰ Aktstykker 1928-1929. 1b Beretning fra formannskapet. Møte 2. juli 1928. (sak nr. 1450/1928), s. 2-3.

¹¹ Aktstykker 1928-1929. 1b Beretning fra formannskapet. Møte 2. juli 1928 (sak nr. 1450/1928), s. 3.

ser dermed at stemmefordelingen i lønnsutvalget var utypisk sett i forhold til partitilhørighet, men dette hadde likevel ingen betydning da omskrivelsen ikke ble bifalt.¹²

Finansutvalgets flertall, bestående av ordfører Borger With (H&F), viseordføreren (H&F) og en tredje høyremann, lanserte følgende motforslag:

Det pålegges utvalg og fagchefer:

1. at de ikke uten formannskapets samtykke ansetter i kommunens tjeneste personer som har forsørger. Bestemmelsen gjelder såvel fast som midlertidig ansettelse, selv for korte tidsrum såsom sygdoms- og ferievikariater;
2. at de ved omordning eller innskrenkning av personalet tar særlig hensyn til funksjonærer som ikke har forsørger, således at disse såvidt mulig beholdes i tjenesten.¹³

Det var to hovedforskjeller mellom dette forslaget og rådmannens forslag. For det første hadde finansutvalget valgt kjønnsnøytrale betegnelser. Forslaget rettet seg derfor mot ”personer som har forsørger” fremfor ”gifte kvinner der har forsørger”. Dette ble for øvrig også gjort i LOs vedtak i 1925, men uten at hensikten var en annen. På bakgrunn av den mannlige forsørgernormen og et jevnt over lavere lønnsnivå blant kvinner ville slike formalia neppe utgjøre noen forskjell. Det var uansett spørsmålet om ”gifte kvinner i kommunens tjeneste” som var under behandling. En mer grunnleggende forskjell var at finansutvalget, i likhet med lønnsutvalget, ville åpne for vurdering av hvert enkelt tilfelle slik at økonomiske forutsetninger kunne tas med i betraktning. Utvalget ville ”ta særlig hensyn” til de som forsørget seg selv, men ønsket ikke et kategorisk vedtak. Dette ble imidlertid heller ikke bifalt i formannskapet.¹⁴

Høyres Augusta Stang var opphavskvinne til forslaget som i størst grad skilte seg fra rådmannens forslag. Hun ville ikke la en godt kvalifisert kvinne blir sagt opp til fordel for en dårligere kvalifisert mann selv om mannen var familieforsørger. Derfor var hennes forslag:

Formannskapet finner at spørsmålet for tiden ikke foranlediger nogen forføining fra formannskapets side, men anmoder rådmannen for VII. avdeling om å henstille til administrasjonschefene ved ansettelse og avskjedigelser under ellers like vilkår å ta hensyn til forsørgelsesbyrden.¹⁵

¹² Med 14 mot 7 stemmer. Aktstykker 1928-1929. 1b Beretning fra formannskapet. Møte 2. juli 1928. (sak nr. 1450/1928), s. 3.

¹³ Aktstykker 1928-1929. 1b Beretning fra formannskapet. Møte 2. juli 1928. (sak nr. 1450/1928), s. 3.

¹⁴ Mindretallet i Finansutvalget, bestående av Ingvald Rastad (A) og Sverre Sivertsen (A), stemte for rådmannens forslag. Rastad var for øvrig Arbeiderpartiets gruppeleder i bystyret. Lønnå 1975, s. 61.

¹⁵ Aktstykker 1928-1929. 1b Beretning fra formannskapet. Møte 2. juli 1928. (sak nr. 1450/1928), s. 3.

Stang ønsket dermed å forhindre vedtak i formannskapet. Administrasjonssjefene skulle være oppmerksomme på problemstillingen, men det skulle ikke tas hensyn til forsørgerbyrde med mindre flere søkere var like godt kvalifisert. Dette forslaget ble også avvist av formannskapet.

Dermed gjenstod rådmann Iversens forslag, og dette ble vedtatt med henholdsvis 12 mot 9 stemmer for punkt 1, og 11 mot 10 stemmer for punkt 2.¹⁶ Forholdet mellom antall stemmer i formannskapet viser at også rådmannens forslag var omdiskutert, og det knappe flertallet hadde en sammenheng med at ingen av partiene hadde klart flertall verken i formannskapet eller i bystyret. Da voteringen skulle gjennomføres, bestod formannskapet av 10 medlemmer fra Høyre og Frisinnede Venstre, 10 medlemmer fra Arbeiderpartiet, og ett medlem fra Kristelig Avholdsgruppe.¹⁷ Splittelsen mellom de to største partiene gikk klart frem både av de ulike fremsatte forslagene, og av resultatet av voteringen. Rådmannens forslag fikk i hovedsak tilslutning fra arbeiderpartirepresentantene som også måtte forholde seg til vedtaket i Oslo Arbeiderpartis representantskap.¹⁸ Flertallet i Høyre og Frisinnede Venstre støttet de mer moderate forslagene, men samtidig var Arbeiderpartiet avhengig av støtte fra høyresiden for at forslaget om innskrenkninger skulle vedtas.¹⁹ Splittelsen mellom de to store partiene var derfor ikke absolutt, men tendensene var de samme også under bystyredebatten som fulgte i kjølevannet av formannskapets behandling.

Wigaards interpellasjon i bystyret

Bystyremedlem Halvdan Wigaard (NKP) sørget for at formannskapsvedtaket også kom opp til behandling i Oslo bystyre da han fremsatte følgende interpellasjon: ”Med hvilken rett har formannskapet fattet beslutning om at gifte kvinner ikke skal beskjeftiges i kommunens tjeneste? Hvorledes akter formannskapet å gjennomføre denne beslutningen?”²⁰ Debatten i Oslo bystyre kan gi oss svar på flere spørsmål, men fremfor alt hvilke hensyn som ble regnet som de viktigste blant Oslo kommunes folkevalgte.

Før debatten ble innsendte protester fra Oslo Venstrekvinnelag, Oslo lærerinnelags styre, Oslo kvinneråd, Norske Kvinners Nasjonalråd og Oslo Kvinneparti referert for bystyret. Samtlige lag og partier nedla protest mot formannskapsvedtaket, og flere karakteriserte det som et brudd på borgerrettighetene og prinsippet om lik rett for kvinner som for menn. Oslo

¹⁶ Aktstykker 1928-1929. 1b Beretning fra formannskapet. Møte 2. juli 1928. (sak nr. 1450/1928), s. 3.

¹⁷ *Beretning om Oslo kommune for årene 1912-1947*. Bind 1, s. 21.

¹⁸ Som tidligere vist, gjorde Sigrid Syvertsen rede for dette forholdet under Landskvinnekonferansen i 1933.

¹⁹ Magnus Strandmyr (H&F) stemte for rådmannens forslag, noe han opplyste om under debatten i Oslo bystyre. Aktstykker 1928-1929. Referat. Hr. Wigaards interpellasjon. Møte 23. august 1928, s. 99.

²⁰ Aktstykker 1928-1929. Referat. Hr. Wigaards interpellasjon. Møte 23. august 1928, s. 81.

Venstrekvinnelag viste dessuten til den nye loven om ektefellers formuesforhold av 1927, og mente at vedtaket var et brudd på loven.²¹ Fra kvinnene i Arbeiderpartiet kom det ingen felles uttalelse om vedtaket, noe Sigrud Syvertsen (A) tolket som ”stilltiende støtte”.²² Lønnå stiller spørsmål ved dette, og hevder at kvinnene ikke hadde kommet med noen felles uttalelse, men at Kvinnesekretariatet hadde gått inn for vedtaket i *Arbeiderkvinnen* som var sekretariatets organ.²³ Det ser likevel ut til at Syvertsen langt på vei hadde rett i sin tolkning ettersom Landskvinnekonferansen i 1930 vedtok å sende en henstilling mot dobbelstillinger til partiets landsmøte.²⁴

Under bystyredebatten rettet Wigaard (NKP) sterk kritikk mot *Arbeiderbladets* omtale av saken, og mot Arbeiderpartiet som hadde gjort spørsmålet til et arbeidsledighetsspørsmål. Dette var etter hans mening ikke riktig, noe han gjorde rede for i sin innledning:

Til de arbeidsledige forteller de at det er for deres skyld de har gjort dette: Det skal bli arbeide til dere. Selvfølgelig blir dette ikke noget arbeide for de arbeidsløse. Det er skuebrød for de arbeidsløse, intet annet. Og så er det en prinsippavgjørelse av formannskapet like overfor de gifte kvinner, ikke bare overklassens kvinner, men kvinnene i sin helhet, også arbeiderklassens kvinner. Som kommunister hevder vi like rett for gifte kvinner som for ugifte. Kvinnene i det hele skal stå på like fot med mennene. Det er ingen forskjell, det er en almindelig menneskerett som de har krav på.²⁵

Wigaard ville avlive myten om at formannskapets vedtak var et resultat av den økende arbeidsledigheten, og hevdet derfor at dette var ”innledningen til en ordinær kamp mot de gifte kvinners adgang til selverhverv”.²⁶ I tråd med sin ideologiske overbevisning fremhevet han Russland som et forbilde der gifte og ugifte, kvinner og menn, arbeidet i fellesskap. Men til tross for sine utfall mot formannskapet, og i første rekke mot arbeiderpartirepresentantene, mente Wigaard at de kanskje ikke hadde vært oppmerksomme på de prinsipielle aspektene. Han var derfor usikker på om hensikten var å ramme de gifte kvinnene slik man nå hadde gjort. Likevel ba han formannskapet om å trekke sin beslutning tilbake. Selv om Wigaards tolkning av vedtaket var ekstrem i sin betoning av den antatt fiendtlige holdingen overfor gifte kvinner, hadde han rett i at enkelte prinsipper ikke var blitt problematisert i Arbeiderpartiet på dette tidspunktet.

²¹ Aktstykker 1928-1929. Referat. Hr. Wigaards interpellasjon. Møte 23. august 1928, s. 81-82.

²² Lønnå 1975, s. 64.

²³ Lønnå 1975, s. 21.

²⁴ Arbeiderpartiets Landskvinnekonferanse. Protokoll 1930, s. 11-12.

²⁵ Aktstykker 1928-1929. Referat. Hr. Wigaards interpellasjon. Møte 23. august 1928, s. 82.

²⁶ Aktstykker 1928-1929. Referat. Hr. Wigaards interpellasjon. Møte 23. august 1928, s. 82.

To andre forslag ble fremsatt i bystyret av Augusta Stang (H) og Magnus Nilssen (A). Stang hevdet at ”dyktigheten, og dyktigheten alene, må være det avgjørende ved enhver ansettelse”.²⁷ Derfor ønsket hun at bystyret skulle henstille til formannskapet å oppheve beslutningen av 2. juli 1928. Stang tok med dette opp tråden fra formannskapsmøtet, og holdt fast ved sitt engasjement for kvinners rettigheter. Nilssen (A) ville på sin side henstille til formannskapet om fornyet behandling av saken. Som motstander av formannskapsvedtaket tilhørte han dermed mindretallet innenfor Arbeiderpartiet, men han fikk følge av blant andre ordfører With (H) som også hadde tro på fornyet behandling. Før voteringen gikk både Stang og Wigaard over til Nilssens forslag om fornyet behandling, men resultatet av voteringen viste at forslaget ble forkastet med 46 mot 38 stemmer.²⁸

Bystyret gav dermed sitt bifall til formannskapets vedtak, og selv om tendensene var de samme som de hadde vært i formannskapet, viste det seg at debatten overskred partigrensene. I en artikkel i *Arbeiderbladet* bemerket Helga Karlsen (A): ”Voteringen var ikke politisk, der stod gjeve høiremenn op og forsvarte formannskapet.”²⁹ Dette hadde også vært oppfordringen fra Magnus Strandmyr (H) til bystyrets medlemmer. Han hevdet at dette ikke var noen politisk sak, og at verken høyresiden eller venstresiden var bundet av partivedtak. Derfor stod representantene fritt til å stemme etter egen overbevisning.³⁰ Selv var Strandmyr tilhenger av formannskapsvedtaket, og hadde stemt for rådmannens forslag 2. juli 1928. Derfor stemte han også mot tilbakesendelse i bystyret. Likevel var det i første rekke arbeiderpartirepresentanter som stemte mot Nilssens forslag.

Til sammen tok 19 av bystyrets 84 medlemmer aktivt del i diskusjonen som fulgte Wigaards interpellasjon.³¹ Av disse talte 11 medlemmer til fordel for at saken skulle tilbakesendes formannskapet, og at vedtaket måtte omformuleres eller trekkes tilbake. De øvrige 8 bystyremedlemmene gav sin tilslutning til vedtaket i sin opprinnelige form.³² Arbeiderpartiet markerte seg i det store og det hele som tilhengere av formannskapsvedtaket,

²⁷ Aktstykker 1928-1929. Referat. Hr. Wigaards interpellasjon. Møte 23. august 1928, s. 84.

²⁸ Aktstykker 1928-1929. Referat. Hr. Wigaards interpellasjon. Møte 23. august 1928, s. 100.

²⁹ Lønnå 1975, s. 66. Sitat hentet fra *Arbeiderbladet* 12. september 1928.

³⁰ Aktstykker 1928-1929. Referat. Hr. Wigaards interpellasjon. Møte 23. august 1928, s. 100.

³¹ De 19 medlemmene som uttalte seg, var representanter fra Høyre og Frisinnede Venstre, Arbeiderpartiet og Det Kommunistiske Parti. Venstre var ikke representert i bystyret i 1928, men fikk inn to representanter i 1929. *Beretning om Oslo kommune for årene 1912-1947*. Bind 1, s. 21-23.

³² Representantene fra NKP og Kristelig Avholdsgruppe var mot vedtaket. Blant Arbeiderpartiets representanter var 2 mot vedtaket (Nilssen og Kviberg) mens 6 var for. Blant Høyre og Frisinnede Venstres representanter var 8 mot vedtaket, mens 2 var for (Strandmyr og Sanner). Lønnå mener at også ordfører With (H) var for vedtaket, men jeg oppfatter ordførerens uttalelser slik at han støttet prinsippet om fordeling av lønnsarbeid som en kriseforanstaltning, men at han likevel hadde stemt mot enhver beslutning fra formannskapet. Lønnå 1975, s. 66. Aktstykker 1928-1929. Referat. Hr. Wigaards interpellasjon. Møte 23. august 1928, s. 89.

noe som førte til en situasjon der konservative (H&F) og radikale (NKP) representanter hadde en felles målsetning selv om argumentasjonen var ulik. Som regel stemte Arbeiderpartiet og kommunistenes representant sammen i kommunen, men i denne saken stod de altså på hver sin kant.³³ Dette kom av at ulike prinsipper støttet mot hverandre, og jeg vil i hovedsak skille ut tre hensyn som preget debatten i Oslo bystyre. For det første var rasjonering av arbeid et viktig prinsipp for de som forsvarte vedtaket, noe som igjen var forbundet med familiepolitikk og rettferdig fordeling av lønnsinntekter. Videre var både klasseinteresser og hensynet til kvinners rettigheter og likestilling viktige komponenter i debatten.

Hensyn til familie, klasse og individ

Rådmannen påtok seg å gjøre rede for det han oppfattet som formannskapets intensjoner med vedtaket overfor bystyrets medlemmer. Han hadde foretatt en utredning om gifte kvinner i kommunens tjeneste etter at formannskapet ba om forslag til regulerende bestemmelser på grunn av "de vanskelige arbeidsforhold som nu råder".³⁴ Disse forholdene gjorde rasjonering av lønnsarbeid til en nødvendighet. Ett konkret tiltak var allerede iverksatt da det hadde kommet inn i ansettelsesvilkårene at ingen funksjonær i Oslo kommune kunne påta seg annet lønnet arbeid. Med dette ønsket formannskapet å motarbeide dobbeltstillinger i generell forstand, og ikke bare i forhold til gifte kvinner. Videre var tanken at man, så langt det var mulig, skulle unngå å si opp forsørgere "idet ulykkevirkningen blir så meget større når det gjelder familieforsørgere".³⁵ Her ønsket rådmannen samtidig å oppklare en misforståelse, nemlig den at formannskapet hadde gjort et prinsippvedtak. Han understreket at dette var en tidsbegrenset kriseforanstaltning, og at alle ville mene at kvinner og menn skulle ha lik tilgang til arbeid under normale forhold. I krisetid måtte man imidlertid ta misnøyen på alvor.

Innlegget viser at prinsippet om rasjonering av arbeid, som var den uttalte forklaringen på vedtaket, hadde en viktig symboleffekt samtidig som det skulle ivareta hensynet til familiene. Det ble på det sterkeste tatt avstand fra at vedtaket hadde en prinsipiell betydning. Per Kviberg (A) satte imidlertid spørsmålsteget ved forklaringen, og mente det var et misforhold mellom formannskapets vedtak og rådmannens forklaring. For det første hadde ikke formannskapet eksplisitt kalt vedtaket for en kriseforanstaltning. For det andre var tallet på gifte kvinner i kommunens tjeneste så lavt at vedtaket ville få minimal betydning. Kviberg mente også at beslutningen var i strid med Arbeiderpartiets ideologiske grunnprinsipper, og at

³³ *Beretning om Oslo kommune for årene 1912-1947*. Bind 1, s. 21.

³⁴ Aktstykker 1928-1929. Referat. Hr. Wigaards interpellasjon. Møte 23. august 1928, s. 85.

³⁵ Aktstykker 1928-1929. Referat. Hr. Wigaards interpellasjon. Møte 23. august 1928, s. 86.

det var urettferdig mot kvinnene. Derfor mente han at vedtaket faktisk var skadelig for kommunen.³⁶ I likhet med Nilssen (A) tilhørte Kviberg mindretallet innenfor Arbeiderpartiet, og igjen ser vi at debatten om gifte kvinners yrkesarbeid avdekket en form for ambivalens blant partiets medlemmer. Kviberg hevdet at innskrenkningspolitikken stod i et motsetningsforhold til sosialistiske prinsipper som skulle beskytte retten til økonomisk frihet. På den annen side ble sosialistiske prinsipper tatt til inntekt for politikken fordi det handlet om å utvise solidaritet med de arbeidsledige ved å fordele lønnsinntekter på flest mulig familier. I forrige kapittel så vi at denne ambivalensen også kom til uttrykk blant deltakerne på Arbeiderpartiets Landskvinnekonferanse i 1933.³⁷

Det var flere som ikke lot seg overbevise av prinsippet om rasjonering av arbeid. Dette kom av at antallet gifte kvinner i kommunens tjeneste var lavt, og at det var allmenn kjennskap til dette forholdet. Derfor har det i ettertid blitt hevdet at den egentlige hensikten var å forebygge misnøye blant de arbeidsledige. Lønnå kaller vedtaket for et ”demonstrasjonsvedtak” som skulle dempe forargelsen blant de ledige, og Kjeldstadli mener at vedtaket fungerte som ”som en konsesjon til bitterheten”.³⁸ Dette indikerte også rådmannen under bystyredeebatten da han bemerket at: ”Det er vel grunn til å ta alvorlig den misnøye som kan ha meldt sig over at der er folk som sitter i stillinger uten egentlig å behøve å føle arbeidstyngden i det og uten å behøve å ha det for sitt erhverv.”³⁹ Dette var ikke spesielt for Oslo kommune, men kan stå som en generell forklaring på at politikken hadde så stor gjennomslagskraft både i LO, Arbeiderpartiet og i enkelte kommuner i nedgangstid.

Mange som forsvarte formannskapsvedtaket hadde til hensikt å ivareta hensynet til familiene ved å sikre fortrinnsrett ved ansettelse for personer med forsørgeransvar. I Oslo bystyre ble gifte lærerinner gjentatte ganger nevnt som eksempel på en gruppe av yrkeskvinner som burde overlate plassen til andre i henhold til en slik tankegang:

Jeg bare nevner en etat, lærerinnene. Lærerinnene kan ikke rammes, men hvordan er forholdet? Nu holder vi kostbare skoler for å utdanne lærere og lærerinner. [...] Både har de selv ofret penger, og kanskje slektninger også, og idag suger de på samfundet, fordi de ikke får anledning til å gjøre nytte for sig i samfundet. Ja, jeg er ikke i tvil om, at rundt i landet, ikke bare i Oslo,

³⁶ Aktstykker 1928-1929. Referat. Hr. Wigaards interpellasjon. Møte 23. august 1928, s. 88.

³⁷ Se kapittel 2 for mer om Arbeiderpartiets Landskvinnekonferanser.

³⁸ Lønnå 1975, s. 193; Kjeldstadli 1990, s. 173.

³⁹ Aktstykker 1928-1929. Referat. Hr. Wigaards interpellasjon. Møte 23. august 1928, s. 86.

sitter adskillige gifte lærerinner som kunde gi plass, så de unge kunde komme til, som også har rett til å leve.⁴⁰

Det var også de som mente at gifte lærerinner hadde verdifull kompetanse, og blant disse var Kviberg (A) som hevdet: ”Gifte kvinner har rikere hjertelag, større forståelse for barn enn mange ugifte lærerinner har. Våre gifte lærerinner hører til våre beste lærerkrefter, og de vi minst kan undvære i skolen.”⁴¹ Her møtte han motstand fra sin partikollega Helga Karlsen som holdt fast ved prinsippet om rasjonering av arbeid. Hun gikk spesielt hardt ut mot høyrekvinnenes kritikk, og hevdet at de drev likestillingsarbeid i teorien, men ikke i praksis. Kvibergs kommentar oppfattet hun som en fornærmelse mot ugifte lærerinner, og hennes erfaring med gifte lærerinner var en helt annen: ”Jeg kjenner også til gifte lærerinner, men de er ikke alltid de beste. Enten er det mannen som gjør dem gretne, eller så er det noget annet. De burde i hvert fall ikke ha befatning med barn. Det kunde være, om de hadde tid til å ofre noen stunder på sine egne barn.”⁴² Karlsen var i prinsippet ingen motstander mot ansettelse på grunnlag av kvalifikasjoner, men hun ville påpeke at det fantes nok av ugifte kvinner som var kvalifisert, og som i tillegg hadde større behov for lønnsinntekt. Dermed ville hun vise at man kunne ivareta kvaliteten i skolen samtidig som man bekjempet arbeidsledigheten.

Både i den norske og i den svenske debatten ble kritikken av gifte lærerinner sett i sammenheng med sosiale forskjeller og klasseinteresser. I Sverige ble lærerinner, i likhet med andre gifte kvinnelige funksjonærer, i noen tilfeller betegnet som ”lyxhustrur” hvis de beholdt sitt arbeid etter ekteskapsinngåelse.⁴³ Her hjemme medførte arbeiderbevegelsens radikalisering at man inntok det Per Maurseth kaller ”et skjerpet klassestandpunkt”.⁴⁴ I mellomkrigsårene ble sosiale forskjeller forsterket, noe som kan bety at det ble lagt mer vekt på å ivareta klasseinteresser også i forbindelse med debatten om gifte kvinners yrkesarbeid.

I Oslo bystyre fikk Wigaard (NKP) svar på tiltale fra Ludvig Hansen (A) som hadde en klar oppfatning av hvem vedtaket kom til å ramme: ”Den som har lite han skal få mer, og den som har meget, skal ikke få mer, og det er nettopp de siste som rammes av dette, så det forslaget i grunnen i sin kjerne innebærer er, at det rammer dem som vi hittil har kalt overklassen, og de fleste kvinner som rammes av dette, tilhører også overklassen.”⁴⁵ Inger Bjørnhaug stiller spørsmål om det virkelig var slik at vedtakene utelukkende kom til å ramme

⁴⁰ Ludv. Hansen i Oslo bystyre. Aktstykker 1928-1929. Referat. Hr. Wigaards interpellasjon. Møte 23. august 1928, s. 90.

⁴¹ Aktstykker 1928-1929. Referat. Hr. Wigaards interpellasjon. Møte 23. august 1928, s. 88.

⁴² Aktstykker 1928-1929. Referat. Hr. Wigaards interpellasjon. Møte 23. august 1928, s. 92.

⁴³ Frangeur 1998, s. 102.

⁴⁴ Maurseth 1987, s. 520.

⁴⁵ Aktstykker 1928-1929. Referat. Hr. Wigaards interpellasjon. Møte 23. august 1928, s. 90.

bedrestilte kvinner slik det ble hevdet. I Oslo hadde formannskapet forkastet forslagene fra lønnsutvalget og finansutvalget om å ta hensyn til økonomiske forutsetninger. En slik forordning ville ha gjort det enklere å kontrollere hvem som faktisk ble rammet av vedtaket, og dermed kunne man ha forsikret seg om at arbeiderkvinnene fikk beholde sitt arbeid av nødvendighet.⁴⁶ Bjørnhaug peker også på det var ledelsen av kommuneadministrasjonen som vurderte disse spørsmålene, noe som kanskje førte til at arbeiderkvinnene ble rammet fremfor funksjonærene fordi de sistnevnte tilhørte administrasjonens egen stand.⁴⁷ Kanskje var det derfor slik at argumenter knyttet til klasseinteresser var uttrykk for hvem man *ønsket* å ramme fremfor hvem som faktisk *ble* rammet?

Det finnes også andre eksempler fra Oslo bystyre der klasseretorikken kom tydelig til uttrykk. Bystyremedlem Ingvald Rastad (A) var spesielt kritisk innstilt til de borgerlige kvinneorganisasjonene, noe følgende sitat vitner om: ”Vi skal ikke tenke bare på de gamle gifte fruer som regjerer Oslo kvinneråd, men vi skal tenke på den oppvoksende ungdom som går så å si på gata fordi fruene sitter og tar opp plassen for dem.”⁴⁸ Igjen ser vi at kvinners rettigheter ble satt opp mot ungdommers rettigheter, noe som også var tilfellet under Landskvinnekonferansen i 1933 og under debatten i den svenske Riksdagen på 1930-tallet.⁴⁹ Det var imidlertid ikke bare representanter fra Arbeiderpartiet som satte kritikken i relasjon til sosiale forskjeller. Høyres representant Strandmyr var opprørt over at kvinner fra høyere sosiale lag kunne få kontorfunksjonærstillinger gjennom slektskap og bekjentskaper: ”Dem er det ingen synd på, om de blir flyttet ut og erstattet med folk som går ledige, dyktige funksjonærer, lærere og lærerinner som intet kan få å gjøre til tross for sine største anstrengelser.”⁵⁰

På kvinnesiden forsøkte Helga Karlsen (A) og Sigrid Syvertsen (A) å synliggjøre skillet mellom arbeiderkvinner og kvinner fra høyere sosiale lag. Karlsen mente at høyrekvinnenes sterke reaksjoner på vedtaket kom fordi det i hovedsak var kvinner fra deres egen stand som ble rammet:

Men nu gjelder det kvinner fra overklassen, derfor skal saken op, og derfor skal det protesteres. Hvis det hadde blitt en votering i formannskapet om at det ved bespisningen, som til badekoner

⁴⁶ Bjørnhaug 1994, s. 194. Se også Lønnå 1975, s. 68-69.

⁴⁷ Bjørnhaug 1994, s. 197.

⁴⁸ Aktstykker 1928-1929. Referat. Hr. Wigaards interpellasjon. Møte 23. august 1928, s. 97.

⁴⁹ Arbeiderpartiets Landskvinnekonferanse. Protokoll 1933. Frangeur 1998, s. 167. Se også kapittel 2, side 26 for mer om dette forholdet.

⁵⁰ Aktstykker 1928-1929. Referat. Hr. Wigaards interpellasjon. Møte 23. august 1928, s. 99.

og skurekoner, ikke skal ansettes de som har forsørger, da hadde damene sagt: Det er ganske naturlig, det må skaffes plass for de andre. For det er ikke vaskekonene de har interesse for.⁵¹

Karlsen viste også til eksempler der hun mente at gifte kvinner arbeidet for å dekke eget forbruk, og ikke fordi det var nødvendig. Hennes erfaring var at ”lysten til å arbeide ligger hos dem som skal forsøke sig selv, forsøke å opnå noget ved sitt arbeide, ikke fordi de – som det står oplyst i ”Aftenposten” [sic] – har lyst til å få ny damesalong, få nytt piano eller få pianoet byttet med flygel”.⁵² I forlengelsen av dette bemerket Syvertsen: ”Jeg har inntrykk av at mange kvinner helst ikke vil arbeide i huset. Det er et visst snobberi, de mener at husarbeidet, arbeidet i hjemmet, ikke er godt nok. Jeg tror det for en hel del er årsak til at kvinnene søker ut og tar arbeide.”⁵³ Disse utdragene viser en oppfatning om at mange gifte kvinner hadde lønnsinntekt uten at det strengt tatt var nødvendig. Dette korresponderer for øvrig med Kessler-Harris som påpeker at behovet for lønnsinntekt ble målt i forhold til hva slags forbruk man hadde. Dette ble en kilde til kritikk av gifte kvinner. Utdragene fra Karlsen og Syvertsen peker også i retning av at arbeiderpartikvinnene mente at høyrekvinnenes engasjement for kvinners rettigheter like fullt var et forsøk på å ivareta egne interesser.

Tidligere har vi sett at både Kviberg (A) og Wigaard (NKP) var opptatt av å fremheve prinsippet om lik rett til arbeid for kvinner som for menn fordi dette var en alminnelig menneskerett, og fordi man ellers ville miste verdifull arbeidskraft. Ved siden av disse to var det høyrekvinnene i bystyret som i størst grad tok avstand fra formannskapsvedtaket, og Augusta Stang var toneangivende med sitt forslag om at vedtaket skulle oppheves. Blant hennes fremste ankepunkter var det at beslutningen kunne få konsekvenser for fremtidens unge kvinner. Stang var redd for at disse ville unnlate å ta seg råd til en bedre utdanning dersom de visste at den ville være tidsbegrenset. Videre hevdet hun at beslutningen var ”en hån mot alle begavede, kunnskapsrike, arbeidsomme mennesker, den er en hån mot alle dem som arbeider med glede i sitt arbeide og ikke bare for lønn”.⁵⁴ Stang la med andre ord ikke skjul på at det fantes gifte kvinner som ikke arbeidet av ren økonomisk nødvendighet. Hun mente likevel at disse skulle ha rett og mulighet til å fortsette i sin stilling, og fikk følge av høyrekvinnene Ragna Hørbye og Anna Margrethe Hansen som begge fremhevet prinsippet om likestilling i form av lik rett til utdanning og arbeid.

⁵¹ Aktstykker 1928-1929. Referat. Hr. Wigaards interpellasjon. Møte 23. august 1928, s. 91.

⁵² Aktstykker 1928-1929. Referat. Hr. Wigaards interpellasjon. Møte 23. august 1928, s. 93.

⁵³ Aktstykker 1928-1929. Referat. Hr. Wigaards interpellasjon. Møte 23. august 1928, s. 96. Syvertsen var blant de som snudde i spørsmålet om gifte yrkeskvinner. Under Arbeiderpartiets Landskvinnekonferanse i 1936 markerte hun seg som motstander av innskrenkningspolitikken.

⁵⁴ Aktstykker 1928-1929. Referat. Hr. Wigaards interpellasjon. Møte 23. august 1928, s. 85.

Ved siden av Wigaard var nok høyrekvinnene de som gikk lengst i å tolke formannskapets vedtak som et angrep på kvinners rettigheter. De fikk også støtte fra Kviberg (A) og fra Schei (H&F) som hadde gitt sin tilslutning til Stangs forslag allerede under formannskapsmøtet 2. juli 1928. Her fantes dessuten et mellomstandpunkt som ble hevdet av Johan Hvidsten (Kristelig Avholdsgruppe), Hans Peter Lødrup (H&F) og Henrik Bergh (H&F). Disse hadde tolket formannskapet dit hen at hensikten var å fatte et krisevedtak, men mente at ordlyden i det foreliggende vedtaket tilsa noe annet. Også ordfører With (H&F) ser ut til å ha delt denne oppfatningen.⁵⁵ Derfor ba de formannskapet om å omformulere vedtaket slik at det ikke fremstod som en innskrenkning av gifte kvinners rettigheter, men som den kriseforanstaltning som det faktisk var. Dette viser en aksept for arbeiderbevegelsens rasjoneringstanke også blant enkelte av de konservative representantene, så lenge prinsippet ikke krenket individets rettigheter. I første omgang var det dette standpunktet som vant frem ettersom formannskapet valgte å omformulere deler av vedtaket kort tid etter bystyredebatten.

Ny debatt i formannskapet

Selv om Oslo bystyre ikke ba om ny behandling, ble spørsmålet om gifte kvinner i kommunens tjeneste diskutert i formannskapet ved to anledninger i løpet av de neste månedene; først i september 1928, og deretter i januar 1929. I begge tilfeller gjaldt det presisering og omformulering av det opprinnelige vedtaket, noe som viser at formannskapet imøtekom noe av kritikken som ble fremført i bystyret. Ordfører With (H) hadde fremsatt følgende forslag:

Da formannskapets beslutning av 2. juli d.å. om gifte kvinners stilling som kommunale funksjonærer har vært gjenstand for misforståelse, uttaler formannskapet at den fattede beslutning ikke må opfattes som en prinsippmessig uttalelse om gifte kvinners adgang til kommunale stillinger under almindelige forhold.

Den gir kun uttrykk for at formannskapet under de nuværende vanskelige forhold fortrinnsvis ønsker å skaffe sysselsettelse for de mange uforsørgede kvinner og menn som for tiden er arbeidsledige. Det er selvfølgelig heller ikke meningen at der skal gåes til opsigelse av nu ansatte gifte kvinner, idet beslutningen kun gjelder ved nyansettelser og nødvendige forenklingstilfeller.⁵⁶

Flere bystyremedlemmer hadde uttalt at dersom intensjonen var å forhindre økt arbeidsledighet, og vedtaket kun var en kriseforanstaltning, måtte formannskapet innarbeide denne forklaringen i vedtaket. Ellers kunne det oppfattes som et prinsippvedtak. Ordførerens

⁵⁵ Aktstykker 1928-1929. Referat. Hr. Wigaards interpellasjon. Møte 23. august 1928, s. 89.

⁵⁶ Aktstykker 1928-1929. 1b Beretning fra formannskapet. Møte 12. september (sak nr. 1963/1928), s. 26.

forslag ble derfor enstemmig vedtatt. I *Arbeiderbladet* ble det likevel gitt uttrykk for stor misnøye med denne beslutningen fordi man mente at kvinnesakskvinnene hadde misforstått beslutningen med vilje, og at de la uforholdsmessig stor vekt på kvinnesaksperspektivet når de, i likhet med alle andre, visste at hensikten var rasjonering av arbeid.⁵⁷

Formannskapsvedtaket skapte fremdeles usikkerhet i forhold til rutiner ved ansettelse, og likningssjefen stilte derfor spørsmål om gifte kvinner som allerede var ansatt i kommunens tjeneste, kunne forfremmes eller motta lønnpålegg fra kommunen. Dermed kom rådmannen med en ny innstilling som ble bifalt av formannskapet:

For å bortrydde enhver tvil foreslår rådmann VII at formannskapet uttrykkelig uttaler at beslutningen om ikke å ansette gifte kvinner med forsørger bare gjelder for nyansettelser utenfra og ikke for ansettelse (oprykning) i ny stilling i kommunens tjeneste.⁵⁸

Med de nye beslutningene ville formannskapet vise at det opprinnelige vedtaket ikke var ment som en prinsippmessig avgjørelse, men at det var et konjunkturbetinget krisevedtak. Formannskapet markerte dermed avstand fra kritikere som hevdet at det opprinnelige vedtaket var et forsøk på å svekke kvinnenens stilling, og inntok en mer forsiktig og avdempet posisjon. Formannskapet modererte seg ytterligere ved å si at gifte kvinner som allerede var ansatt i kommunen ikke risikerte oppsigelse ettersom vedtaket var begrenset til å gjelde nyansettelser. Det er viktig å merke seg disse tilleggsvedtakene dersom vi skal si noe om hvilke konsekvenser politikken fikk. Hvis vedtakene ble praktisert slik som formannskapet hevdet, betyr dette at gifte kvinner i Oslo kommunes tjeneste *ikke* kunne sies opp fra sin stilling, men at man ville forhindre ansettelser av gifte kvinner i fremtiden. Dette kan skape et problem når vi skal avdekke hva som kom ut av vedtaket. Henvendelser fra arbeidssøkere kan ha vært mer uformelle, i noen tilfeller ble de kanskje ikke engang nedskrevet. Dessuten kan det tenkes at gifte kvinner unnlot å søke på stillinger i kommunen i visshet om at deres søknader ikke ville bli vurdert. Dette forholdet gjør det derfor vanskelig å anslå rekkevidden av formannskapets vedtak.

Etter debatten i Oslo bystyre og tilleggsvedtakene i Oslo formannskap gikk det mer enn 3 år før spørsmålet om gifte kvinner i kommunens tjeneste kom opp til ny behandling. I 1932 besluttet Oslo Trygdekasse å si opp fast ansatte kvinnelige funksjonærer når de giftet seg. I den forbindelse foreslo Venstres Johan Hvidsten at formannskapet skulle henstille til

⁵⁷ *Arbeiderbladet*, 13. september 1928, s. 2. I denne artikkelen ble det hevdet at velstående familier, der begge ektefeller arbeidet, hadde vakt "berettiget forargelse".

⁵⁸ Aktstykker 1928-1929. 1b Beretning fra formannskapet. Møte 23. januar 1929 (sak nr. 119/1929), s. 86.

styret i trygdekassen å frafalle sin beslutning. Han begrunnet sitt forslag med at formannskapet hevdet kvinners og menns like rett til arbeid i kommunens tjeneste.⁵⁹ Dette kan virke som et paradoks i og med at vedtaket av 2. juli 1928 fremdeles hadde gyldighet, men Hvidsten forholdt seg trolig til det som kom frem under bystyredebatten. Der ble det understreket at vedtaket var en kriseforanstaltning, og at det *ikke* tilsidesatte prinsippet om lik rett til arbeid. Denne gangen var også rådmann Iversen prinsipielt enig, men han måtte likevel minne om Oslo kommunes gjeldende bestemmelser på området. Samtidig påpekte han at trygdekassen ikke hadde anledning til å foreta oppsigelser. Styret kunne innstille egne kandidater til bestemte stillinger, men ansettelses- og oppsigelsesmyndigheten lå hos formannskapet. Rådmannens anbefaling var derfor å følge tidligere vedtak:

Idet formannskapet beslutter at dets vedtak av 2. juli 1928 og 23. januar 1929 angående gifte kvinners ansettelse i og opsigelse fra kommunale stillinger gjøres gjeldende for Oslo trygdekasses faste kontorphersonale – i den tid de gjelder for kommunens funksjonærer – henstiller det samtidig til trygdekassens styre å befølge de samme regler overfor kassens øvrige personale.⁶⁰

Saken om Oslo Trygdekasse førte til debatt i formannskapet, og ordfører Eyvind Getz (H) hadde lansert et motforslag i finansutvalget som inneholdt en henstilling til trygdekassen om å frafalle sin beslutning. Ordføreren stilte også forslag om at formannskapsvedtaket av 2. juli 1928 skulle oppheves.⁶¹ Dette var, etter min kjennskap, første gang det ble stilt forslag om opphevelse av vedtaket. Samtidig hadde kvinnelige bystyremedlemmer tatt initiativ til en aksjon for å få vedtaket opphevet, og saken var derfor bilagt med henvendelser fra et antall kvinneorganisasjoner.⁶² Dette indikerer at også kvinneorganisasjonene spilte en rolle i forhold til opphevelsen av vedtaket. Formannskapet gav sin tilslutning til det som angikk trygdekassens beslutning, mens forslaget om opphevelse i første rekke skulle utredes av lønnsutvalget.⁶³ Ikke uventet var det Arbeiderpartiets representanter som ville avvente behandlingen i lønnsutvalget.⁶⁴

⁵⁹ Aktstykker 1932-1933. 1b Beretning fra formannskapet. Møte 12. oktober 1932 (sak nr. 1932/1932), s. 27.

⁶⁰ Aktstykker 1932-1933. 1b Beretning fra formannskapet. Møte 12. oktober 1932 (sak nr. 1932/1932), s. 28.

⁶¹ Aktstykker 1932-1933. 1b Beretning fra formannskapet. Møte 12. oktober 1932 (sak nr. 1932/1932), s. 28.

⁶² Oslo lærerinnelag var blant de som deltok i bystyrekvinnenes aksjon. Årsberetning for lærerinnelaget 1932. Oslo lærerinnelags arkiv. Serie Aa Lagsprotokoller. 0002 Protokoll.

⁶³ Første del av forslaget ble vedtatt med 11 mot 10 stemmer. Aktstykker 1932-1933. 1b Beretning fra formannskapet. Møte 12. oktober 1932 (sak nr. 1932/1932), s. 29.

⁶⁴ *Arbeiderbladet*, 13. oktober 1932, s. 2.

Vendepunktet 1933

Den 29. mars 1933 opphevet formannskapet vedtaket av 2. juli 1928. Det var egentlig spørsmålet om å gi midlertidig ansatte gifte funksjonærer fast ansettelse som skulle behandles på det aktuelle møtet, og rådmannen hadde fremsatt forslag om at de *ikke* skulle gis fast ansettelse dersom funksjonærene var forsørget. Dette var i tråd med gjeldende bestemmelser i kommunen. Forslaget hadde også blitt enstemmig vedtatt i lønnsutvalget ettersom Høyres to medlemmer var fraværende.⁶⁵ Da saken skulle behandles i formannskapet, gjentok ordfører Getz (H) sitt forslag om opphevelse, og presiserte at ansettelsesmyndighetene likevel kunne foreta nødvendige vurderinger, men da uten å måtte forholde seg til et overordnet vedtak. Denne gangen gikk flertallet inn for ordførerens forslag, og det ble bifalt med 11 mot 10 stemmer.

Hva var det som lå til grunn for opphevelsen av vedtaket? Var dette en indikasjon på at forståelsen av spørsmålet hadde endret seg? Beretninger fra formannskapet viser at Høyres ordfører Getz var en pådriver for at vedtaket skulle fjernes. I foregående periode (1929-1931) hadde Arbeiderpartiet hatt ordfører i Oslo uten at vedtaket ble forsøkt opphevet eller omformulert.⁶⁶ Avisomtalen i *Arbeiderbladet* viste at det var arbeiderpartirepresentantene som stemte mot opphevelsen. Formannskapet var altså fremdeles delt på midten på tilsvarende måte som det hadde vært i 1928, men voteringen fikk motsatt utfall i 1933 fordi Arbeiderpartiet hadde mistet den nødvendige støtten fra høyresiden.

I perioden 1932 til 1934 bestod formannskapet av 10 medlemmer fra Høyre, 10 medlemmer fra Arbeiderpartiet og ett medlem fra Venstre, noe som betyr at Hvidsten (V) stemte sammen med Høyres representanter.⁶⁷ Selv om vi har sett at arbeiderpartikvinnene og enkelte fagforbund var i ferd med å snu i 1933, gikk partiet fremdeles inn for innskrenkningspolitikken som et krisepolitisk virkemiddel. Jeg vil derfor ikke si at det var endringer i forståelsen av spørsmålet som førte til at vedtaket i Oslo kommune ble opphevet. Forklaringen var heller at Arbeiderpartiet hadde mistet støtten fra høyresiden, og at partiet ikke hadde rent flertall som kunne sørge for at vedtaket ble opprettholdt. I *Arbeiderbladet*, der det var misnøye med beslutningen, ble det bemerket at Arbeiderpartiet ønsket fordeling av inntekter på flest mulig familier fordi dyktige funksjonærer gikk ledige, mens det borgerlige

⁶⁵ Saken hadde blitt utsatt i Lønnsutvalget flere ganger tidligere, og *Arbeiderbladet* skrev: "Det er ikke godt å vite om de var fraværende fordi saken skulde behandles, eller om saken blev behandlet fordi de var fraværende. Men resultatet var iallfall gitt på grunn av dette fravære." *Arbeiderbladet*, 30. mars 1933, s. 4.

⁶⁶ Direktør Adolf Indrebø (A) var ordfører i Oslo 1929-1931, mens journalist Kr. Aamot (A) var varaordfører. *Beretning om Oslo kommune for årene 1912-1947*. Bind 1, s. 23.

⁶⁷ For fordeling av representanter i formannskapet, se *Beretning om Oslo kommune for årene 1912-1947*. Bind 1, s. 27.

formannskapsflertallet hadde gått inn for det motsatte ”til sorg for mange og til glede for noen få”.⁶⁸ Høyresidens argumenter om kvinners rettigheter ble med andre ord ikke oppfattet som et engasjement som omfattet alle kvinner.

Selv om vedtaket av 2. juli 1928 ble opphevet, valgte formannskapet å beholde enkelte bestemmelser. Det ikke skulle være anledning til å ta inn arbeidere eller funksjonærer til sesongarbeid eller midlertidig arbeid dersom de var gift og hadde en forsørger med fast stilling eller regelmessig årsarbeid i Oslo kommune.⁶⁹ Lønnsutvalget hadde også stilt forslag om at man på sikt skulle si opp alle midlertidig ansatte med forsørger i fast stilling eller regelmessig årsarbeid i kommunen. Hensikten var å skaffe arbeid til overtallige funksjonærer og arbeidssøkende, men dette forslaget ble tilbakesendt lønnsutvalget.⁷⁰ Vi ser dermed at formannskapet beholdt et mer moderat vedtak, et vedtak som det kan ha vært enklere å ta i forsvar, ikke minst etter at man hadde opphevet det mer kontroversielle vedtaket av 2. juli 1928. Først i juli 1937 ble bestemmelsen som gjaldt sesonghjelp opphevet etter krav fra Norsk Kommuneforbund. Kravet ble imøtekommet samtidig som lønnsutvalget fikk gjennomslag for at arbeidssøkere uten forsørger skulle gis fortrinnsrett under ellers like vilkår.⁷¹

Innledningsvis nevnte jeg at tilsvarende forslag om innskrenkninger ble fremsatt i Trondheim og Bergen. I 1933 kom formannskapet i Trondheim med en innstilling som var til forveksling lik vedtaket i Oslo kommune. I innstillingen het det at gifte personer ikke skulle ansettes fast eller midlertidig i kommunen dersom ektefellen hadde en lønnsinntekt som var tilstrekkelig for familiens underhold. Innstillingen inneholdt også et tillegg som liknet punkt 2 i vedtaket fra Oslo.⁷² Før saken skulle opp i bystyret, ble innstillingen endret slik at det ikke skulle rettes mot ”gifte kvinner”, men ”gifte funksjonærer”.⁷³ Vi har også tidligere sett eksempler på at det ble utformet kjønnsnøytrale forslag, men uten at hensikten var en annen. Dette var sannsynligvis et forsøk på å skjerme innstillingen fra kritikk, ikke minst etter at man hadde sett hvilken oppmerksomhet vedtaket i Oslo fikk. Frem mot behandlingen i bystyret 6. april 1933 fikk saken bred dekning i *Adresseavisa*, noe som indikerer at det var betydelig interesse for saken, ikke minst blant de ulike kvinneorganisasjonene. Både Kvinnesaksforeningen, Høirekvinnens Klubb, Trondhjems Kvinneråd, Trondhjems

⁶⁸ *Arbeiderbladet*, 30. mars 1933, s. 4.

⁶⁹ *Aftenposten*, 30. mars 1933, s. 1. *Arbeiderbladet*, 30. mars 1933, s. 4.

⁷⁰ *Arbeiderbladet*, 30. mars 1933, s. 4.

⁷¹ Aktstykker 1937-1938. 1b Beretning fra formannskapet. Møte 7. juli 1937. (sak nr. 1777/1937), s. 6.

⁷² I innstillingen het det: ”Ved enhver omordning eller innskrenkning av kommunens administrasjoner som vil medføre opsigelse av personale, skal gifte kvinner med forsørger opsies først, uten hensyn til ansiennitet eller stilling, idet der i tilfelle foretas fornøden omgruppering av personalet innen vedkommende administrasjon.” Gjengitt i *Adresseavisa*, 3. mars 1933, s. 3.

⁷³ *Adresseavisa*, 7. april 1933, s. 1.

lærerinneforening og Trondhjems bestillingsmenns forening uttalte seg kritisk om innstillingen.⁷⁴ Forslaget ble også oversendt organisasjoner for ansatte, og fikk tilslutning både fra Tjenestemannsforeningen og Kommuneforbundet. Sistnevnte sa seg enig i forslaget ”under den nuværende arbeidsledighetssituasjon”.⁷⁵

Vi ser dermed at det var flere likhetstrekk mellom Oslo og Trondheim, men den avgjørende forskjellen var at bystyret i Trondheim besluttet med 45 mot 31 stemmer å ikke vedta innstillingen fra formannskapet.⁷⁶ *Adresseavisa* refererte utdrag fra innleggene til 15 bystyremedlemmer, hvorav 4 representanter fra Arbeiderpartiet og Nasjonalpartiets kommunegruppe var positive til formannskapets innstilling, mens de øvrige uttalte seg mot innstillingen.⁷⁷ Disse 11 var representanter fra Høyre, Venstre, Frisinnede Venstre og Kommunistpartiet. Med andre ord fordelte partiene seg på samme måte som de hadde gjort i Oslo, og særlig var det sterke motsetninger mellom Arbeiderpartiet og Kommunistpartiet. Etter omfattende debatt vedtok bystyret i Trondheim et forslag fra Venstre der det het: ”Det foreliggende forslag gir ikke anledning til nogen beslutning fra bystyrets side, idet der forutsettes, at formannskapet og administrasjonen til enhver tid er oppmerksom på forholdet.”⁷⁸ Det ble imidlertid oversendt et forslag fra Kommunistpartiet om at funksjonærer ikke kunne ha bistilling i kommunen eller hos private.⁷⁹ Dermed ser vi at bystyret ikke ønsket å fatte et generelt vedtak rettet mot gifte kvinner alene, men at det var åpent for å fatte et generelt vedtak mot dobbeltstillinger.

Mye tyder på at det var formannskapsvedtaket i Oslo som dannet utgangspunkt for innstillingen fra Trondheim formannskap i 1933. Arbeiderpartiet var pådriver for at innskrenkningspolitikken skulle gjennomføres også i dette tilfellet, mens de øvrige partiene i hovedsak gikk mot innstillingen. Vi kan også trekke en forbindelseslinje til debatten om gifte kvinners yrkesarbeid i Bergen kommune i 1935. Der var det finansborgermesteren i Bergen gjorde rede for spørsmålet etter anmodning fra Bergen kommunale tjenestemannsforening og

⁷⁴ Trondhjems bestillingsmenns forening hadde både kvinner og menn blant sine medlemmer, og mente derfor at de ikke hadde anledning til å behandle sine medlemmer ulikt. *Adresseavisa*, 6. mars 1933, s. 3; s. 6.

⁷⁵ Christiansen, Haakon Odd (red.) 1973. *Trondheim i går og i dag 1914-1964*, i Christiansen (red.), *Trondheim bys historie*, Supplementsbind. (Trondheim), s. 313.

⁷⁶ *Adresseavisa*, 7. april 1933, s. 1.

⁷⁷ Nasjonalpartiet omtales som en politisk ”døgnflue”. På 1930-tallet påvirket navnestriden kommunevalgene. (Hvorvidt byen skulle hete Trondhem eller Nidaros). Dette førte til at Nasjonalpartiet fikk fire representanter i bystyret i 1931 ettersom partiet hadde markert seg i denne saken. Kirkhusmo, Anders 1997. *Vekst gjennom krise og krig 1920-1964*, i Sandnes, Grankvist, Kirkhusmo (red.), *Trondheims historie 997-1997*, s. 159; s. 192.

⁷⁸ Forslag fra rektor Johan Bjørge (V). *Adresseavisa*, 7. april 1933, s. 1.

⁷⁹ *Adresseavisa*, 7. april 1933, s. 6-7.

senere Bergen formannskap.⁸⁰ Den kommunale tjenestemannsforeningen, som også hadde vært en støttespiller for formannskapet i Trondheim, skrev følgende til Bergen kommune:

I disse tider hvor arbeidsledigheten og stagnasjonen florerer skulde det synes å være helt moralsk forkastelig å opprettholde en ordning som hjemler adgang for mann og hustru hver for sig å sitte i gode kommunale stillinger, mens andre – forsørgere – som bare har sig selv å stole på ofte blir henvist til lavere stillinger.⁸¹

Debatten i Bergen kom forholdsvis sent, noe som hadde en sammenheng med at arbeidsledigheten fremdeles var svært høy i siste halvdel av 1930-tallet. Forslaget som ble fremsatt var likevel tilnærmet identisk med formannskapsvedtaket i Oslo kommune.⁸² Igjen ser vi at vedtaket i Oslo trolig ble brukt som et eksempel til etterfølgelse av andre bykommuner, til tross for at vedtaket hadde vakt oppsikt. Rigmor Sætre finner imidlertid ikke at saken kom opp til behandling i Bergen formannskap i 1936. Hun mener at den viktigste årsaken var at LO og Arbeiderpartiet var i ferd med å endre sitt syn på denne politikken, noe som fikk konsekvenser fordi Bergen kommune dermed ikke kunne støtte seg på at forslaget hadde sitt utspring i offisiell politikk.⁸³

Flere har pekt på at den generelle motstanden mot innskrenkningsvedtakene var økende, og at stemningen var i ferd med å snu omkring 1932.⁸⁴ Som eksempel viser Lønnå til Skotøyarbeidernes forening i Oslo som i 1932 vedtok at gifte kvinner skulle ha lik mulighet til arbeid. Beslutningen ble fattet delvis på bakgrunn av et sosialistisk synspunkt, og delvis fordi man hadde kommet frem til at slike vedtak ikke ville føre til avhjelp av ledigheten.⁸⁵ Bjørnhaug viser til Norsk Kommuneforbund der et forslag om å forhindre at begge ektefeller arbeidet ble forkastet under forbundets landsmøte i 1932.⁸⁶ Vi har også sett at Oslo formannskap opphevet sitt vedtak i 1933, og at bystyret i Trondheim avviste et tilsvarende forslag samme år. Videre har vi sett debatten blant arbeiderpartikvinnene var tiltakende i

⁸⁰ Sætre 1994, s. 121. Alle opplysninger om debatten i Bergen er hentet fra Sætre 1994.

⁸¹ Sætre 1994, s. 122. Hentet fra Bergen folkeskolelærerforenings arkiv.

⁸² I forslaget het det: "1. Ved nyansettelse i Bergen kommunes tjeneste må ikke – uten formannskapets uttrykkelige samtykke i det enkelte tilfelle – ansettes gifte personer som har forsørger. Dette gjelder også ved midlertidig ansettelser og ved inntakelse av vikarer. 2. Ved enhver omordning eller innskrenkning av administrasjonene som medfører opsigelse av personalet skal gifte personer med forsørger opsiges først uten hensyn til anciennitet eller stilling, idet der i tilfelle foretas fornøden omgruppering av personalet innen vedkommende administrasjon." Sætre 1994, s. 124-125.

⁸³ Sætre påpeker også at muligheten for vedtak i formannskapet var mindre fordi Arbeiderpartiet var i mindretallsposisjon. De borgerlige partiene hadde 8 representanter, Arbeiderpartiet hadde 7 representanter og Norges Kommunistiske Parti hadde 2 representanter. Sætre 1994, s. 126. På bakgrunn av voteringen og stemmefordelingen i Oslo og Trondheim virker dette som en sannsynlig tolkning.

⁸⁴ Melby i Blom og Sogner (red.) 1999, s. 263; Bjørnhaug 1994, s. 197; Lønnå 1975, s. 95.

⁸⁵ Lønnå 1975, s. 95-96.

⁸⁶ Bjørnhaug 1994, s. 197.

1933, noe som på sikt skulle få konsekvenser for partiets politikk i forhold til gifte kvinners yrkesarbeid. Protokollene fra Landskvinnekonferansene i 1933 og 1936 viser at det ble stadig vanskeligere for representantene å forsvare oppsigelser av gifte kvinner fordi flere mente at politikken var i strid med sosialistiske grunnprinsipper. Dessuten ble tidligere argumenter trukket i tvil av blant andre Johanne Reutz som kunne påvise innskrenkningspolitikkenes begrensninger.

Disse eksemplene gir likevel ikke det fulle og hele bildet. Striden om gifte yrkeskvinner fortsatte utover 1930-tallet, og ikke minst innenfor skolevesenet dukket det opp nye saker. Et eksempel som fikk mye omtale, var hentet fra Fredrikstad der to gifte lærerinner med lang ansiennitet angivelig ble sagt opp av skolestyret fordi de var gift.⁸⁷ I et innlegg i *Dagbladet* skrev imidlertid en leser, som mente å ha kjennskap til saken, at den ene av lærerinnene ikke forsørget sin mann slik det ble hevdet, men at begge hadde sin fulle lønn. Samtidig la han til at han selv forsørget en lærerinne som var godt kvalifisert, men som ikke hadde lærerinnepost: "[H]un vil sannsynligvis aldri bli ansatt i skolen – fordi hun er gift".⁸⁸ Liknende eksempler finnes også fra andre deler av landet. Ved siden av skolevesenet, har vi også sett at Arbeiderpartiet fattet nye vedtak relatert til innskrenkningspolitikken både i 1932 og 1935.⁸⁹ Dessuten drøftet Bergen kommune spørsmålet om gifte kvinner i kommunens tjeneste i 1935, mens Drammen kommune fattet vedtak om innskrenkninger i 1936. Generelle tendenser viser derfor at stemningen var i ferd med å snu omkring 1932-1933, men at motstanden mot gifte kvinners yrkeskvinner også beholdt mye av sin tyngde frem mot 1937. For så lenge et av landets største partier holdt fast ved politikken, ville den også ha et stort antall tilhengere både i landets kommuner og blant representantene på Stortinget.

Stortingsdebatt om dobbeltstillinger

Den 9. mai 1934 behandlet Stortinget spørsmålet om dobbeltstillinger i statlig og kommunal sektor, og debatten fikk mye oppmerksomhet i landets aviser. Saken gjaldt i utgangspunktet

⁸⁷ *Vår skole*, 26-27/1934, s. 264; *Vår skole*, 39/1934, s. 367-368. Se også *Vår skole*, 19/1934, s. 187-189 om andre kommuner der gifte lærerinner ble sagt opp eller forsøkt sagt opp.

⁸⁸ *Dagbladet*, 11. mai 1934. Innsenderen la til at han aldri ville gi sin kone tillatelse til å søke lærerinnepost så lenge det gikk en eneste arbeidsledig lærer i Norges land. Til det var hans solidaritetsfølelse som organisasjonsmann for sterk.

⁸⁹ I tiden mellom de to nevnte partivedtakene var spørsmålet om gifte kvinners yrkesarbeid oppe til behandling i partiets ungdomsorganisasjon AUF som drøftet tiltak mot ledigheten blant ungdom. På AUFs landsmøte i 1934 la landsstyreflertallet frem forslag som tilsvarte bestemmelsene i partiet og LO. Det fantes også en opposisjon i AUF, bestående av blant andre Aase Lionæs, som lanserte et motforslag der hovedsynspunktet var lik rett til arbeid for kvinner som for menn. Saken ble imidlertid fjernet fra dagsordenen på grunn av tidsnød, og forslagene ble derfor aldri behandlet. Halvorsen 2003, s. 176.

ikke gifte kvinners yrkesarbeid spesielt, men omhandlet dobbeltstillinger generelt, og representantene skulle stemme over forslag som omfattet tre ulike nivåer. Ett forslag dreide seg utelukkende om dobbeltstillinger i militæretaten, det vil si tilfeller der befal i garnisonerende stilling også hadde andre lønnede bistillinger. Et annet forslag gjaldt dobbeltstillinger blant embetsmenn og tjenestemenn generelt, mens det tredje og siste forslaget i tillegg til dette også omfattet dobbeltstillinger blant ektefeller. Det var Lars Romundstad (Bondepartiet) som tok initiativ til debatten om dobbeltstillinger blant ektefeller, og som sørget for at dette forholdet ble innarbeidet i det endelige forslaget som Stortinget oversendte Regjeringen. Etter endt debatt viste det seg at forslaget om kartlegging av dobbeltstillinger i offentlig sektor ble enstemmig vedtatt, men dette betyr *ikke* at det var enighet om spørsmålet som gjaldt dobbeltstillinger blant ektefeller.

Romundstad (B) bemerket at hvis dobbeltstillinger blant ektefeller var tillatt, kunne det føre til at en husholdning hadde inntekter som lå langt over gjennomsnittet.⁹⁰ Han mente også at det fantes mange som var kvalifisert for slike stillinger, men som ikke var forsørget, og disse skulle derfor prioriteres ved ansettelse. Tidligere statsminister Jens F. Hunsleid (B) viste til lærere som eksempel på en yrkesgruppe der dobbeltstillinger forekom hyppig. Han hevdet at: ”Når det gjelder folkeskolelærere utover landet, ser vi fort vekk at ektefeller har hver sin fulle lærerstilling, samtidig med at det går haugevis med unge, dyktige lærere ledige uten å få sysselsettelse.”⁹¹ Sammen med Arbeiderpartiet fremstod Bondepartiet som det mest restriktive partiet i forhold til dobbeltstillinger blant ektefeller, og argumentene dreide seg i hovedsak om rettferdig fordeling av arbeid i krisetid med vekt på familiehensyn. Nok en gang ser vi også at lærerinner ble trukket frem som eksempel i det som i utgangspunktet var en generell debatt om dobbeltstillinger. Tidligere har vi sett at det samme skjedde under debatten i Oslo bystyre der lærerinner ble kritisert selv om de ikke kunne rammes av vedtaket. På samme måte har Renée Frangeur påpekt om den svenske debatten at kritikk ble rettet mot kommunalt ansatte lærerinner i den svenske folkeskolen ”vilka riksdagen inte kunde lagstifta mot”.⁹²

Høyres representant Signe Swensson var blant de som hadde flest innvendinger til forslagene på Stortinget. Som eneste kvinnelige debattant fremhevet hun kvinneperspektivet i diskusjonen, og argumenterte med kvinners evne og vilje til å utføre yrkesarbeid samtidig

⁹⁰ ”Men samstundes er det ingen ting i vegen for at desse damone [lærerinnene] kan verta gifte med kongelege embetsmenn med 8000 – 10 000 kroner i løn, eller med lærarar ved Oslo-skular o.s.b, og so kann dei ha løner på 10 000 – 14 000 tilsaman til hushaldet sitt.” *Stortingstidende*, 1934. Forhandlinger i Stortinget B, s. 1634.

⁹¹ *Stortingstidende*, 1934. Forhandlinger i Stortinget B, s. 1648.

⁹² Frangeur 1998, s. 89; s. 167.

som hun vektla kvinners rett til økonomisk selvstendighet. For Swensson var gifte kvinners yrkesarbeid en viktig prinsipp sak som angikk kvinnens frihet til å velge stilling, uavhengig om hun var gift eller ugift. Hennes argumenter var dermed sammenfallende med høyrekvinnenes argumenter i Oslo bystyre. Swenssons partifelle C. J. Hambro forsikret om at det ikke ville være noen automatikk i behandlingen av slike saker:

Det er jo nemlig ingenlunde så – i tilfelle hvor f. eks. en lærer og en lærerinne er gift og en av dem skal opgi sin stilling – at det selvgitt vil være lærerinner som må fratruke! Det er ikke et ubetydelig antall lærerinner i dette land som både kulturelt og intellektuelt står over de lærere de er gift med.⁹³

Det er imidlertid tvilsomt hvorvidt Hambros oppfatning stemte overens med praksis. I henhold til den mannlige forsørgernormen virker det lite sannsynlig at kvinnen overtok forsørgeransvaret med mindre mannen var arbeidsledig eller arbeidsufør. Dette hadde også en sammenheng med lønnsforhold da lærerinner tjente mindre og ofte hadde færre arbeidstimer. Derfor var Hambros uttalelse kanskje heller et uttrykk for hans personlige holdning til gifte kvinners yrkesarbeid. Dette kan også ha vært et klassespørsmål for Hambro ettersom han representerte det liberale Høyre.

Etter en lengre debatt på Stortinget ble et forslag fra stortingsrepresentant Olaf Johansen (A) enstemmig vedtatt, og i henhold til forslaget skulle både dobbeltstillinger blant tjenestemenn og dobbeltstillinger blant ektefeller kartlegges.⁹⁴ Det var dermed tverrpolitisk enighet om behovet for kartlegging, ikke bare innenfor militæretaten, men blant tjenestemenn generelt. I Oslo folkeskole ble dette gjort etter at Finansdepartementet anmodet om etatsvise oppgaver over tjenestemenn i undervisningsavdelingen. Deretter ble en skrivelse sendt ut fra Kirke- og Undervisningsdepartementet med vedlagt skjema der den enkelte skole skulle føre oversikt over tjenestemenn med bistillinger og tjenestemenn med ektefelle i offentlig tjeneste.⁹⁵ Dette skulle igjen rapporteres tilbake for en samlet kartlegging. I Oslo skolestyres arkiv finnes imidlertid bare rundskrivet, og ikke de ulike skolenes tilbakemeldinger. Jeg kan derfor ikke gjøre annet enn å slå fast at kartleggingen ble foretatt forholdsvis kort tid etter stortingsvedtaket, noe som indikerer at saken hadde en forholdsvis høy prioritet.

⁹³ *Stortingstidende*, 1934. Forhandlinger i Stortinget B, s. 1649-1650. Swensson var også medlem av Norske Kvinnelige Akademikeres Landsforbund, Norske Kvinners Nasjonalråd og Yrkeskvinners Klubb.

⁹⁴ *Stortingstidende*, 1934. Forhandlinger i Stortinget B, s. 1653-1654. ”Regjeringen anmodes om å utrede spørsmålet om å opheve adgangen til for embedsmenn og tjenestemenn å inneha mer enn en lønnet stilling; det samme gjelder ektefellers adgang til å inneha offentlige stillinger samtidig – og eventuelt fremkomme med forslag snarest mulig.”

⁹⁵ Oslo skolestyres arkiv. Arkiv: skoleetaten. Boks C6a2. Ansettelser – lærerpersonalet 1931-1943. Rundskrivelse fra Kirke- og undervisningsdepartementet. Kd.jnr.3143 D 1934.

Avslutning

Oslo formannskaps vedtak var gyldig fra juli 1928 til mars 1933. Formannskapet var delt på midten både da vedtaket ble fattet, og da det skulle oppheves, men i 1933 hadde Arbeiderpartiet mistet støtten fra høyresiden som hadde vært avgjørende for å få en flertallsbeslutning i 1928. Ettersom ingen av partiene hadde klart flertall verken i formannskapet eller i bystyret, var dette nok til at opphevelsen var et faktum. På dette tidspunktet var debatten internt i arbeiderbevegelsen tiltakende, fremfor alt blant kvinnene, og vi ser at forståelsen av spørsmålet var i ferd med å endre seg. Likevel gikk partiets offisielle politikk fremdeles ut på det samme, noe vi kan se av partivedtakene fra 1932 og 1935. Opphevelsen i Oslo kommune hadde derfor først og fremst en sammenheng med at Arbeiderpartiet hadde mistet støtten fra høyresiden, og dermed var i mindretall. Derfor kan vi si at posisjonene i Oslo kommune i hovedsak var uforandret fra 1928 til 1933.

Tilhengere av formannskapsvedtaket begrunnet sitt ståsted med rasjonering av lønnsarbeid i krisetid. Hensikten var å ivareta hensynet til familien ved å gi fortrinnsrett til de som trengte lønnsinntekt for å forsørge seg selv og andre. Formannskapet hadde også vedtatt en innskjerping av bestemmelser om dobbeltstillinger (i betydningen en og samme person har flere stillinger) i kommunen, noe som viser at vedtaket av 2. juli 1928 på mange måter føyde seg inn i en rekke av tiltak som skulle bidra til å avdempe ledigheten. Samtidig var familiepolitikken og hensynet til forsørgeransvar forbundet med den mannlige forsørgernormen. Debatten i Oslo bystyre viser hvordan ulike hensyn stod mot hverandre, og i dette kapitlet har jeg særlig fremhevet prinsippet om rasjonering av arbeid, klasseinteresser og spørsmålet om kvinners rettigheter som sentrale hensyn. Disse ulike hensynene stod til en viss grad i et motsetningsforhold til hverandre.

Både i Oslo bystyre og på Stortinget kom representanter med eksempler knyttet til lærere og lærerinnens ansettelse, og vi har i dette kapitlet sett at noen gikk ut og forsvarte ansettelse av gifte lærerinner, mens andre hevdet at de burde overlate sin post til de som hadde større behov for lønnsinntekt. Formannskapets vedtak kunne imidlertid ikke legges til grunn for krav om oppsigelse av gifte lærerinner ettersom det var Oslo skolestyre som hadde ansettelsesmyndighet. Hvis gifte lærerinner skulle sies opp fordi de var forsørget, slik at man i neste omgang kunne redusere tallet på arbeidsledige lærere og lærerinner, måtte beslutningen fattes i skolestyret. Derfor vil jeg i neste kapittel konsentrere meg om denne ene yrkesgruppen, og det sentrale vil være å undersøke hvordan Oslo skolestyre fulgte opp innskrenkningspolitikken som kommunen gikk inn for i 1928.

KAPITTEL 4

Debatten om gifte lærerinner i Oslo folkeskole

I sitt bidrag til *Norsk kommuneforbund 75 år* stiller Inger Bjørnhaug spørsmål om hvorvidt gifte kvinner ble sagt opp som følge av formannskapsvedtaket i Oslo. Hun bemerker at gifte lærerinner var en yrkesgruppe som ble utsatt for kritikk, men at mange av lærerinnene ikke kunne sies opp fordi de hadde fast post.¹ Utover dette går ikke Bjørnhaug nærmere inn på lærerinnenenes situasjon. Jeg har heller ikke funnet andre som kommenterer hvordan skolestyret og lærerinnene stod i forhold til formannskapsvedtaket.

Tidligere har vi sett at skolestyret hadde selvstendig ansettelsesmyndighet overfor lærere og lærerinner i folkeskolen, og hovedspørsmålet i dette kapittelet vil derfor være hvorvidt Oslo skolestyre fulgte opp intensjonene i formannskapets vedtak. Flertallet av skolestyrets medlemmer var valgt ved direkte valg for årene 1926-1928, og styret hadde i denne perioden en klar overvekt av konservative representanter.² I dette kapittelet skal vi se at sammensetningen trolig hadde betydning for utfallet i akkurat denne saken. Alle oppsigelser vedtatt av skolestyret skulle forelegges et overtilsyn for uttalelse i henhold til skoleloven, men verken tilsynet eller departementet kunne gjøre om en oppsigelse.³ Dermed var det skolestyrets beslutning alene som var avgjørende for gifte lærerinneres stilling i Oslo folkeskole.

Med utgangspunkt i dette forholdet vil jeg i første rekke undersøke hvordan skolestyret behandlet spørsmålet om ansettelse av gifte lærerinner. Lot skolestyret seg påvirke av det kommunale vedtaket, eller fattet det beslutning på eget grunnlag? Videre vil jeg også undersøke hvordan Kirke- og Undervisningsdepartementet stilte seg til spørsmålet om ansettelse og oppsigelse av gifte lærerinner, og hvilke signaler departementet gav utad. Et siste spørsmål vil i dette kapittelet dreie seg om hvilke reaksjoner som kom til uttrykk blant lærerinnene i Oslo lærerinnelag og Norges Lærerinneforbund.

¹ Bjørnhaug 1994, s. 195.

² Ved lov av 14. desember 1917 ble det innført direkte valg på skolestyremedlemmer. I 1928 ble den gamle ordningen gjeninnført slik at medlemmer av skolestyret skulle velges av bystyret. Valg etter denne ordningen ble første gang avholdt 20. desember 1928. *Beretning om Oslo kommune for årene 1912-1947*, s. 345.

³ *Vår skole*, 5/1927. I et åpent brev til redaktør Anna Sethne skrev ekspedisjonssjef Per Vigstad i departementets 3. skolekontor: "Nogen rett til å nekte godkjennelse av opsigelsen er ikke tillagt overtilsynet, heller ikke departementet."

Oslo skolestyres vedtak

Det ser ut til at Oslo skolestyres medlemmer var oppmerksomme på forholdet mellom gifte og ugifte lærerinner allerede før formannskapsvedtaket av 2. juli 1928. Dette går frem av en tidligere nevnt artikkel i *Skolebladet* høsten 1926 der redaksjonen uttalte seg om forskjellige krisetiltak som hadde blitt foreslått den siste tiden, og hvordan lærerlaget stilte seg til disse forslagene. Om oppsigelse av gifte lærerinner ble det bemerket at resultatene ville være begrenset fordi gifte lærerinner i hovedsak var fast ansatt, og derfor ikke kunne sies opp. Gifte lærerinner ble imidlertid ofte benyttet som vikarer i de større byene, og det ble ikke lagt skjul på at det ville være til hjelp om vikarpostene heller var forbeholdt arbeidsledige, ugifte kvinnelige vikarer. I artikkelen kunne man opplyse om at ”dette blir også gjort i enkelte byer f.eks. her i Oslo”.⁴ Det ser altså ut til at ugifte lærerinner hadde fortrinnsrett i Oslo folkeskole allerede i 1926, noe som betyr at skolestyret i hovedstaden var forholdsvis tidlig ute med denne formen for fordelingspolitikk. Også i Trondheim var skolestyret bevisst på problemstillingen. Da formannskapet i Trondheim i 1926 oversendte en henstilling til skolestyret om at gifte lærerinner ikke måtte ansettes, kunne skoleinspektøren forsikre om at gifte lærerinner heller ikke ble innsatt som vikarer i Trondheim folkeskole.⁵

Artikkelen i *Skolebladet* kan bidra til å forklare Oslo skolestyres egne nedtegnelser om vikarpostene. I oktober 1926 diskuterte skolestyret kvinnelige vikarer i folkeskolen, og det ble anført i møteprotokollen at styret skulle oversende skoleinspektøren lister over vikarer ”med angivelse av hvem av disse er gifte”.⁶ Årsaken til at en slik angivelse var nødvendig nevnes ikke eksplisitt, men sett i sammenheng med artikkelen i *Skolebladet* er det sannsynlig at disse angivelsene var nødvendige fordi skolestyret i størst mulig grad benyttet seg av ugifte vikarer i krisetiden. Det ser også ut til at skoleinspektøren selv hadde bedt om en slik oversikt, noe som trolig har en sammenheng med at arbeidsledigheten var på sitt høyeste nettopp i 1926 i henhold til tallene fra Arbeidskontoret.⁷ Under disse forholdene måtte Oslo skolestyre foreta seg noe. Derfor ble det under skolestyrets møte 1. oktober 1926 også oppnevnt en komité som

⁴ *Skolebladet*, 45/1926, s. 512.

⁵ Ifølge skoleinspektøren hadde det aldri vært ansatt gifte lærerinner ved folkeskolen i Trondheim. Noen år tilbake hadde det imidlertid vært vanskelig å få vikarer, og gifte lærerinner ”ble da i adskillig utstrekning anvendt som sådanne”. Men nå fantes nok av dyktige lærerinner, og det var derfor ikke nødvendig å tilby gifte lærerinner vikarpost. For Trondheim formannskaps henstilling i 1926, se *Skolebladet*, 46/1926, s. 534. For skoleinspektørens svar til formannskapet, se *Skolebladet*, 48/1926, s. 559.

⁶ Oslo skolestyres arkiv. Arkiv: Skolestaten. Serie Aa 0019 Møtebøker Oslo skolestyre 1.10.1926 – 25.4.1929. Referat fra møte 1. oktober 1926.

⁷ Kjeldstadli 1990, s. 178.

skulle drøfte ulike forslag til besparelser innenfor skolevesenet.⁸ Kanskje ble også spørsmålet om gifte lærerinnens ansettelse drøftet av komiteen.

Under et møte 21. september 1928 skulle Oslo skolestyre diskutere formannskapets beslutning av 2. juli 1928, og skoleinspektør Haugerud hadde kommet med følgende henstilling til skolestyret:

På foranledning av formannskapets beslutning av 2. juli d.å. hvori utvalg og fagchefer er pålagt ikke å ansette i kommunens tjeneste gifte kvinner der har forsørger, henstiller skoleinspektøren til skolestyrets avgjørelse om denne beslutning også skal gjøres gjeldende for antagelse av vikarer.⁹

Formannen i skolestyret, som på dette tidspunktet var skolebestyrer Halvard Gjønnæss (H), fremmet følgende forslag: ”Skolestyret anser det ikke fornødent å påbyde at gifte kvinner strykes av vikarlisten.”¹⁰ Formannen var med andre ord ikke innstilt på å følge intensjonene i formannskapets vedtak. Ifølge *Aftenposten* resulterte inspektørens henstilling og formannens forslag i ”en meget skarp debatt” på skolestyrets møte.¹¹ Debatten er dessverre ikke gjengitt i skolestyrets møtebøker, men vi kan likevel få et inntrykk av hvilke argumenter som ble fremsatt ved å se på avisomtalen som dette møtet fikk.¹² Det ser for eksempel ut til at skolestyrets medlemmer var usikre på hvilken myndighet de faktisk hadde. Skolestyremedlem Jørgen Borgen (A) uttalte at han var usikker på hvorvidt skolestyret kunne avvise formannskapets direktiv, og at han oppfattet formannskapets vedtak slik at det også var bestemmende for skolestyret. Skoleinspektøren kunne imidlertid forsikre ham om at skolestyret stod i en særstilling, og at inspektørens rolle var forskjellig fra andre fagsjefer i kommunen. Men ettersom det var skolestyret som hadde selvstendig ansettelsesmyndighet, måtte skoleinspektøren sette opp vikarlister etter ordre fra styret, og det var derfor viktig at medlemmene fattet en beslutning. Styremedlem J. R. Singer (H&F), som var oppnevnt av

⁸ *Aftenposten*, 2. oktober 1926, s. 7.

⁹ Oslo skolestyres arkiv. Arkiv: Skoleetaten. Serie Aa 0019 Møtebøker Oslo skolestyre 1.10.1926 – 25.4.1929. Referat fra møte 21. september 1928. Se også *Beretning om Oslo folkeskole, tvangsskole og fortsettelsesskole for skoleåret 1ste august 1928 til 31te juli 1929*, s. 11. (Oslo, 1929).

¹⁰ Oslo skolestyres arkiv. Arkiv: Skoleetaten. Serie Aa 0019 Møtebøker Oslo skolestyre 1.10.1926 – 25.4.1929. Referat fra møte 21. september 1928.

¹¹ *Aftenposten*, 22. september 1928, s. 4.

¹² Både *Aftenposten*, *Arbeiderbladet* og *Tidens Tegn* refererte til skolestyrets beslutning om selv å bestemme vilkårene for gifte kvinner. *Arbeiderbladet* var imidlertid eneste avis som refererte deler av debatten, og derfor baserer jeg meg i første rekke på denne avisen som kilde til skolestyrets møte 21. september 1928. Her er det imidlertid viktig å være oppmerksom på at redaksjonen har gjort et utvalg i sitt referat slik at mitt inntrykk kan være basert på ufullstendige opplysninger.

formannskapet, hadde selv deltatt under formannskapsmøtet 2. juli 1928, og kunne bekrefte skoleinspektørens forklaring. Han fastslo at ”dette er intet direktiv, men en henstilling”.¹³

Styremedlem Singer uttalte seg også om innholdet i formannskapets vedtak: ”Jeg var mot dette forslaget i formannskapet og spesielt er jeg mot at skolestyret skal fatte en sådan beslutning.”¹⁴ Forsorgsforstander Bøe (A) uttalte seg mot styreformannen og Singer, og hevdet at dette var en kriseforanstaltning, og at skolestyret derfor burde etterkomme formannskapets henstilling. Styreformannen og Singer fikk til gjengjeld tilslutning fra Dagmar Graff-Wang (H) og Per Kviberg (A) som begge ønsket å beholde gifte lærerinner på vikarlistene. Graff-Wang, som var bestyrer av Oslo framhaldsskole for jenter og medlem av Oslo lærerinnelag, mente at det viktigste var å ”ta hensyn til skolens tarv, og den vil miste mange av sine beste krefter, hvis dette [formannskapsvedtaket] etterkommes”.¹⁵ Kviberg (A) hadde vist til gifte lærerinner under bystyredebben i Oslo knappe to måneder tidligere som et eksempel på hvorfor han var erklært motstander av formannskapsvedtaket. Etter hans mening hørte gifte lærerinner til blant de beste lærerkreftene, og dessuten hadde de egenskaper som var velegnet for skolearbeidet. I Oslo skolestyret ble formannens forslag om *ikke* å stryke gifte lærerinner fra vikarlistene vedtatt, og medlemmene fordelte seg slik at 21 stemmer ble avgitt til fordel for formannens forslag, mens 9 stemmer ble avgitt mot dette forslaget.¹⁶

Når skolestyret hadde selvstendig ansettelsesmyndighet, ble sammensetningen av medlemmer avgjørende for utfallet i hver enkelt sak. Av totalt 30 stemmeberettigede medlemmer, var 24 medlemmer kommunestyrets representanter. Disse var direkte valgt av byens stemmeberettigede. Foruten disse var ett medlem oppnevnt av formannskapet, en prest oppnevnt av biskopen, samt en lærer og en lærerinne fra folkeskolen og tilsvarende fra de kommunale middelskoler. Dessuten deltok rektorene ved de kommunale middelskolene i skolestyrets forhandlinger om saker som angikk deres skoler, men disse hadde ikke stemmerett. Rådmannen for tredje avdeling og skoleinspektøren deltok også, men kunne ikke avgi stemme.¹⁷

Av 30 stemmeberettigede medlemmer var det 9 medlemmer som stemte *mot* gifte lærerinner på vikarlisten. En oversikt over medlemmene viser at Høyre og Frisinnede Venstre

¹³ *Arbeiderbladet*, 22. september 1928, s. 8. Singer var oppnevnt av formannskapet i 1927, og ble gjenvalgt for 1928. Oslo skolestyres arkiv. Arkivskaper: skolestyret og skolerådmannen. Journalsaker 1913-1931 (usortert). Pakke nr. 122. Om skolestyrets sammensetning.

¹⁴ *Arbeiderbladet*, 22. september 1928, s. 8.

¹⁵ *Arbeiderbladet*, 22. september 1928, s. 8.

¹⁶ *Beretning om Oslo folkeskole, tvangsskole og fortsettelsesskole for skoleåret 1ste august 1928 til 31ste juli 1929*. Utarbeidet ved Oslo skolestyres kontor. Oslo 1929, s. 11.

¹⁷ *Lommebok for Oslo bystyres medlemmer, 1926-1928*, s. 58.

hadde 14 representanter, mens Arbeiderpartiet hadde 10 representanter.¹⁸ Verken avisene eller beretningene fra folkeskolen oppgir hvordan medlemmene fordelte seg under voteringen. Når vi vet at Arbeiderpartiets Per Kviberg forsvarte ansettelse av gifte lærerinner, er det likevel nærliggende å tro at flertallet av de øvrige 9 medlemmene fra Arbeiderpartiet stemte mot gifte lærerinner på vikarlisten. Dette ville være i tråd med partiets motforestillinger mot å gi gifte kvinner ansettelser dersom det gikk på bekostning av familieforsørgere. Det ville også være sammenfallende med tendensene jeg ser i *Arbeiderbladet* der omtalen viser at de tre styremedlemmene Gjønnæss (H&F), Singer (H&F) og Graff-Wang (H&F) uttalte seg positivt om ansettelse av gifte lærerinner, mens styremedlemmene Borgen (A) og Bøe (A) var mer tilbakeholdne. Selv om det refereres til et mindretall av skolestyrets medlemmer, kan omtalen likevel gi et inntrykk av hvordan medlemmene fordelte seg. På bakgrunn av tendensene jeg ser i Oslo formannskap og Oslo bystyre virker det også sannsynlig at et skolestyre med overvekt av høyremedlemmer ville komme frem til en slik beslutning. På den annen side må jeg ta høyde for at partitilhørighet ikke alltid var avgjørende for enkeltpersoners posisjon i saken, noe som også kan ha vært tilfellet under voteringen i Oslo skolestyre.

Myndighet og vilkårlighet

Skoleinspektøren i Oslo slo fast at formannskapsvedtaket ikke var bestemmende for gifte lærerinneres stilling. Likevel ble det gitt uttrykk for en viss usikkerhet knyttet til skolestyrets ansvarsområder og handlingsrom, noe som til dels skyldtes manglende retningslinjer og dels uklare signaler fra departementshold. Skoletidsskriftene viser at departementet gjentatte ganger mottok henvendelser på grunn av tvil i forhold til vurdering av gifte lærerinner ansettelse. Spørsmålene kunne dreie seg om hvorvidt det var lovlig å si opp gifte lærerinner uten å oppgi årsak, eller om formannskapet/herredsstyret kunne gjøre vedtak som var bindende for skolestyret. Blant de få referansepunktene var Sæveraas-saken fra 1906 som var eneste konkrete tilfelle der spørsmålet om lærerinneres ekteskapsinngåelse hadde blitt behandlet av Høyesterett. Denne saken hadde imidlertid mistet mye av sin aktualitet. Den lå cirka 20 år tilbake i tid, og kunne bli oppfattet som foreldet ettersom nye faktorer spilte inn på 1920-tallet, fremfor alt den økonomiske krisen og den økende arbeidsledigheten.

Noen eksempler fra skoletidsskriftene kan gi oss en pekepinn på hvordan spørsmål om gifte lærerinneres ansettelse skulle håndteres i henhold til skoleloven. I 1924 fastslo

¹⁸ Oslo skolestyres arkiv. Arkivskaper: Skolestyret og skolerådmannen. Journalsaker 1913-1931. Pakke nr. 122 (usortert). Se også *Lommebok for Oslo bystyres medlemmer 1926-1928*, s. 58-68.

departementet at et skolestyre *ikke* hadde lov til å ta forbehold i en stillingsutlysning om at lærerinner måtte fratru sin stilling når de giftet seg.¹⁹ I 1926 gjorde byråsjefen i tredje skolekontor rede for at det *ikke* var noen paragraf i loven som forhindret at begge ektefeller var ansatt i samme kommune hvis begge var kvalifisert til lærerstillinger.²⁰ I 1928 stilte Solør skolestyre spørsmål om hvorvidt formannskapet kunne gi skolestyret pålegg i enkeltsaker, for eksempel i forhold til oppsigelse av fast ansatte lærere. Denne gangen kunne departementet opplyse om at verken formannskap eller herredsstyre kunne gi et skolestyre pålegg med bindende virkning. Men skolestyret måtte forholde seg til at herredsstyret hadde bevilgende myndighet, og at det dermed kunne tvinge skolestyret til å foreta reduksjoner. På spørsmål om formannskapet kunne pålegge skolestyret å si opp fast ansatte lærere, antok departementet at: ”Skolestyret må ha rett til selv å avgjøre om det er lovlig adgang til å opsi en lærer.”²¹ Et brev fra departementet til skoledirektør Gjøstein i Stavanger viser hvordan skolestyret skulle avgjøre hvem det var mest riktig å si opp:

Formelt sett kan skolestyret opsi enhver på oppsigelse ansatt lærer. Når en omorganisasjon av skolen medfører at flere lærere må opsies, oppstår spørsmålet om skolestyret skal opsi de yngste og senest ansatte lærere eller lærerne ved de skoler som direkte berøres av omordningen, eller de lærere som er uten forsørgelsesplikt. Det forutsettes at de er ansatt i opsigelig post. Disse spørsmål må skolestyret selv avgjøre etter samvittighetsfull overveielse i hvert enkelt tilfelle. Nogen almindelig regel for behandlingen av sådanne saker kan ikke gis.²²

Dette brevet omhandlet ikke lærerinner spesielt, men lærerpersonalet generelt. Likevel er det viktig i denne sammenhengen fordi det viser at departementet sidestilte ansiennitetsprinsippet med prinsippet om forsørgelsesplikt. Den ene årsaken var ikke mer gyldig enn den andre når det gjaldt oppsigelse av lærere og lærerinner som var ansatt i opsigelig post.

Fraværet av generelle retningslinjer førte til at ansettelsessaker ble behandlet ulikt i ulike deler av landet. Mens noen la vekt på ansiennitet eller kvalifikasjoner ved ansettelse, tok andre hensyn til hvorvidt læreren eller lærerinnen var bosatt i byen eller kommunen, eller om vedkommende var forsørget og dermed ikke var økonomisk avhengig av sin lærerpost. Det

¹⁹ Sør-Varanger skolestyre hadde vedtatt med 11 mot 3 stemmer at det ønsket å ta slike forbehold ved fremtidige ansettelser, men skoledirektøren i Finnmark stilte seg tvilende til hvorvidt det var lovlig. *Vår skole*, 47/1924, s. 462.

²⁰ *Skolebladet*, 28/1926, s. 327. Holla herredsstyre hadde gjort vedtak om at mann og hustru *ikke* kunne ha lærerstilling i kommunen samtidig, men byråsjefen i departementet kunne opplyse om at vedtaket ikke var bindende for skolestyret, og at loven ikke sa noe om dette forholdet. I *Skolebladet* ble det også bemerket at dette var ”en beslutning som naturligvis i praksis vil si at lærerhustruer ikke kan være lærerinner”.

²¹ *Skolebladet*, 42/1928, s. 490.

²² Kirke- og undervisningsdepartementet. 3.skolekontor L 1914 - 1961. Kopibøker 1914-1950. 51. Kopibok 1 3.1.1927-22.6.1927. Skriv til skoledirektøren i Stavanger, datert 14. juli 1927.

var ingen regler som tilsa at ansiennitet skulle vurderes før forsørgelsesbyrde eller omvendt. Når vurderingen skulle være skjønnsmessig, førte dette til at skolestyrets sammensetning ble avgjørende for spørsmålet om ansettelse av gifte lærerinner. Et skolestyre der flertallet av medlemmene tilhørte Arbeiderpartiet ville i mange tilfeller trekke andre konklusjoner enn et skolestyre med overvekt av høyremedlemmer. Denne innebygde vilkårligheten kunne også føre til at spørsmålet om gifte kvinners ansettelse ble behandlet ulikt av kommunale myndigheter og skolemyndigheter innenfor en og samme kommune, noe som kan ha blitt oppfattet som forvirrende både for arbeidsgivere, arbeidstakere og arbeidssøkere.²³

I 1926 vedtok herredsstyret i Tinn kommune en henstilling til skolestyret om å si opp lærerinner etter hvert som de giftet seg.²⁴ På grunn av usikkerhet i forhold til skoleloven rettet skolestyret en henvendelse til skoledirektør Gjøstein, som videresendte spørsmålene til ekspedisjonssjefen for folkeskolevesenet for å bringe klarhet i hva et skolestyre faktisk kunne foreta seg. Det viste seg snart at departementet støttet herredsstyret i Tinn kommune. Ett av spørsmålene var: ”Har skolestyret lovlig rett til uten videre å opsi en lærerinne med den begrunnelse, at vedkommende er gift og hennes forsørger sitter i avlønnet stilling?” Departementet svarte bekreftende på dette, og oppfordret dessuten til at begrunnelsen ikke burde oppgis ettersom regelen var at ”en opsigelig lærer opsies uten begrunnelse”.²⁵

Departementet ville ikke gå inn på hvilke grunner som måtte foreligge for at skolestyret kunne si opp lærerinner ansatt på oppsigelse, men fastholdt at dette var styrets avgjørelse. Oppsigelsen måtte imidlertid forelegges overtilsynet for uttalelse i henhold til skolelovens § 34.²⁶ Fra Tinn ble det også stilt spørsmål om hvilke rettslige krav lærerinnen hadde i forhold til kommunen dersom hun ble uberettiget oppsagt, hvorpå ekspedisjonssjefen tilføyde at skolestyret ikke burde foreta ”uberettiget” oppsigelse.²⁷ Det lå dermed en tvetydighet i svarene ettersom det ble gitt klarsignal for oppsigelse av gifte lærerinner uten oppgitt begrunnelse, samtidig som det ble advart mot ”uberettiget” oppsigelse. Vi må derfor spørre oss hva ekspedisjonssjefen la i dette begrepet. På bakgrunn av de øvrige svarene ser det ut til at oppsigelse av gifte lærerinner fordi de var forsørget *ikke* ble regnet som uberettiget.

²³ Harstad skolestyre gikk mot Harstad formannskap da det i 1925 anmodet skolestyret om fortrinnsvis å si opp gifte lærerinner. (*Skolebladet*, 41/1925, s. 464). Holla i Telemark, Trondheim og Oslo er andre eksempler der herredsstyret/formannskapet gikk inn for innskrenkningspolitikken, mens skolestyret gikk mot.

²⁴ Se kapittel 2 for mer om vedtaket i Tinn kommune.

²⁵ *Vår skole*, 1/1927, s. 10.

²⁶ Byskolelovens og landsskolelovens § 34: ”Lærer eller lærerinne som ikke har fast ansettelse, kan av skolestyret opsies med 3 måneders frist, for så vidt ikke annet vilkår ved ansettelsen er bestemt. Dog skal, forinnan endelig beslutning om opsigelse fattes, overtilsynet ha hatt anledning til å uttale seg.” *Vår skole*, 2/1927, s. 11.

²⁷ *Vår skole*, 1/1927, s. 10.

Vanligvis ble denne typen henvendelser besvart i offisielle departementsskriv som ble trykket i skoletidsskriftene, men i dette tilfellet hadde skoledirektør Gjøstein bedt om ”en underhånds besvarelse”.²⁸ Det var derfor ikke ekspedisjonssjefens intensjon at svarene skulle offentliggjøres, men pressen hadde likevel fått tilgang til svarbrevet. I et åpent brev til ekspedisjonssjefen stilte redaktør i *Vår skole*, Anna Sethne, spørsmål om departementet i fremtiden ville godta oppsigelse av en gift lærerinne fordi hun var gift og hennes mann hadde lønnet stilling.²⁹ I sitt svar viste ekspedisjonssjefen til § 34 i byskoleloven og landsskoleloven, og minnet om at overtilsynet måtte komme med en uttalelse. Det var imidlertid slik at verken overtilsynet eller departementet kunne nekte å godkjenne en oppsigelse, og ekspedisjonssjefen forklarte at: ”Departementet har [...] både tidligere og i den senere tid under henvisning til motivene uttalt at det ikke har vært lovens mening å gi skolestyrene en ubetinget opsigelsesrett [...] Men motiver er nu engang ikke lov.”³⁰ Selv om det kanskje ikke hadde vært myndighetenes hensikt, var skoleloven dermed utformet på en måte som gjorde at overtilsynets uttalelse fremstod som en ren formalitet. Et mer direkte svar på Sethnes spørsmål ble imidlertid ikke gitt.

I dette tilfellet understreket begge parter at svarene aldri skulle ha blitt trykket, og skoledirektør Gjøstein bemerket at: ”Sådanne underhåndsskrivelser avfattes selvsagt ikke i så nøiaktige og høytidelige former som de offisielle og er spesielt ikke beregnet på offentliggjørelse.”³¹ Problemet var imidlertid ikke den uhøytidelige eller unøyaktige uttrykksformen, men snarere prinsippet om at skolestyret hadde lovlig rett til å si opp en gift lærerinne uten å oppgi begrunnelse. Ekspedisjonssjefen hadde til og med frarådet skolestyret i Tinn å oppgi begrunnelse. Selv om offentliggjørelsen av svarbrevet var en feiltakelse, avslørte svarene mangelfulle, og på mange måter vilkårlige, rutiner i forhold til ansettelse av gifte lærerinner. Dette skulle senere bli kritisert både av Norges Lærerlag og Norges Lærerinneforbund.

²⁸ *Vår skole*, 8/1927, s. 63. Jeg vet ikke hvorfor skoledirektør Gjøstein ba om en uformell tilbakemelding fra ekspedisjonssjefen, men dette kan skyldes rent praktiske forhold ettersom en uformell tilbakemelding sannsynligvis ville ta kortere tid slik at forholdet kunne avklares raskere.

²⁹ *Vår skole*, 2/1927, s. 11.

³⁰ *Vår skole*, 5/1927, s. 33.

³¹ *Vår skole*, 8/1927, s. 63-65. Gjøstein ville med dette beklage offentliggjørelsen. I fortsettelsen tok han avstand fra oppsigelse av gifte lærerinner, og mente at det ville være et rettsbrudd hvis lærerinner som giftet seg ble sagt opp fremfor andre.

Oslo lærerinnelags motsvar

I Oslo hadde lærerinnelaget utviklet seg til å bli en etablert organisasjon i mellomkrigstiden, og laget markerte seg som en deltaker i debatten om kvinnespørsmål generelt, og om spørsmål som mer konkret angikk lærerinnenes vilkår. Laget hadde også solid oppslutning, og medlemstallet omkring 1915 var høyere enn for byens lærerlag, noe som også var tilfellet for lærerinneorganisasjonene i Bergen og Trondheim.³² Blant de sentrale sakene var spørsmål om likelønn og lik tilgang til lederstillinger i Oslo folkeskole. Herunder var lærerinnene spesielt opptatt av å øke antallet kvinnelige overlærere, samt at det skulle opprettes stillinger for kvinnelige gymnastikkinspektører.

Da formannskapsvedtaket ble fattet 2. juli 1928, var Anna Sethne formann for Oslo lærerinnelag. Som redaktør i *Vår skole* hadde hun allerede engasjert seg i debatten om ansettelse av gifte lærerinner, og ett av de tidligste innleggene om saken skrev hun i 1922 da de første indikasjonene kom på at gifte lærerinner bevisst ble holdt ute fra skoleposter. Sethne var forundret over at gifte lærerinneres stilling igjen var gjenstand for debatt, og opprørt over at gifte lærerinner ikke ble bedømt ut fra sine kvalifikasjoner. Forbigåelsen av gifte lærerinner ved ansettelse så hun som et forsøk på å forhindre fri konkurranse om lærerpostene. Dessuten var det åpenbart et angrep på kvinners rettigheter i arbeidslivet, et angrep som ingen kvinner burde la gå upåaktet hen.³³

I 1928 ble spørsmålet om gifte kvinners yrkesarbeid et åpent stridsspørsmål i Sethnes hjemkommune, der hun selv var gift og ansatt som overlærerinne ved Sagene skole. I et innlegg i *Arbeiderbladet* gav hun uttrykk for sin sterke misnøye med Oslo formannskaps beslutning: "Vi har vært vant til mer langsynt og frilynt kommunepolitikk, vi Oslo-folk," skrev hun, og fortsatte: "Så fattig i ånden tror jeg dog ikke Oslo formannskaps medlemmer er, at den på kommunens budgett så lite veiende sum som de gifte kvinnelige funksjonærer tilsammen trekker ut av kommunens kasse, skulde ha forledet dem til å fatte en beslutning så opsiktsvekkede i sin hensynsløshet."³⁴ Dette var blant få innlegg i *Arbeiderbladet* som rettet kritikk mot beslutningen i Oslo formannskap, noe som kan forklares med at avisen var tilknyttet Arbeiderpartiet. Partiets linje kom tydelig til uttrykk i redaksjonens svar til Sethne der det ble hevdet at hensikten med vedtaket var å skaffe arbeid til flest mulig, og at vedtaket ikke hadde noe med reaksjon eller kvinnesak å gjøre.³⁵

³² Hagemann 1992, s. 161. Lærerlaget hadde imidlertid flere medlemmer enn lærerinneforbundet på landsbasis.

³³ *Vår skole*, 43/1922, s. 392.

³⁴ Sethnes innlegg i *Arbeiderbladet*, 28. juli 1928, s. 8.

³⁵ Redaktørens svar i *Arbeiderbladet*, 28. juli 1928, s. 8.

På samme tid skrev Sethne et lengre innlegg i *Vår skole* om formannskapsvedtakets innhold, motivasjon og mottakelse. Hun registrerte at alle de tradisjonelle argumentene mot gifte lærerinnens ansettelse kom til uttrykk også i Oslo, både argumenter om arbeidsledighet, familieøkonomi, hensynet til og forholdet mellom mor og barn og hensynet til den mannlige familieforsørgeren. Disse argumentene hadde også blitt fremført tidligere på 1920-tallet. I sitt motsvar tok Sethne for seg kvinnenens rett til arbeid på lik linje med menn. Hun hevdet at formannskapet ”ofret kvinnen – i blinde”, og med dette brøt prinsippet om fri konkurranse.³⁶ Hun var også forundret over at dette var skjedd nettopp i Oslo formannskap, og ville på det sterkeste protestere mot at den gifte kvinnen skulle betraktes som forsørget av sin mann i et hvert tilfelle. At hun var overrasket over vedtaket i Oslo hadde trolig en sammenheng med at hun forventet en mer liberal holdning til gifte kvinners yrkesarbeid i hovedstaden. Som hun skrev i *Arbeiderbladet*: ”Større forhold gir friere horisont.”³⁷

Debatten om gifte kvinners yrkesarbeid engasjerte også øvrige medlemmer av Oslo lærerinnelag. Ved å foreta en gjennomgang av styreprotokoller og møteprotokoller for laget i den aktuelle perioden, har jeg likevel funnet færre referanser til debatten enn først antatt. Dette har sannsynligvis en sammenheng med at formannskapsvedtaket ikke var bestemmende for gifte lærerinnens stilling. Dessuten var formann Sethnes stemme såpass klar utad at en mer omfattende debatt internt kan ha blitt regnet som overflødig. Det virker heller ikke sannsynlig at lærerinnelaget skulle diskutere spørsmålet om gifte yrkeskvinner med mindre det var konkrete uttalelser eller bestemmelser som skulle gjennomdrøftes. Trolig var motstanden mot formannskapsvedtaket en selvfølge for de fleste lærerinner ettersom dette var forbundets mening utad.³⁸ Selv om formannskapsvedtaket formelt sett ikke var bestemmende for gifte lærerinnens stilling, ble det like fullt betraktet som et alvorlig brudd på kvinners rettigheter. I Oslo lærerinnelags innsendte protest til Oslo bystyre i anledning Wigaards interpellasjon het det derfor:

Oslo lærerinnelags styre nedlegger en bestemt protest mot den av Oslo formannskap 2. juli fattede beslutning om gifte kvinners adgang til stilling innen kommunen. Beslutningen er et

³⁶ *Vår skole*, 35/1928, s. 275.

³⁷ Sethnes innlegg i *Arbeiderbladet*, 23. juli 1928, s. 8.

³⁸ Sætre kommer frem til samme resultat i forhold til Bergens folkeskolelærerinneforening. Hun finner at gifte kvinners rett til yrkesarbeid i liten grad ble diskutert blant lærerinnene i Bergen før spørsmålet kom opp i Bergen kommune, og hun skriver at: ”Det var aldri noen stor debattsak i foreningen, men den [foreningen] støttet det syn som kom til uttrykk i NLF.” Sætre 1994, s. 126.

inngrep i kvinnens frihet til erhverv, og den er et brudd på den utvikling som i vårt land stiller kvinnene likeså fritt og selvbestemmende som mennene.³⁹

Dermed var det ingen tvil om hva som var overordnet hensyn for lærerinnene. Oslo lærerinnelag diskuterte formannskapsvedtaket på et møte 27. august 1928, altså kort tid etter debatten i Oslo bystyre. Under møtet orienterte Sethne medlemmene om den innsendte protesten, og hun la vekt på at: ”Formannskapetets beslutning var et overgrep mot enhver stand som teller gifte kvinner blant sine medlemmer, likesom den rokket kvinnens likestilling.”⁴⁰ Riktignok fantes det enkeltpersoner som hadde betenkeligheter i forhold til lagets offisielle standpunkt, men disse tilhørte til enhver tid mindretallet. I dette tilfellet repliserte en lærerinne at Oslo lærerinnelag i første rekke skulle være en forening som arbeidet med pedagogiske reformer og retningslinjer, og at Oslo lærerinnelag ikke var ment å skulle være en kvinnesaksforening. Hun bebreidet derfor styret for at det hadde handlet på egen hånd uten å inkludere lagets øvrige medlemmer.⁴¹

Lærerinnen Borghild Musum tok styrets beslutning i forsvar.⁴² Hun viste til lærerinnelagets statutter, og mente at styrets protest var i tråd med lagets mandat som blant annet var å forsvare standens interesser.⁴³ Etter hennes mening ville det derfor ha vært langt mer beklagelig om styret *ikke* hadde tatt til motmæle, og det var flere som sluttet seg til hennes utspill. Lærerinnen Dagmar Graff-Wang fremhevet viktigheten av at kvinner stod sammen om denne formen for spørsmål. Etter hennes mening var det ”uforståelig at der var kvinner som ikke øinet den fulle rekkevidde av formannskapetets beslutning om å utestenge de gifte kvinner”.⁴⁴ Graff-Wang var for øvrig medlem av Oslo skolestyre, og var blant de som sørget for at gifte lærerinner ikke ble strøket fra vikarlistene i Oslo folkeskole. I lærerinnelaget ble debatten rundet av, og Sethne mente at det ikke var ”opportunt å ta nogen realitetsdebatt nu da saken var avgjort”.⁴⁵ Spørsmålet ville bli drøftet ved anledning, og medlemmene kunne når som helst stille forslag om gjenopptakelse dersom det var ønskelig.

³⁹ Aktstykker 1928-1929. Referat. Hr. Wigaards interpellasjon. Møte 23. august 1928, s. 81-82.

⁴⁰ Oslo lærerinnelag. Serie Aa – Lagsprotokoller (1884 - 1983). Aa 0002. Lagsprotokoller.

⁴¹ Oslo lærerinnelag. Serie Aa – Lagsprotokoller (1884 - 1983). Aa 0002. Lagsprotokoller.

⁴² Borghild Musum var nestleder fra 1931-1941 før hun erstattet Anna Gydal som formann i 1941. Dalen, Frieda og Dorothea Trætteberg (red.) 1966. *Oslo lærerinnelag gjennom 100 år*. (Oslo), s. 61.

⁴³ I § 1 het det at: ”Lærerindeforeningens formaal er væsentlig gjennom foredrag og diskussion at virke til en stedse dybere opfatning af skolens betydning og opgave, at fremme samarbeide og samhold mellem lærerinderne, samt paa et hvert omraade at hævde og varetage lærerindestandens interesser.” Dalen og Trætteberg (red.) 1966, s. 23.

⁴⁴ Oslo lærerinnelag. Serie Aa – Lagsprotokoller (1884 - 1983). Aa 0002. Lagsprotokoll.

⁴⁵ Oslo lærerinnelag. Serie Aa – Lagsprotokoller (1884 - 1983). Aa 0002. Lagsprotokoll.

Etter min kjennskap ble ikke dette gjort, noe som vitner om stor grad av enighet blant lærerinnene.

Jeg finner bare ett annet tilfelle der Oslo lærerinnelag drøftet det kommunale vedtaket. Dette skjedde høsten 1932 da høyrekvinnene i Oslo bystyre tok initiativ til en aksjon som hadde som målsetning at vedtaket skulle oppheves. På henvendelse fra høyrekvinnene skulle styret i Oslo lærerinnelag derfor ta stilling til hvorvidt laget ønsket å støtte aksjonen, noe som resulterte i uenighet mellom daværende formann Julie Monrad Jacobsen og de øvrige styremedlemmene. I protokollen ble det anført: ”Formannen hyldet prinsippet frihet for alle, men i krisetider måtte man ha kriseforanstillinger. Arbeidsanvisningskontoret anviste under ellers like vilkår forsørgere arbeidet. Formannen vilde ikke på lagets vegne undertegne noen henvendelse til formannskapet i denne sak.”⁴⁶ Monrad Jacobsen hadde tidligere vært bystyrerepresentant for Høyre, men ville likevel ikke støtte aksjonen som var initiert av hennes kvinnelige partifeller.⁴⁷ Dette var imidlertid ingen særegen situasjon da vi også tidligere har sett eksempler på uenighet blant partifeller. Denne gangen ført uenigheten fremfor alt til debatt i lærerinnelagets styre.

Lærerinnen Borghild Musum engasjerte seg også denne gangen i debatten, og fastholdt at dette var ”en kvinnesak av aller videste betydning”. I fortsettelsen bemerket hun at formannskapsvedtaket var ”et overgrep på kvinnens borgerrett”, og hun mente at en protest fra lærerinnelaget ville være et viktig bidrag til høyrekvinnenes aksjon.⁴⁸ Musum fikk umiddelbart støtte fra andre lærerinner i styret, men Monrad Jacobsen var fremdeles usikker på hvorvidt hun ville gi aksjonen sin tilslutning. Hun mente at ”for å kunne ta noen beslutning, måtte man ha den autentiske ordlyd av den bestemmelse som man tok avstand fra”.⁴⁹ Formannen var imidlertid den eneste av styrets medlemmer som hadde betenkeligheter med å støtte aksjonen. De øvrige mente at man umiddelbart kunne sende en støtteerklæring ”da det ikke gjaldt noen detaljbehandling av vedtaket, men kun angikk det reelle innhold”.⁵⁰ Oslo lærerinnelag holdt dermed fast ved sin motstand til tross for innsigelser fra formannen. Jeg oppfatter det imidlertid ikke slik at dette var en uenighet av stor betydning i styret. Det er derfor helt på det rene at flertallet av lærerinnene var tilhengere av aksjonen som ble igangsatt.

⁴⁶ Oslo lærerinnelag. Serie Ab – Møtebøker styret. Ab 0001 Styreprotokoll 1893-1948.

⁴⁷ Julie Monrad Jacobsen var fast bystyremedlem i Kristiania i årene 1916-1919. *Lommebok for kommunestyrets medlemmer, 1917*, s. 10.

⁴⁸ Oslo lærerinnelag. Serie Ab – Møtebøker styret. Ab 0001 Styreprotokoll 1893-1948.

⁴⁹ Oslo lærerinnelag. Serie Ab – Møtebøker styret. Ab 0001 Styreprotokoll 1893-1948.

⁵⁰ Oslo lærerinnelag. Serie Ab – Møtebøker styret. Ab 0001 Styreprotokoll 1893-1948.

Ansettelse i Oslo folkeskole etter 1928

Tidligere har vi sett at Oslo skolestyre i september 1928 besluttet å ikke stryke gifte lærerinner fra vikarlistene. Dermed ble ikke intensjonene i formannskapets vedtak fulgt opp av skolestyret. Jeg har heller ikke funnet omtale av andre bestemmelser som indikerer at gifte lærerinner i Oslo folkeskole formelt sett ble tilsidesatt i ansettelsesprosessen. Det er likevel ikke gitt at fraværet av konkrete vedtak betyr at gifte lærerinner stilte på lik linje med andre søkere. Flere eksempler viser at ansettelse av gifte lærerinner ble diskutert i skoleadministrasjonen omkring 1930, og at det fantes både forsvarere av og motstandere mot gifte lærerinnens ansettelse også i Oslo.

I juni 1932 gikk en gruppe av foreldre sammen om å skrive brev til overlærer Hans Evensen Lunde ved Uranienborg skole for å be om at en gift lærerinne skulle ansettes fast.⁵¹ Brevet var undertegnet med til sammen 27 navn, deriblant 4 ektepar. Dette betyr at foreldre og foresatte til et flertall av elevene i klassen, om ikke alle, hadde gitt sin tilslutning til foreldreaksjonen. Brevet gjaldt den gifte lærerinnen Åse Jensen som hadde vært lærervikar for barna i 7. pikeklasse ved Uranienborg skole i skoleåret 1931-1932. Foreldrene gav uttrykk for at de var svært fornøyde med lærerinnen som hadde bidratt til å øke elevenes arbeidslyst, og som elevene viste hengivenhet overfor. En viktig årsak til foreldrenes tilfredshet var at lærerinnen kunne vise til svært gode resultater med klassen. For eksempel hadde samtlige av barna bestått prøven for middelskolen. Herunder minnet foreldrene om at Åse Jensen selv kunne vise til lærerinneeksamen med beste karakter, noe de regnet med at overlæreren hadde kjennskap til. Etter endt skoleår ønsket foreldrene å påse at lærerinnen fikk fast ansettelse i Oslo folkeskole.⁵² Det eneste som stod i veien for ansettelsen var at lærerinnen var gift, noe som visstnok skapte problemer for hennes mulighet til å få fast stilling i følge foreldrene.

Det er ikke noe i brevet som tilsier at Åse Jensen var blitt forsøkt oppsagt. Det ser heller ut til at foreldrene skrev brevet uoppfordret fordi skoleåret nærmet seg slutten, og fordi lærerinnens vikariat sannsynligvis gjaldt for skoleåret 1931-1932. Brevet inneholdt derfor følgende oppfordring til overlærer Lunde:

Vi vil derfor inntrengende henstille, at alt gjøres for å få en så utpreget dyktig og for barna forståelsesfull lærerinne fast knyttet til skolen. Man har ikke råd til å la en sådan kraft bli satt

⁵¹ Hans Evensen Lunde var overlærer ved Uranienborg skole fra 1926 til 1934. Arkiv: Uranienborg skole. Serie P – Personalforvaltning, Personalia ca. 1886 – ca. 1964. P0001.

⁵² Oslo skolestyres arkiv. Arkiv: Skoleetaten. Boks C6a2. Ansettelse – lærerpersonalet. Brev fra foreldre til overlærer Lunde ved Uranienborg skole.

utenfor på grunn av at hun er blitt gift etter at skolerådet har fattet bestemmelse om at gifte lærerinner ikke kan fast ansettes. – Her må det kunne gjøres en undtagelse.⁵³

Foreldrene ba om at henstillingen skulle forelegges Oslo skolestyre, og understreket sitt inderlige håp om at lærerinnen fikk fast ansettelse.

Det er flere momenter i dette brevet som fortjener oppmerksomhet. Brevet omtaler et enkelttilfelle, men refererer samtidig til generelle bestemmelser i forhold til ansettelse av gifte lærerinner. Det var nokså vanlig å gi fast ansettelse til en lærer eller lærerinne som hadde vært tilknyttet skolen som vikar fremfor å ansette noen utenfra. I følge foreldrene hadde imidlertid skolerådet fattet en beslutning på generelt grunnlag som gikk ut på at gifte lærerinner ikke kunne ansettes fast i Oslo folkeskole. Det er vanskelig å vurdere foreldrenes kjennskap til skoleadministrasjonens beslutninger. På den ene siden virker det sannsynlig at de hadde kunnskaper om en slik beslutning når de gikk til det steget å forfatte et brev til overlæreren. På den annen side er det mulig at foreldrene var feilinformert om saksforholdet. Referansen til *skolerådet* styrker denne antakelsen fordi dette var et rådgivende organ bestående av skoleinspektøren og et antall valgte lærere og lærerinner. Rådet skulle avgi ”uttalelser om folkeskolens alminnelige ordning, bestemmelser om orden og disiplin, og om lærebøker og undervisningsplaner”⁵⁴, men verken skolerådet eller lærerrådet hadde bestemmende myndighet i henhold til skoleloven. Dette tilsier at skolerådet heller ikke hadde myndighet til å fatte bestemmelser overfor gifte lærerinner.

Brevet til overlærer Lunde kan forstås slik at skolerådet hadde diskutert innføring av bestemmelser overfor gifte lærerinner. Kanskje hadde rådet også kommet med en henstilling til skolestyret. Spørsmålet om gifte lærerinner ble med andre ord diskutert selv om verken møtebøker, beretninger eller journaler gir meg grunn til å tro at skolestyret fattet nye bestemmelser. Når en stilling skulle besettes i folkeskolen, var saksgangen den at skoleinspektøren sendte en liste over kvalifiserte søkere til *Komiteen for ansettelser og personalsaker*.⁵⁵ Komiteen gjorde sitt utvalg basert på inspektørens lister, og sendte sin innstilling til skolestyret som fattet endelig beslutning. Et utvalg av ansettelsessaker fra årene

⁵³ Oslo skolestyres arkiv. Arkiv: Skoleetaten. Boks C6a2. Ansettelser – lærerpersonalet. Brev fra foreldre til overlærer Lunde ved Uranienborg skole.

⁵⁴ *Beretning om Oslo kommune for årene 1912-1947*. Bind 1, s. 348. Skolerådet bestod av skoleinspektøren som formann og 60 lærere og lærerinner som ble valgt i forholdt til deres respektive antall.

⁵⁵ *Komiteen for ansettelser og personalsaker* (senere personalkomiteen) ble opprettet 1. januar 1930. I denne komiteen ble flere av skolestyrets tidligere komiteer samlet fordi de hadde beslektede virksomhetsområder. Disse var Innstillingskomiteen for lærerposter ved folkeskolen, Innstillingskomiteen for lærerinneposter, Innstillingskomiteen for overlærerposter, Komiteen for utskytelse av aldersgrense, Stipendiekomiteen og Overflyttingskomiteen. *Beretning om Oslo kommune for årene 1912-1947*. Bind 1, s. 346-347.

1932-1934 viser at ansettelse av gifte lærerinner ble diskutert, og at uenighetene trolig oppstod der hvor det var snakk om fast ansettelse. Også brevet til overlæreren ved Uranienborg angikk fast ansettelse, noe som styrker min antakelse.

I 1932 skulle et antall lærere og lærerinner ansettes i midlertidig post i Oslo folkeskole. I den forbindelse gjorde skoleinspektøren i Oslo rede for hvilke kriterier som dannet grunnlag for ansettelse: ”Skal man først og fremst ta hensyn til skolens tarv, må man ansette de best kvalifiserte ansøkere.”⁵⁶ Søkere med best utdannelse og mest fyldig spesialutdannelse skulle prioriteres dersom de i tillegg hadde vist seg som dyktige lærere. Inspektøren stilte seg derimot tvilende til ansettelse basert på ansiennitetsprinsippet: ”Dyktigheten som lærer behøver som bekjent ikke å være avhengig av antallet av tjenestear. Hvorvidt man skal bli dyktigere med årene, berør jo på *hvordan* man bruker tiden, og man vilde komme galt i vei om man lot lengden av tjenestetiden være avgjørende ved læreransettelser.”⁵⁷ Han mente derfor at hensynet til kvalifikasjoner var det mest pålitelige grunnlaget for ansettelse. Forholdet mellom gifte og ugifte lærerinner ble ikke nevnt.

Omkring årsskiftet 1932-1933 skulle et antall lærere og lærerinner ansettes fast slik at forholdet mellom faste og oppsigelige stillinger i Oslo folkeskole stod i forhold til kravene i skolelovens § 30.⁵⁸ Alle som var ansatt i oppsigelig post ble derfor betraktet som søkere til fast ansettelse.⁵⁹ Til forskjell fra forrige år, gikk inspektøren denne gangen ut fra ansiennitet blant de som hadde høyere lærerprøve, og oversendte en liste over kandidater der 27 lærerinner var ugift, mens 10 var gift.⁶⁰ Heller ikke denne gangen gav inspektøren uttrykk for at sivilstand var relevant for utvelgelsen, men dette skapte uenighet i Komiteen for ansettelser og personalsaker der to av medlemmene ønsket følgende tilføyelse: ”Gifte personer som har forsørger, utgår av listen over dem som foreslås til fast ansettelse, og erstattes av andre.”⁶¹ Jeg kjenner ikke til at medlemmer hadde kommet med tilsvarende innvending tidligere, noe som kan ha en sammenheng med forholdet mellom fast og midlertidig og ansettelse. Jeg

⁵⁶ Oslo skolestyres arkiv. Arkiv: Skoleetaten. Boks C6a2. Ansettelser – lærerpersonalet. Brev fra skoleinspektørens kontor til komiteen for ansettelser og personalsaker 23. mars 1932.

⁵⁷ Oslo skolestyres arkiv. Arkiv: Skoleetaten. Boks C6a2. Ansettelser – lærerpersonalet. Brev fra skoleinspektørens kontor til komiteen for ansettelser og personalsaker 23. mars 1932.

⁵⁸ Byskoleloven ble endret i 1927 slik at inntil en tredjedel av lærerpostene skulle holdes besatt på 3 måneders oppsigelse. Kirke- og Undervisningsdepartementets arkiv. 3. skolekontor L 1914-1961. Kopibøker 1914-1950. 51. Kopibok 1 3.1.1927-22.6.1927.

⁵⁹ Oslo skolestyres arkiv. Arkiv: Skoleetaten. Boks C6a2. Ansettelser – lærerpersonalet. Oppslag til lærerpersonalet fra Oslo skolestyre, datert 7. desember 1932.

⁶⁰ Oslo skolestyres arkiv. Arkiv: Skoleetaten. Boks C6a2. Ansettelser – lærerpersonalet. Mappe: ansettelser – lærerpersonalet 1931 - november 1936.

⁶¹ Oslo skolestyres arkiv. Arkiv: Skoleetaten. Serie Aa 0022 Møtebøker, Oslo skolestyre 1932-1935. Referat fra møte 17. februar 1933 (sak nr. 61).

tolker derfor de to nevnte eksemplene slik at enkelte medlemmer hadde motforestillinger mot at gifte lærerinner ble tildelt fast post, men at de samme medlemmene kunne godta at gifte lærerinner hadde midlertidig post.

Det finnes også andre eksempler på at spørsmålet om gifte lærerinneres stilling ble løst ved hjelp av å skille ut midlertidige stillinger. I sin bok om striden om gifte kvinners yrkesarbeid i Sverige og Tyskland skriver Silke Neunsinger om Malmö som var den eneste byen i Sverige der oppsigelse av gifte kvinner, uansett stilling, var en del av tjenesteforordningen i kommunen.⁶² Fast ansettelse for gifte kvinner var derfor en umulighet, og det er mye som tyder på at det ble forventet at gifte kvinner sa opp sin stilling uten å vente på oppsigelse fra kommunen. Tjenesteforordningen gjaldt også for lærerinner, men Neunsinger finner likevel ingen diskusjon om oppsigelse av gifte lærerinner verken hos byrådet eller i Malmö skoleråds protokoller. Dette tolker hun dit hen at oppsigelse av gifte kvinner var en selvfølge som derfor ikke ble diskutert i særlig grad. Hun mener også det er sannsynlig at de gifte lærerinnene ikke ble oppsagt, men at deres stillinger ble gjort om fra faste til oppsigelige, eller såkalte *icke-ordinarie* stillinger.⁶³ Et annet eksempel finner jeg hos den svenske *Kvinnoarbetskomiteen* som i sin rapport til finansministeren viste til København som et særtilfelle i Danmark der lærerinner "vid småbarnsinstitutionerna" ble overflyttet fra fast til såkalt "extra anställning" når de giftet seg.⁶⁴

I Komiteen for ansettelser og personalsaker kom formannen med et forslag om utsettelse av saken for å rådføre seg med departementet, men resultatet ble at mindretallet i komiteen frafalt sin dissens, og inspektørens liste ble enstemmig tiltrådt.⁶⁵ Dette tyder på at ingen generelle bestemmelser forelå, men at gifte lærerinner kunne nektes ansettelse dersom flertallet mente at det var riktig. Dette er i tråd med ulike departementsskrivelser som viste at vurderingen av hver enkelt sak var overlatt til skolestyret. Både fra departementshold og fra rettsvesenet ble det også bekreftet at spørsmålet om ansettelse og oppsigelse av lærere og lærerinner i folkeskolen måtte avgjøres ved hjelp av skjønn.

Da nye lærerposter og lærerinneposter i Oslo folkeskole skulle besettes i 1934, ba skoleinspektøren om at man skulle prioritere lærere og lærerinner som tidligere hadde hatt

⁶² Neunsinger 2001a, s. 163.

⁶³ Neunsinger 2001a, s. 163.

⁶⁴ SOU 1938: 47. *Betänkande angående gift kvinnas förvärvsarbete m.m.* Avgivet av Kvinnoarbetskomitén, s. 241. Denne komiteen, ledet av Kerstin Hesselgren, fikk i oppdrag av den svenske finansministeren å utrede spørsmålet om gifte kvinners yrkesarbeid og dobbeltstillinger blant tjenestemenn. Dette var tiltak som hadde til hensikt å motvirke den økende arbeidsledigheten.

⁶⁵ Oslo skolestyres arkiv. Arkiv: Skoleetaten. Boks C6a2. Ansettelser – lærerpersonalet. Mappe: ansettelser – lærerpersonalet 1931-november 1936.

vikariater ved Oslo folkeskole. Dessuten var det ønskelig å ansette språklærere etter at språk var blitt opptatt i fagkretsen som frivillig fag.⁶⁶ Vi ser dermed at ulike hensyn ble vektlagt i hvert tilfelle, og eksemplene viser at både kvalifikasjoner, ansiennitet og tilknytning til kommunen ble nevnt eksplisitt. På inspektørens liste over kandidater i 1934 finner jeg blant andre lærerinnen Åse Jensen som hadde vært vikar ved Uranienborg skole. Det ser derfor ut til at hun hadde fått forlenget sitt vikariat ved Uranienborg skole i 1932, selv om jeg ikke kan si med sikkerhet hvorvidt dette skyldtes den nevnte foreldreaksjonen. Denne gangen ble Jensen ansatt i oppsigelig post med 25 mot 5 stemmer i Oslo skolestyre.⁶⁷ Dermed ser vi at gifte lærerinner kunne ansettes både i fast og midlertidig post i Oslo folkeskole på 1930-tallet, men at enkelte ville foretrekke om gifte lærerinner utelukkende ble ansatt i midlertidig post. Dette var til enhver tid opp til flertallet i skolestyret som hadde ansettelsesmyndighet.

Kan vi dermed slå fast at gifte lærerinner ikke ble berørt av formannskapsvedtaket i Oslo kommune? Det kan tenkes at forskjellsbehandling forekom selv om det ikke forelå generelle bestemmelser. Det kan også tenkes at gifte lærerinner opplevde sin stilling som usikker på grunn av den pågående debatten i kommunen. Dessuten kan formannskapsvedtaket ha hatt betydning for hvilke holdninger gifte lærerinner møtte på arbeidsplassen og i samfunnet generelt. I sin selvbiografi *Minner og meninger*, skriver Kåre Willoch om sin mor som var gift lærerinne, og som fikk ny post i Oslo folkeskole da sønnen begynte på skolen omkring midten av 1930-tallet. Willoch gjengir flere av beslutningene som ble fattet i Oslo formannskap, og redegjør for morens erfaringer med disse bestemmelsene:

Da mor tok opp igjen arbeidet på skolen, ble hun møtt med noen nokså spisse bemerkninger fra en radikal kollega som minnet om at gifte kvinner burde unnlate å ta arbeid som andre kunne trenge bedre.⁶⁸

Moren møtte ikke større vanskeligheter enn negative holdninger, men det fortelles også om en yngre kvinnelig kollega som holdt sin forlovelse skjult i frykt for at den ville få konsekvenser for hennes muligheter til å få ny post når hennes vikariat var avsluttet. Det er vanskelig å si hvorvidt dette kunne skje, men Willochs beretning vitner om at formannskapsvedtaket og debatten om gifte yrkeskvinner også fikk følger for gifte lærerinner. Dette skyldtes ikke at

⁶⁶ Oslo skolestyres arkiv. Arkiv: Skoleetaten. Boks C6a2. Ansettelse – lærerpersonalet. Brev fra skoleinspektørens kontor til Komiteen for ansettelse og personalsaker, datert 10. september 1934.

⁶⁷ Oslo skolestyres arkiv. Arkiv: Skoleetaten. Boks C6a2. Ansettelse – lærerpersonalet. Om Oslo skolestyres ansettelse av lærere og lærerinner, datert 15. desember 1934. Det kan tenkes at sivilstand var årsaken til at ansettelsen av Åse Jensen ikke var enstemmig, men på den annen side kunne dette like gjerne skyldes hennes kvalifikasjoner.

⁶⁸ Willoch, Kåre 1988. *Til slutten av sosialdemokratiets storhetstid – i 1965*, i *Minner og meninger* (Oslo), s. 23.

skolestyret fulgte opp intensjonene i vedtaket, men at det oppstod generelle holdninger som tilsa at gifte kvinner skulle gå ut av arbeid til fordel for andre.

Et annet eksempel som vitner om redusert stillingstrygghet blant gifte lærerinner, finner jeg i et intervju med tre kvinner som i 1928 stiftet Kvinnelige Lektorers Klubb, en forening som samarbeidet nært med De høiere skolars lærerinneforening. Foreningen var særlig opptatt av forbigåelse av kvinnelige søkere til stillinger i skoleverket, og erfarte at forbigåelsen i noen tilfeller var begrunnet med at vedkommende lærerinne var forsørget.⁶⁹ I intervjuet stilles de tre stifterne også spørsmål om hvorvidt de selv måtte forlate sine stillinger fordi de var gift og forsørget. Ingen av de tre ble sagt opp, men tidligere inspektrise Inger Jahr kunne fortelle at hun selv ventet med å gifte seg til hun var fast ansatt i skolen, noe som forårsaket misnøye i departementet.⁷⁰ Med dette ser vi at gifte lærerinner kan ha oppfattet forholdene slik at deres mulighet til å oppnå fast ansettelse ble svekket dersom de inngikk ekteskap. Det kan også tenkes at signaler om dette hadde kommet fra skolestyret eller fra departementshold.⁷¹ Mine kilder viser at det *var* en bevissthet i forhold til denne problematikken i skoleadministrasjonen. Det kan også tenkes at en redusert stillingstrygghet ble forsterket av formannskapsvedtaket om gifte kvinner i Oslo kommunes tjeneste.

Protester mot vilkårlighet

Norges Lærerinneforbund engasjerte seg tidlig i spørsmålet om ansettelse av gifte lærerinner, og på 1930-tallet var forbundet i hovedsak opptatt av å utforme retningslinjer som skulle sikre rettferdig behandling i forhold til ansettelse og oppsigelse. Ideelt sett mente forbundet at utdanning og ansiennitet skulle danne grunnlag for ansettelse, og lanserte derfor et lovforslag i 1933 der det het at verken kjønn, sivilstand eller bosted skulle være avgjørende for ansettelse og oppsigelse. Videre skulle oppsagte lærere og lærerinner under ellers like vilkår være fortrinnsberettiget til ansettelse. Siste punkt i forslaget gikk ut på at Kirke- og Undervisningsdepartementet skulle involveres i denne prosessen.⁷² Dette lovforslaget gjaldt

⁶⁹ *Skoleforum*, 19/20 – 1981, s. 69. Se også Gule, Jorunn 1994. *Kvinnelige lærere. En bibliografi basert på tidsskrifter utgitt av norske lærerorganisasjoner* (Oslo).

⁷⁰ *Skoleforum*, 19/20 – 1981, s. 71-72. (Gule 1994).

⁷¹ Sverdrup Lunden viser til et eksempel der Oslo skolestyre enstemmig innstilte en kvinnelig lektor, mens departementet valgte å overse innstillingen fordi kvinnen var gift. I følge Lunden skrev *Arbeiderbladet* om denne episoden at den ikke kunne bedømmes isolert, men at ”her måtte bringes et offer på arbeidsrasjonaliseringens alter”, noe en gift kvinne måtte ha forståelse for i en tid da arbeidsledigheten var høy. Egentlig skulle en ugift kvinne ansettes, men departementet valgte å ansette en mannlig søker. Lunden 1948, s. 118. Jeg har ikke andre referanser til dette eksempelet. Tidfestingen blir derfor noe unøyaktig, men eksempelet ser ut til å være hentet fra 1935 eller 1936.

⁷² *Vår skole*, 10/1933, s. 107.

derfor ikke Oslo kommune spesielt, men var et initiativ overfor Stortinget som kom etter at forbundet hadde registrert at utenforliggende hensyn ofte var bestemmende fremfor ansiennitet, utdanning og dyktighet.

Krisetiden førte til økt grad av samarbeid mellom Norges Lærerinneforbund og Norges Lærerlag der hvor hensikten var å ivareta felles interesser.⁷³ Organisasjonene hadde for eksempel felles standpunkt i forhold til spørsmålet om gifte lærerinnens stilling. Høsten 1933 ble Norges Lærerlag stilt følgende spørsmål av en innsender i *Skolebladet*: ”Er det med organisasjonens billigelse at vel forsørgede gifte lærerinner beholder sine poster, mens hundrevis av unge lærerinner går ledige og må forsøke å tjene til livets opphold f.eks. som stuepiker?”⁷⁴ Svaret som ble gitt på vegne av Norges Lærerlag, var entydig. For det første ble det bemerket at de fleste gifte lærerinner var fast ansatt i folkeskolen. Dermed var situasjonen den at ”ingen makt i verden kan på lovlig måte tvinge dem ut av deres lærerposter”. Videre lød lærerlagets svar:

De arbeidsløse bør heller ikke glemme, at lærerne er til for skolens skyld, og ikke omvendt, så den første betingelse for at en lærer bør fortsette i sin post, er at han utfører sitt arbeid tilfredsstillende. Det er vel neppe tvil om at de gifte lærerinner holder mål, ja det er en utbredt mening at gifte lærerinner som selv har barn, nettopp er skikket til å være oppdragere i skolen.⁷⁵

Lærerlaget var dermed helt på linje med lærerinneforbundet. I 1934 gikk de to foreningene sammen om et nytt forslag til endring av rutineene ved ansettelse og oppsigelse i folkeskolen. De mente det var galt at departementet stod utenfor ansettelsesprosessen, og at skolestyrene opererte med ulike retningslinjer. Formennene Anna Sethne og Erik Eide skrev: ”I staden for å taka umsyn til tenestetid og dugleik, vert det teke utanumliggjande personlege umsyn mang ein gong.”⁷⁶ Herunder ble oppsigelse av gifte lærerinner nevnt som et eksempel. Når hvert enkelt skolestyre kunne foreta egne vurderinger, ble dette oppfattet som vilkårlig behandling, og lærere og lærerinner var etter gjeldende lov nærmest uten rettigheter i forhold til egen stilling. Forslaget gikk derfor ut på at departementet skulle ta aktivt del i ansettelsesprosessen på samme måte som det gjorde i den høyere skolen. Videre skulle departementet ha avgjørende myndighet der hvor man ikke kom til enighet. En kommentar, som trolig ble gitt på vegne av departementet, viste at også myndighetene så det som formålstjenelig å komme

⁷³ Hagemann 1992, s. 168.

⁷⁴ *Skolebladet*, 46/1933, s. 592.

⁷⁵ *Skolebladet*, 46/1933, s. 592.

⁷⁶ *Norsk skuleblad*, 41/1934, s. 907-908.

frem til ”en mer betryggende fremgangsmåte ved ansettelser”.⁷⁷ Etter de mange henvendelsene å dømme, hadde departementet trolig et visst inntrykk av hvilke problemer som skolestyrene støtte på. Men selv om folkeskolen sorterte under tredje skolekontor, fantes ingen fagmenn på folkeskolens område, og forespørselen fra organisasjonene ble derfor avvist i denne kommentaren. Likevel ble det åpnet for at forslaget kunne stilles på nytt ved en senere anledning dersom departementet fikk mer inngående kjennskap til skoleforholdene. Dette viser at forbundene holdt fast ved sin kritikk av rutinene, eller mangelen på rutiner, og at erkjennelsen av dette problemet kanskje var i ferd med å spre seg.

Avslutning

Formannskapsvedtaket fikk ingen juridiske implikasjoner for gifte lærerinner i Oslo folkeskole. Etter omfattende debatt i skolestyret ble det fattet beslutning om at det ikke var nødvendig å stryke gifte kvinner fra vikarlisten. Gifte lærerinner med fast post ble ikke nevnt, noe som hadde en sammenheng med at de ikke kunne sies opp på samme måte. Senere ble ansettelse av gifte lærerinner drøftet både i skolerådet og i Komiteen for ansettelser og personalsaker, og mye tyder på at det var en viss uenighet om hvorvidt gifte lærerinner skulle kunne ansettes fast, eller om de utelukkende skulle ansettes i oppsigelig post. Det ble imidlertid ikke fattet noen generelle bestemmelser etter det jeg har kjennskap til. Derimot ser det ut til at gifte lærerinner kunne nektes ansettelse dersom flertallet i skolestyret kom frem til at det var riktig.

I første halvdel av 1930-tallet samarbeidet Norges Lærerinneforbund med Norges Lærerlag om å endre reglene for ansettelse av lærere og lærerinner i folkeskolen for å forhindre vilkårlig behandling. Organisasjonene stilte krav om fastere retningslinjer, bestemte kriterier for ansettelse og økt deltakelse fra departementets side. Som vi så i forbindelse med debatten i Tinn kommune, gikk departementet ut med at skolestyret ikke behøvde å oppgi grunn for oppsigelse, noe som trolig forsterket misnøyen med rutinene, eller retttere sagt mangelen på rutiner. Som formann for Norges Lærerinneforbund markerte Anna Sethne tydelig sin egen og lærerinnenenes posisjon i dette spørsmålet, noe hun også gjorde som formann for Oslo lærerinnelag i årene 1927 til 1931. Lærerinnelaget diskuterte formannskapsvedtaket i Oslo ved to anledninger, og selv om enkelte uenigheter forekom, vitner lagets protokoller om stor grad av enighet blant lærerinner i hovedstaden. De mente at

⁷⁷ *Norsk skuleblad*, 43/1934, s. 972-973.

formannskapsvedtaket brøt med grunnleggende rettigheter som kvinner hadde opparbeidet seg.

Selv om formannskapsvedtaket i Oslo ikke fikk juridiske implikasjoner, ble gifte lærerinner i Oslo folkeskole likevel berørt av det kommunale vedtaket. Debatten på nasjonalt og kommunalt nivå førte til økt debatt også internt i skoleadministrasjonen. I dette kapitlet har vi også sett eksempler på at spørsmålet om gifte kvinners yrkesarbeid skapte en usikkerhet i forhold til egen arbeidssituasjon. Eksemplene fra Willoch og Kvinnelige Lektorers Klubb viser at gifte lærerinner kunne møte reaksjoner på arbeidsplassen, og at de i noen tilfeller utsatte ekteskapsinngåelsen til de var ansatt i fast post slik at de ikke kunne sies opp. Det er vanskelig å si hvorvidt dette var en generell forhåndsregel blant lærerinnene, eller om det skyldtes signaler fra skoleadministrasjonen eller fra departementshold, men begge forklaringer er mulige og sannsynlige. Vi har i dette kapitlet sett at spørsmålet om fast ansettelse av gifte lærerinner var et tema i skoleadministrasjonen på denne tiden. Det kan også tenkes at stillingstrykgheten blant lærerinnene ble redusert etter hvert som skoletidsskriftene kunne fortelle om nye tilfeller der gifte lærerinner ble nektet ansettelse eller forsøkt oppsagt.

KAPITTEL 5

Konklusjon

Formannskapsvedtaket av 2. juli 1928 førte til en omfattende prinsippdebatt både i og utenfor Oslo kommune. Vedtaket ble i første rekke begrunnet med behovet for rasjonering av arbeid i krisetid, og politikken ble derfor regnet som en nødvendighet. Formannskapet tok dermed avstand fra de som hevdet at det hadde fattet et prinsippvedtak. På den annen side ble det satt spørsmålstejn ved politikken fordi kritikere hevdet at den ville ha begrenset innvirkning på arbeidsledigheten. Hvis dette var tilfellet, hvordan kunne politikken da forklares som en nødvendighet?

Spørsmålet om gifte yrkeskvinner var aktuelt også før vedtaket i Oslo kommune. Tidlig på 1920-tallet oppstod debatt om gifte lærerinner i skoletidsskriftene, og søkelyset ble rettet mot forholdet mellom gifte kvinners lønnsarbeid og deres forpliktelser i hjemmet. Kunne gifte kvinner ivareta begge deler samtidig? Burde de ikke heller konsentrere seg om sine viktige oppgaver i hjemmet? Spørsmålene, og mye av kritikken som ble lansert, var nært forbundet med den mannlige forsørgernormen. Med konjunkturomslaget ble debatten om gifte kvinners yrkesarbeid i økende grad knyttet opp mot spørsmålet om hvem som hadde rettmessig krav på lønnet arbeid i krisetid. Mange mente at en rettfærdig fordeling av yrkesarbeid innebar at man tok hensyn til hvem trengte lønnsinntekt for å forsørge seg selv og andre. Dette betyr ikke at det ene argumentet erstattet det andre, men at tyngdepunktet i debatten ble forskjøvet.

LO og Arbeiderpartiet gikk inn for innskrenkningspolitikken på et tidlig tidspunkt, og partiet beholdt sin pådriverrolle helt frem til det fattet nytt vedtak i 1937 om at retten til arbeid skulle være lik for kvinner og menn, gifte og ugifte. Selv om partiet gikk bort fra politikken først i 1937, hadde debatten i arbeiderbevegelsen pågått gjennom store deler av 1930-tallet, både innenfor deler av fagbevegelsen og blant arbeiderpartikvinnene. Det var særlig blant kvinnene at forholdet mellom den mannlige forsørgernormen, familiehensynet og spørsmål om kvinners rettigheter ble problematisert, og slik sett virket debatten om gifte yrkeskvinner bevisstgjørende i forhold til kvinnespørsmål. Dette betyr ikke at man ikke hadde diskutert kvinnespørsmål tidligere, men at andre saker hadde hatt høyere prioritet. Underveis i debatten om gifte kvinners yrkesarbeid oppstod en form for ambivalens i Arbeiderpartiet, noe som

blant annet gav seg utslag i at begreper som sosialisme og solidaritet ble gitt ulikt innhold. På den ene siden ble det hevdet at innskrenkningspolitikken var i strid med sosialistiske prinsipper som skulle ivareta retten til økonomisk selvstendighet for kvinner som for menn. På den andre siden ble det hevdet at politikken bygget på en sosialistisk grunntanke, og at man skulle utvise solidaritet med de arbeidsledige ved å fordele lønnsinntektene rettferdig. Det dreide seg med andre ord om to former for rettferdighet, og om hvordan hensynet til individet stod i forhold til hensynet til kollektivet.

Både stortingsdebatten og debatten i Oslo kommune viser at vedtakene rettet mot gifte kvinners yrkesarbeid føyde seg inn i en rekke av tiltak som skulle bidra til å avdempe arbeidsledigheten. Det ble også rettet oppmerksomhet mot dobbeltstillinger blant statlige og kommunale tjenestemenn, altså tjenestemenn som hadde en eller flere bistillinger ved siden av en hovedstilling. Det var likevel spørsmålet om gifte kvinners yrkesarbeid som fikk desidert mest omtale. Dette kan indikere at det var den mest vanlige formen for rasjonering av arbeid, og at det var mest nærliggende å gripe til de gifte kvinnene på grunn av en dominerende mannlig forsørgernorm. En annen forklaring er at spørsmålet om gifte kvinners yrkesarbeid var det mest kontroversielle av tiltakene, og at det derfor resulterte i en mer omfattende debatt. Spørsmålet om gifte kvinners yrkesarbeid ble også knyttet opp mot generelle borgerrettigheter, noe som ikke var tilfellet med spørsmålet om dobbeltstillinger blant tjenestemenn.

Når forholdet mellom mannlig forsørgernorm, familiehensyn og likestilling ble problematisert innenfor arbeiderbevegelsen, skjedde det som et resultat av at prinsippene som lå til grunn for innskrenkningspolitikken støttet mot, og ble utfordret av, andre prinsipper. Debatten i Oslo bystyre, som fulgte i kjølevannet av formannskapsvedtaket av 2. juli 1928, viser med tydelighet hvordan ulike prinsipper stod i et motsetningsforhold til hverandre, og jeg har særlig lagt vekt på tre fremtredende hensyn. Det første var prinsippet om rasjonering av arbeid for å ivareta hensynet til familiene. Et annet viktig prinsipp hadde en sammenheng med økte sosiale forskjeller som førte til at klasseinteresser ble vektlagt. Et tredje hensyn var spørsmålet om likestilling som gikk ut på å forsvare kvinners rettigheter.

Flere av Oslo bystyres representanter rettet kritikk mot gifte lærerinner spesielt, men det kunne likevel ikke stilles krav om at disse skulle sies opp eller nektes ansettelse som følge av formannskapsvedtaket. Det var skolestyret som hadde ansettelsesmyndighet, noe som betydde at det var skolestyret som måtte fatte eventuelle bestemmelser for lærerinner i folkeskolen. Styret kom imidlertid frem til det motsatte av formannskapet, og besluttet at gifte lærerinner *ikke* skulle strykes fra vikarlistene. Spørsmålet om ansettelse av gifte lærerinner ble

likevel diskutert også ved senere anledninger, og det ser ut til at uenigheter innenfor skoleadministrasjonen i første rekke var knyttet til forholdet mellom fast og midlertidig ansettelse. Jeg har likevel ikke kjennskap til at det ble fattet konkrete bestemmelser om gifte lærerinner. Derimot hadde skolestyret anledning til å vurdere hva som var nødvendige hensyn i hvert enkelt tilfelle, noe som betyr at både ansiennitet, kvalifikasjoner og forsørgelsesbyrde kunne legges til grunn. Denne forordningen ble gjentatte ganger kritisert av Norges Lærerinneforbund som mente at dette førte til vilkårlig behandling fordi skolestyret dermed stod fritt til å ta utenforliggende hensyn. Både departementet og Høyesterett så også at den friheten som skolestyret var tildelt, kunne misbrukes. Foruten spørsmålet om rutiner ved ansettelse, finnes det også eksempler som tyder på at den pågående debatten førte til redusert stillingstrygghet blant lærerinner, noe som resulterte i at lærerinner i noen tilfeller ventet med ekteskapsinngåelse til de var ansatt i fast post. Dette kan ha vært en generell forhåndsregel blant lærerinnene på grunn av debatten og de kommunale vedtakene, eller det kan tenkes at de hadde mottatt signaler fra skolestyret eller fra departementshold om at ugifte lærerinner skulle gis fortrinnsrett ved ansettelse i fast post. Vi har også sett at debatten kunne føre til at gifte lærerinner møtte negative reaksjoner på arbeidsplassen.

Selv om det hadde utviklet seg til debatt i arbeiderbevegelsen, og fremfor alt blant kvinnene, var det ikke dette som lå til grunn for opphevelsen av formannskapsvedtaket i Oslo kommune 29. mars 1933. Forklaringen ligger i styrkeforholdet mellom de ulike partiene i formannskapet. I 1928 hadde Arbeiderpartiet fått støtte fra høyresiden, noe som førte til at rådmannens forslag fikk flertall. I 1933 hadde Arbeiderpartiet mistet den nødvendige støtten fra høyresiden. Da Venstres representant i formannskapet stemte sammen med Høyre, resulterte det i at opphevelsen ble vedtatt med et knapt flertall av stemmene. Arbeiderpartiets representanter gikk fremdeles inn for å beholde vedtaket, og partiets vedtak fra henholdsvis 1932 og 1935 viser at deres syn på innskrenkningspolitikken var uforandret.

Hva skjedde etter at Arbeiderpartiet forlot innskrenkningspolitikken i 1937? LO kom tilbake til spørsmålet om gifte kvinners yrkesarbeid i 1940, og fagforeningene ble bedt om å være oppmerksomme på forhold som omfattet overtidsarbeid, dobbeltstillinger og tilfeller der flere medlemmer i en familie hadde lønnet arbeid. Samme år ble en komité oppnevnt som skulle behandle spørsmålet om gifte kvinners rett til lønnet arbeid, og denne kom frem til at det ikke skulle fattes generelle bestemmelser, men at det skulle fastsettes retningslinjer for rasjonering av lønnsarbeidet, i første rekke for permisjon. Dette betydde i realiteten økt trygghet for gifte kvinner ettersom enkelte fagforbund allerede hadde innført nye

restriksjoner.¹ Samtidig viser det at ideer som lå til grunn for innskrenkningspolitikken ennå ikke var forlatt. Oslo skolestyre kom også tilbake til spørsmålet om ansettelse av gifte lærerinner under krigen, men da var situasjonen en helt annen. Nasjonal Samling hadde erstattet både skolestyret og skoleinspektøren fordi partiet ønsket mest mulig kontroll med skolevesenet.² I forbindelse med lærerinneansettelser under krigen ble det gjentatte ganger bemerket at gifte lærerinner som var forsørget, måtte vike for ugifte lærerinner. I noen tilfeller skulle dette gjelde under ellers like vilkår, mens det i andre tilfeller ble fremstilt som et ufravikelig prinsipp.³

Selv om man gikk bort fra innskrenkningspolitikken, betyr ikke det at tallet på gifte yrkesarbeidende kvinner steg umiddelbart. I 1950 var fremdeles bare cirka 5,4 prosent av gifte kvinner registrert som yrkesaktive.⁴ Det hadde likevel skjedd viktige endringer, særlig innenfor arbeiderbevegelsen der striden bidro til en bevisstgjøring både i forhold til den konkrete problemstillingen og i forhold til overliggende prinsipper om kvinners rettigheter. Samtidig viser etterkrigstidens husmorpolitikk at den mannlige forsørgernormen fremdeles hadde innvirkning på forholdet mellom kjønn og lønnsarbeid.

¹ Lønnå 1975, s. 187-190. Lønnå påpeker at LOs nyetablerte kvinnenemnd spilte en viktig rolle i denne komiteen.

² Hagemann 1992, s. 191. *Årsmelding om Oslo folkeskole, internatskole og fortsettelsesskole for skoleåret 1. juli 1944 – 30. juni 1945*, s. 50-53.

³ Skolestyrets arkiv. Arkiv: Skoleetaten. Boks C6a2. Ansettelser – lærerpersonalet. Diverse brev skrevet av skoleinspektør Nils R. Fløttre.

⁴ Blom og Sogner (red.) 1999, s. 345. Tabell hentet fra Ljones 1979.

LITTERATUR

Aas, Randi 2001. *Mellom frontene: Johanne Reutz – pioner og yrkeskvinne i norsk arbeiderbevegelse*. Oslo: Pax Forlag A/S

Alexander, Sally 2000. "Men's fears and women's work: Responses to unemployment in London between the Wars". *Gender & History* Årgang 12, nummer 2

Balas, Gro m.fl. (red.) 1982. *Faglig kvinnepolitikk – Hvor går LO?* Oslo: Pax Forlag

Beretning om Oslo folkeskole, tvangsskole og fortsettelsesskole for skoleåret 1ste august 1928 til 31te juli 1929. Utarbeidet ved Oslo skolestyres kontor. Oslo: J. Chr. Gundersens Boktrykkeri

Beretning om Oslo kommune for årene 1912-1947. 1952. Bind 1. Oslo: J. Chr. Gundersens Boktrykkeri

Bjørnhaug, Inger 1994. *Et mangfoldig fellesskap 1920-1945*, i *Norsk Kommuneforbund 75 år*, bind 1. Oslo: Tiden Norsk Forlag

Blom, Ida 1994. *Det er forskjell på folk – nå som før. Om kjønn og andre kriterier for sosial differensiering*. Oslo: Universitetsforlaget

Blom, Ida og Sølvi Sogner (red.) 1999. *Med kjønnsperspektiv på norsk historie. Fra vikingtid til 2000-årsskiftet*. Oslo: Cappelen Akademiske Forlag

Brynhildsen, Karen Sofie og Per Seyerstedt (red.) 1982. *Dakky Kiær: fra abortspørsmålets, kvinnesakens og sosialarbeidets historie i Norge* (dokumentsamling). Oslo: Universitetsforlaget

Bull, Edvard 1955. *Norsk fagbevegelse. Oversikt over fagorganisasjonens utvikling*. Oslo: Arbeidernes Opplysningsforbund

Christiansen, Haakon Odd (red.) 1973. *Trondheim bys historie. Trondheim i går og i dag 1914-1964*. Supplementsbind. Trondheim: Aktietrykkeriet i Trondheim

Dalen, Frieda og Dorothea H. Trøtteberg (red.) 1966. *Oslo lærerinnelag gjennom 100 år. 1866-1966*. Oslo: Orginal-Trykk A/S

Eriksen, Knut Einar m.fl. (red.) 2001. "Arbeiderpartiets kvinnebevegelse gjennom 100 år. Perioder og ledere", i Knut Einar Eriksen m.fl. (red.), *Arbeiderhistorie 2001. Tema: Kvinner i arbeid og politikk*. Oslo: Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek

Espeland, Arne (red.) 1934. *Norske skulefolk*. Stavanger: Dreyers forlag

- Frangeur, Renée 1998. *Yrkeskvinna eller makens tjänerinna? Striden om yrkesrätten för gifta kvinnor i mellankrigstidens Sverige*. Lund: Arkiv avhandlingsserie 49
- Furre, Berge 1996. *Norsk historie 1905 – 1990. Vårt hundreår..* Oslo: Det Norske Samlaget
- Gule, Jorunn 1994. *Kvinnelige lærere. En bibliografi basert på tidsskrifter utgitt av norske lærerorganisasjoner*. Oslo: Universitetsbibliotekets trykkeri
- Hagemann, Gro 1992. *Skolefolk. Lærernes historie i Norge*. Oslo, Ad Notam Gyldendal
- Hagemann, Gro 1994. *Kjønn og industrialisering*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hagemann, Gro 2002. "Citizenship and Social Order: gender politics in twentieth-century Norway and Sweden". *Women's History Review* Årgang 11, nummer 3
- Hagemann, Gro 2003a. "Moderne og postmoderne", i Gro Hagemann, *Feminisme og historieskriving: inntrykk fra en reise*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hagemann, Gro 2003b. "Av hensyn til "slegtens sundhet": særbeskyttelse av kvinner?", i Gro Hagemann, *Feminisme og historieskriving: inntrykk fra en reise*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hagemann, Gro 2005. "Houswife and citizen? Gender politics in the post-war era", i Gro Hagemann og Hege Roll-Hansen (red.), *Twentieth-century housewives. Meanings and implications of unpaid work*. Oslo: Unipub forlag
- Hagen, Anne-Berit 1999. *Overgangskvinner. Allmueskolelærere i Christiania 1860-1890 – levestandard og sosial status*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo Våren 1999
- Halvorsen, Terje 2003. *Partiets salt. AUFs historie*. Oslo: Pax Forlag A/S
- Hirdmann, Yvonne 1988. "Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning". *Kvinnovetenskaplig tidsskrift* 3/1988
- Holm, Hanne Krogh 1996. *Middelskole – danseskole – pianospill. Middelklassepikers utdannelse og dannelse Oslo 1890-1940*. Hovedfagsoppgave i etnologi, Universitetet i Oslo
- Jahn, Gunnar 1934. "Kvinner i Erhvervslivet før og nu". *Samtiden* 44/1934
- Johannessen, Baby 1981. "Oppsagt fordi de "var forsørget"". *Skoleforum* 19/20 – 1981
- Johannessen, Baby 1981. "Tre veteraner". *Skoleforum* 19/20 – 1981
- Kessler-Harris, Alice 1989. "Gender Ideology in Historical Reconstruction: A Case Study from the 1930s". *Gender & History* Årgang 1, nummer 1

- Kessler- Harris, Alice 1990. *A woman's wage. Historical Meanings and Social Consequences*. Kentucky: The University Press of Kentucky
- Kessler-Harris, Alice 1996. "Gender Identity: Rights to Work and the Idea of Economic Citizenship". *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte* Årgang 46, nummer 3
- Kirkhusmo, Anders 1997. *Vekst gjennom krise og krig 1920-1964*, i Sandnes, Grankvist og Kirkhusmo (red.), *Trondheims historie 997-1997*. Oslo: Universitetsforlaget
- Kjeldstadli, Knut 1990. *Den delte byen: fra 1900 til 1948*, i Sivert Langholm, Edgeir Benum og Knut Helle (red.), *Oslo bys historie*, bind 4. Oslo: Cappelen
- Kjeldstadli, Knut 1992. *Fortida er ikke hva den engang var. En innføring i historiefaget*. Oslo: Universitetsforlaget
- Kjeldstadli, Knut 1994. *Et splittet samfunn. 1905 – 1935*, i Knut Helle m.fl. (red.), *Aschehougs Norgeshistorie*, bind 10. Oslo: Aschehoug
- Kommunal håndbok for 1932-1934*. Oslo kommune. Oslo: Aschehoug
- Langengen, Lars 2001. "Mannfolk i skjørt". Om kvinnerepresentasjon i Det norske Arbeiderparti", i Knut Einar Eriksen m.fl. (red.), *Arbeiderhistorie 2001. Tema: Kvinner i arbeid og politikk*. Oslo: Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek
- Lewis, Jane 2000. "Women and Social Citizenship in Twentieth Century Welfare States", i Sølvi Sogner og Gro Hagemann (red.), *Women's politics and Women in politics: In honour of Ida Blom*. Oslo: Cappelen
- Lommebok for Kristiania bystyres medlemmer 1920*. Kristiania: J.Chr.Gundersens boktrykkeri
- Lommebok for Oslo bystyres medlemmer 1926-1928*. Oslo: J.Chr.Gundersens boktrykkeri
- Lommebok for Oslo bystyres medlemmer 1929-1931*. Oslo: J.Chr.Gundersens boktrykkeri
- Lunden, Mimi Sverdrup 1942. *De frigjorte hender: et bidrag til forståelse av kvinners arbeid i Norge etter 1814*. Oslo: Johan Grundt Tanum
- Lunden, Mimi Sverdrup 1948. *Den lange arbeidsdagen*. Oslo: Johan Grundt Tanum
- Lønnå, Elisabeth 1975. *LO, DNA og striden og gifte kvinner i lønnet arbeid i mellomkrigstida*. Hoveoppgave i historie, Universitetet i Oslo
- Lønnå, Elisabeth 1977. "LO, DNA og striden om gifte kvinner i arbeidslivet", i Ida Blom og Gro Hagemann (red.), *Kvinner selv... Sju bidrag til norsk kvinnehistorie*. Oslo: Aschehoug

Lønnå, Elisabeth 1996. *Stolthet og kvinnekamp. Norsk kvinnesaksforenings historie fra 1913*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Lønnå, Elisabeth 2000. "En feministisk opposisjon til Arbeiderpartiet", i Knut Einar Eriksen m. fl. (red.), *Arbeiderhistorie 2000. Tema: Arbeiderbevegelsen og andre sosiale bevegelser*. Oslo: Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek

Lønnå, Elisabeth 2002. *Helga Eng. Psykolog og pedagog i barnets århundre*. Bergen: Fagbokforlaget

Maurseth, Per 1987. *Gjennom kriser til makt (1920 – 1935)*, i Arne Kokkvold og Jakob Sverdrup (red.), *Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, bind 3. Oslo: Tiden Norsk Forlag

Meen, Heidi 1999. *Hundre prosent kvinne. Ungpikedealer i norske ungpikébøker fra 1930-tallet*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo

Melby, Kari 1985. "Lærerinnen sak – kvinnesak og kvinnelighet. Fra Norges Lærerinneforbund 1911-1940". *Materialisten. Tidsskrift for forskning, fagkritikk og teoretisk debatt* 1/2 – 85

Melby, Kari 1989. "The Housewife Ideology in Norway Between the Two World Wars". *Scandinavian Journal of History* 14/1989

Melby, Kari 1995. *Kjønnsforholdets politikk: Ekteskapsloven av 1918 og Ektefelleloven av 1927*. Skriftserie/Senter for kvinneforskning, Universitetet i Trondheim; 6/1995

Melby, Kari 1997. *Kvinnelighetens strategier: Norges husmorforbund 1915 – 1940 og Norges lærerinneforbund 1912 – 1940*. Dr.philos.-avhandling i historie, Senter for kvinneforskning, Trondheim

Myhre, Jan Eivind 2004a. "The Middle Classes of Norway, 1840 - 1949", i Ericsson, Fink og Myhre (red.), *The Scandinavian Middle Classes 1840-1940*. Oslo: Unipub

Myhre, Jan Eivind 2004b. "Uncertain status: Norwegian Teachers between Professions and Middle Classes", i Ericsson, Fink og Myhre (red.), *The Scandinavian Middle Classes 1840 – 1940*. Oslo: Unipub

Mørck, Fredrikke (red.) 1925. *Norske Kvinder. En kort oversigt over deres stilling og livsvilkaar i tiaaret 1914-1924*. Bind 3. Oslo: Berg & Høghs Forlag

Nagel, Anne Hilde 1995. "Politisering av kjønn – et historisk perspektiv", i Nina Raam (red.), *Kjønn og politikk*. Oslo: Tano

Neunsinger, Silke 2001a. *Die Arbeit der Frauen, die Krise der Männer. Die Erwerbstätigkeit verheirateter Frauen in Deutschland und Schweden 1919-1939*. Uppsala: Uppsala Universitet

Neunsinger, Silke 2001b. "I nationens interesse: Svenska och tyska kvinnors strid för rätten att arbeta", i Christina Florin og Lars Kvarnström (red.), *Kvinnor på gränsen till medborgarskap*. Stockholm: Atlas Akademi

Neunsinger, Silke 2005. "Challenging statistics. Married women's right to work in Germany and Sweden 1919-1939", i Gro Hagemann og Hege Roll-Hansen (red.), *Twentieth-century housewives. Meanings and implications of unpaid work*. Oslo: Unipub

Nielsen, Hanne Rimmen 2004. "Gender, Class and Culture. Danish Female Teachers, their Cultural Influence and Integration in the Local Community 1900 – 1950", i Ericsson, Fink og Myhre (red.), *The Scandinavian Middle Classes 1840 – 1940*. Oslo: Unipub

Offen, Karen 2000. *European Feminisms 1700-1950*. Stanford, California: Stanford University Press

Olsen, Trude Grini 2004. *S(k)amskatten. Kvinnelige strategier i debatten om likning av ektefellar 1945-1959*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo, høsten 2004

Roll-Hansen, Hege 2005. "Categories negotiated: Gender struggle over the Norwegian census", i Gro Hagemann og Hege Roll-Hansen (red.), *Twentieth-century housewives. Meanings and implications of unpaid work*. Oslo: Unipub forlag

Seland, Bjørg 1997. "Ikke saadan som en Kone bør være". *Kvinneliv og kvinneroller i 1800-tallets samfunn*. Oslo: Gyldendal

Skjønsberg, Kari 1974. *Mannssamfunnet midt imot. Norsk kvinnesaksdebatt gjennom tre mannsaldre. En antologi ved Kari Skjønsberg*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

SOU 1938: 47. *Betänkande angående Gift kvinnas förvärvsarbete mm*. Avgivet av kvinnoarbetskomitén. Finansdepartementet, Stockholm

Syvertsen, Sigrid og Thina Thorleifsen 1960. *Kvinner i strid: historien om Arbeiderpartiets kvinnebevegelse*. Oslo

Sætre, Rigmor 1994. *Bergen folkeskolelærerinneforening: en kvinnelig yrkesorganisasjon 1918-1940*. Hovedoppgave i Historie, Universitetet i Bergen

Thuesen, Nils Petter 2000. *Norges historie i årstall*. Oslo: Orion Forlag

Willoch, Kåre 1988. *I. Til slutten av sosialdemokratiets storhetstid – i 1965*, i *Minner og meninger*. Oslo: Schibsted

Årsmelding om Oslo Folkeskole, internatskole og fortsettelsesskole for skoleåret 1. juli 1944-30. juni 1945. Utarbeidet ved Oslo skolestyres kontor. Oslo 1946: J. Chr. Gundersens, boktrykkeri

KILDER

Aviser og tidsskrifter¹

Adresseavisa, 3. mars 1933

Adresseavisa, 6. mars 1933

Adresseavisa, 7. april 1933

Aftenposten, 2. oktober 1926

Aftenposten, 22. september 1928

Aftenposten, 30. mars 1933

Aftenposten, 11. mai 1934

Aftenposten, 7. mars 1935

Arbeiderbladet, 28. juli 1928

Arbeiderbladet, 9. august 1928

Arbeiderbladet, 22. september 1928

Arbeiderbladet, 13. september 1928

Arbeiderbladet, 13. oktober 1932

Arbeiderbladet, 30. mars 1933

Arbeiderbladet, 11. mai 1934

Dagbladet, 11. mai 1934

Lærerindernes blad, 1916 nr. "Departementet og de gifte lærerinder"

¹ Tidsskriftene *Vår skole* og *Skolebladet* har jeg gjennomgått årgangene fra og med 1920 til og med 1933 for *Skolebladet* og 1937 for *Vår skole*. Tidsskriftet *Norsk Skuleblad* har jeg gjennomgått årgangene fra og med 1934 til og med 1937. Likevel har jeg valgt å føre opp samtlige innlegg og skrivelser som har vært relevante for oppgavens tema. Jeg har ikke undersøkt hele årganger for noen av avisene, men heller konsentrert meg om viktige datoer for sentrale møter og debatter.

Norsk Retstidende, 1934, s. 1109-1113. ”Dom 20. desember 1934 i l.-nr. 74/2 s.a.: Fru Dina Olsrud (advokat Einar Sunde) mot Tinn kommune (advokat J. B. Hjort)

Norsk Retstidende, 1939, s. 53-55. ”Dom 8. februar 1939 i l.nr. 16: Oslo Samvirkelag (advokat Gustav Heiberg) mot Karin Johansen (advokat Viggo Hansteen)

Norsk Skuleblad, 1934 nr. 41 ”Norges Lærarlag”

Norsk Skuleblad, 1934 nr. 43 ”Kirkedepartementet som ansettelsesmyndighet”

Skolebladet, 1922 nr. 37 ”Kva segjer Lærerinneforbundet?”

Skolebladet, 1922 nr. 39 ”En lærerinneansettelse til”

Skolebladet, 1925 nr. 6 ”Skolenytt. Lærerinne i Gjerpen”

Skolebladet, 1925 nr. 41 ”En skole- eller formannskapskomedie i Harstad”

Skolebladet, 1926 nr. 11 ”De gifte lærerinner”

Skolebladet, 1926 nr. 12 ”Skal vi innføre sølibat for lærere eller bare for lærerinner?”

Skolebladet, 1926 nr. 14 ”Svar til Ulrikka Gjønnnes”

Skolebladet, 1926 nr. 16 ”De gifte lærerinner”

Skolebladet, 1926 nr. 28 ”Skolenytt. Når mann og hustru er lærere”

Skolebladet, 1926 nr. 45 ”De arbeidsløse”

Skolebladet, 1926 nr. 46 ”Skolenytt. De gifte kvinnelige kommunale funksjonærer”

Skolebladet, 1926 nr. 48 ”Skolenytt. De gifte lærerinner”

Skolebladet, 1927 nr. 3 ”Gifte lærerinner”

Skolebladet, 1927 nr. 8 ”Skolenytt. Tinn”

Skolebladet, 1928 nr. 4 ”Departementsskrivelser” (om husleiebidrag)

Skolebladet, 1928 nr. 39 ”Skolenytt. Oslo”

Skolebladet, 1928 nr. 42 ”Departementsskrivelse” (Kan formannskapet gi et skolestyre pålegg?)

Skolebladet, 1929 nr. 46 "Departementsskrivelse" (om husleiebidrag)

Skolebladet, 1931 nr. 2 "Departementsskrivelse" (om husleiebidrag)

Skolebladet, 1933 nr. 46 "Åtte spørsmål"

Tidens Tegn, 11. mai 1934

Tidens Tegn, 12. mai 1934

Tidens Tegn, 7. juli 1934

Vår skole, 1922 nr. 43. "Gifte kvinner i skolens tjeneste"

Vår skole, 1922 nr. 43. "Kvinner i skolens ledelse"

Vår skole, 1922 nr. 46. "Gifte kvinner i skolens tjeneste"

Vår skole, 1922 nr. 46. "Gifte lærerinner ennu en gang"

Vår skole, 1922 nr. 48. "Er vi ennu ikke kommet lenger?"

Vår skole, 1923 nr. 7 "Gifte lærarinnor"

Vår skole, 1923 nr. 8 "Gifte kvinner i skolens tjeneste"

Vår skole, 1923 nr. 11. "Gifte lærerinner"

Vår skole, 1923 nr. 12. "Bør lærerinner gifte sig?"

Vår skole, 1923 nr. 13. "Gifte lærarinnor"

Vår skole, 1923 nr. 31. "Gifte lærerinner"

Vår skole, 1924 nr. 47. "Gifte lærerinner. Skrivelse fra Kirkedepartementet til skoledirektøren i Finnmark"

Vår skole, 1925 nr. 39 "Kongsberg skolestyre mot gifte lærerinner"

Vår skole, 1926 nr. 12 "Dei gifte lærarinnor"

Vår skole, 1927 nr. 1 "Gifte lærerinner kan opsies"

Vår skole, 1927 nr. 1 "Gifte lærerinner"

Vår skole, 1927 nr. 2 "Åpent spørsmål. Til ekspedisjonschefen i 3.skolekontor!"

Vår skole, 1927 nr. 3 "Norges Lærerinneforbund. Møte av styre og fylkesforbund"

Vår skole, 1927 nr. 5 "Redaktør, fru Sethne" og "Svaret"

Vår skole, 1927 nr.5 " Opsigelse av gifte lærerinner. Departementsskrivelse"

Vår skole, 1927 nr. 5 "De gifte kvinnene – lærerinner"

Vår skole, 1927 nr. 8 "Gifte lærerinner. Av skoledirektør Johan Gjøstein"

Vår skole, 1927 nr. 8 "Tinn kommune og de gifte lærerinner"

Vår skole, 1928 nr. 35 "Oslo formannskap mot gifte kvinner erhvervsarbeide"

Vår skole, 1928 nr. 35 "Oslo lærerinnelag protesterer"

Vår skole, 1932 nr. 26 "Gifte lærerinner"

Vår skole, 1932 nr. 39 "Skoledirektør Gjøsteins skrivelse til Tinn skolestyre"

Vår skole, 1933 nr. 10 "Norges Lærerinneforbund. Fra styret"

Vår skole, 1934 nr. 19 "Vilkårlig behandling overfor lærerne. Borge, Fredrikstad, Ålesund, Notodden, Aker"

Vår skole, 1934 nr. 39 "Reaksjonen ofrer kvinnene"

Vår skole, 1934 nr. 26-27 "Fredrikstad igjen. Hva gjør skoleinspektør og bestyrere?"

Vår skole, 1934 nr. 30-31 "Fredrikstad igjen"

Vår skole, 1935 nr. 2 "Dom i Olsrudsaken"

Vår skole, 1935 nr. 12 "Kvinnens rett til lønnsarbeid. Av magister Åse Gruda Skard"

Vår skole, 1936 nr. 11 "Gift lærerinne. En lærerinne som ansettes fast kan ikke fjernes om hun gifter seg"

Vår skole, 1937 nr. 1 "Gifte lærerinner. Departementsskrivelse"

Andre trykte kilder

Aktstykker vedkommende Oslo kommune i året 1928-1929. 1b Forhandlinger. Beretning fra Oslo formannskap

Aktstykker vedkommende Oslo kommune i året 1928-1929. Referat

Aktstykker vedkommende Oslo kommune i året 1932-1933. 1b Forhandlinger. Beretning fra Oslo formannskap

Aktstykker vedkommende Oslo kommune i året 1937-1938. 1b Forhandlinger. Beretning fra Oslo formannskap

Norske Arbeiderpartis Landskvinnekonferanse 1925-1939. Protokoll. Oslo: Arbeidernes Aktietrykkeri

Stortingstidende 1934. Forhandlinger i Stortinget B (side 1097-2285). Oslo: Centraltrykkeriet

Utrykte kilder

Oslo byarkiv:

Oslo skoleråd. Arkivskaper: skoleetaten. Skoleraadets forhandlinger. Protokoll/møtebok 1924-1959.

Oslo skolestyre. Arkivskaper: skoleetaten. Serie Aa – Møtebøker, Oslo skolestyre. Aa 0018 Møtebøker Oslo skolestyre 19.10.1923 – 27.8.1926

Oslo skolestyre. Arkivskaper: skoleetaten. Serie Aa – Møtebøker, Oslo skolestyre. Aa 0019 Møtebøker Oslo skolestyre 1.10.1926 – 25.4.1929

Oslo skolestyre. Arkivskaper: skoleetaten. Serie Aa – Møtebøker, Oslo skolestyre Aa 0020 Møtebok Oslo skolestyre 31.5.1929 – 24.4.1931

Oslo skolestyre. Arkivskaper: skoleetaten. Serie Aa – Møtebøker Oslo skolestyre. Aa 0021 Møtebok Oslo skolestyre 5.6.1931 – 21.6.1932

Oslo skolestyre. Arkivskaper: skoleetaten. Serie Aa – Møtebøker Oslo skolestyre. Aa 0022 Møtebøker, Oslo skolestyre 1932-1935

Oslo skolestyre. Arkivskaper: skoleetaten. Serie Aa – Møtebøker Oslo skolestyre. Aa 0023 Møtebøker, Oslo skolestyre 1935-1938

Oslo skolestyre. Arkivskaper: skolestyret og skolerådsmannen. Serie Dd – Skolestyrets arkiv 1913-1931. Usortert arkiv. Pakke 0117 – 0146.

Oslo skolestyre. Arkivskaper: skoleetaten. Skolestyret C6 Lærerpersonalet

Oslo skolestyre. Arkivskaper: skoleetaten. Skolestyret C6aI Administrasjon og tilsyn

Oslo skolestyre. Arkivskaper: skoleetaten. Skolestyret C6aII Ansettelse – lærerpersonale

Oslo skolestyre. Arkivskaper: skoleetaten. Skolestyret C6dI Bistillinger – folkeskolen

Uraniensborg skole. Arkivskaper: Uraniensborg skole. Serie A – møtebøker, referatprotokoller, forhandlingsprotokoller og lignende. A – 0002. Forhandlingsbøker for Uraniensborg skoles tilsynsutvalg 1890-1950. A – 0004. Forhandlingsprotokoll for Lærerraad 1900 – 1979

Uraniensborg skole. Arkivskaper: Uraniensborg skole. Serie B – kopibøker. B – 0001 14.1.1898 – 26.9.1933

Uraniensborg skole. Arkivskaper: Uraniensborg skole. Serie P – Personalforvaltning. P-0001 Personalia, ca. 1886 – ca. 1964

Uraniensborg skole. Arkivskaper: Uraniensborg skole. Serie Y – Andre utskilte arkivdeler – diverse. Y – 0002 Dagbok for overlæreren 1910 - 1954

Statsarkivet i Oslo:

Aker lærerinnelag. Arkiv PAO – 0136. (F-Aker lærerinnelag under Oslo lærerinnelag). A-Forhandlingsprotokoller. 0001 – Forhandlingsprotokoll 1919-1947

Oslo lærerinnelag. Arkiv PAO – 0136. Serie A Møtebøker. Aa – Lagsprotokoller. 0001 Lagsprotokoller 1884-1926. 0002 Lagsprotokoller 1926 – 1951.

Oslo lærerinnelag. Arkiv PAO – 0136. Serie A Møtebøker. Ab – Møtebøker styret. 0001 Styreprotokoll 1893-1948.

Oslo lærerinnelag. Arkiv PAO – 0136. Serie C Journaler. 0001 Journaler

Oslo lærerinnelag. Arkiv PAO – 0136. Serie D Journalsaker. Journalsaker, diverse 1924-1933.

Riksarkivet:

Kirke- og Undervisningsdepartementet. 3. skolekontor L 1914-1961. Skolevesenet 1900-1961. Omslag 42 e – 45 a: (nr. 65) Lærere: Ansettelse, lønn 1879 – 1960

Kirke- og Undervisningsdepartementet. 3. skolekontor L 1914-1961. Kopibøker 1914-1950. 51. Kopibok1 3.1.1927-22.6.1927. 52. Kopibok2 22.6.1927-1.12.1927. 53. Kopibok3 1.12.1927-29.12.1927

Kirke- og Undervisningsdepartementet. 3. skolekontor L 1914-1961. Kopibøker 1914-1950. 54. Kopibok1 2.1.1928 – 13.6.1928. 55. Kopibok2 13.6.1928 – 23.11.1928. 56. Kopibok3 25.11.1928 – 29.12.1928

Norske Kvinnelige Akademikeres Landsforbund. Arkiv PA-1164. Serie Ab – Årsmeldinger, lover og møtereferater 1920-1995. 0006, 01 Årsmeldinger 1920-1939

Norske Kvinnelige Akademikeres Landsforbund. Arkiv PA-1164. Serie F Medlemsfortegnelser 1920-1938. 0049 Medlemsfortegnelser 1920-1938

Oslo Kvinneparti. Arkiv PA-0305. Serie F – Forhandlingsprotokoll, korrespondanse, medlemslister m.m., 1927-1974. 0001, 01 Protokoll for Oslo kvinneparti 1927-1933

Oslo Yrkeskvinnens klubb. PA-1142. Serie A – Styrende organer 1931-1978